

Fengsel – en rekrutteringsskole for kriminelle?

En kvalitativ studie blant innsatte

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Trondheim

Janne Garten

Master i sosialt arbeid

2011

TIL STATEN,
TAKK DU STAT
FOR ROM OG MAT,
FENGSLING, ISOLERING, ANGST OG HAT.

(Haugsgjerd 1992:113).

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg skrevet om innsatte og veien dit de er i dag. Fokuset ligger på hva som gjorde at informantene startet med kriminalitet, om første soning brakte med seg noen ettervirkninger, informantenes holdning til kriminalitet og hvorvidt rus er et aktuelt tema for deres kriminelle karriere. Jeg har foretatt ti kvalitative intervjuer på to fengsler i Kriminalomsorgens region Nordøst. Informantenes alder var fra 23-43 år, og de hadde fra en til et ukjent antall soninger. Informanten med et ukjent antall soninger, hadde mistet tellingen i hvor mange ganger han hadde vært inne til soning.

Formålet med oppgaven var å få frem informantenes oppfattelse av fengsel og hvilken virkning første soning eventuelt har hatt for deres kriminelle karriere. Jeg ønsker å undersøke deres erfaring av soning i ung alder og hvordan denne virker inn på den kriminelle karrieren.

Samfunnets offentlige begrunnelser er en rehabilitering av innsatte, teori om allmennpreventiv eller avskrekkende virkning, troen på uskadeliggjøring av lovbrysteren gjennom individualprevensjon, og tanken om fengsel som en rettferdig gjengjeldelse for ofret og samfunnet. Mathisen (2007) mener fengsel ikke kan forsvares ut fra dette. I denne oppgaven ser jeg på rehabiliteringsaspektet ved fengsel, sett fra de innsattes side.

Informantene i min studie fortalte at fengsel og første soning skapte en eksplosiv eskalering av kriminaliteten. Informantene var 16-19 år under første soning og fortalte at deres unge alder gjorde dem mer påvirkelige enn om de hadde sittet inne første gang senere i livet. Flere opplevde førsteinntrykket av fengsel som skremmende, men dette gikk fort over da de ble tatt godt i mot av sine medinnsatte. Førstegangssonere blir lært opp og omgangskretsen av kriminelle blir stor i løpet av fengselsoppholdet grunnet sirkulasjonen av innsatte som er inne til soning. Mine informanter fortalte om en betraktelig øking i motivasjonen for videre kriminalitet etter første soning siden deres kriminelle kompetanse hadde nådd nye høyder.

Abstract

In this assignment I've written about inmates and their road to where they are today. My focus is on why my sources got involved with crime, whether the first detention had any after effects, their attitudes towards crime and whether drugs or alcohol is a factor in their criminal career. I've made ten qualitative interviews.

The sources' age ranges from 23 to 43 and they have had from one up to an unknown number of sentences. The source with an unknown number of sentences had lost count of how many convictions he had.

The purpose of my assignment was to convey the inmates' perception of prison and what effect, if any, the first incarceration have had on their criminal careers. I've also tried to find out about their experiences with sentences at a young age and what effect this might have had on their criminal career.

Societies' official reasons for incarceration is rehabilitation of the inmates, a theory of preventative or deterrent effect, the belief in an neutralizing of the inmate through individual preventative measures and the idea of a prison sentence as a form of retribution for the victim and society at large. Mathisen (2007) feels prison sentences can not be justified through these reasons. In my assignment I'll look at the rehabilitation aspect of prison, from the inmates' point of view.

The sources in my study told me that prison and their first incarceration led to an explosive escalation of their criminal activities. My sources were all between 16 and 19 years old during their first sentences, and felt that their young age made them more impressionable than if they'd gone to jail later in life. Most experienced prison as an intimidating place at first, but that this soon passed as they were all taken good care of by their fellow inmates.

First time convicts are trained and their circle of criminal acquaintances are expanded hugely due to the amount of people going in and out of prison. My sources told me that their desires to pursue a further career in crime was increased by their first sentence, as their abilities and knowledge had increase while in prison.

Innholdsfortegnelse

Forord	8
1. Innledning.....	9
1.1 Min erfaring – hvorfor interesse for dette?.....	9
1.2 Tema og forskningsspørsmål.....	10
1.3 Oppgavens relevans	10
1.3.1 16 år i fengsel.....	12
1.3.2 Gira på frihet!.....	13
1.3.3 Barnevernsbanden.....	13
1.4 Begrepsforklaringer	15
1.4.1 Norske fengslers sikkerhetsnivå	15
1.4.2 Straffegjennomføringsloven § 12	17
1.4.2 Gjenganger	18
1.4.3 Roller i fengslet.....	18
1.5 Oppgavens innhold	19
2. Bakgrunn	20
2.1 Unge kriminelle	20
2.2 Kriminell delkultur	22
2.3 Dannelsen av en kriminell karriere.....	24
2.4 Straffereaksjoner for unge lovbrytere.....	25
2.5 Tilbakefall.....	26
3. Tidligere forskning på innsatte.....	28
3.1 Opplevelsen av fangesamfunnet fra innsiden	28
3.2 Solidariteten mellom de innsatte	30
3.3 Den totale institusjon	32
3.4 Kriminelle ungdomsgjenger	34
3.5 Kriminelle er som deg og meg	36

3.6	Selvoppfattelsens betydning hos unge kriminelle	37
3.7	Sosialisering i fengsel fra de innsattes perspektiv	38
3.8	Levekår blant innsatte.....	40
3.9	Fengsel – en forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt.....	42
3.10	Fanger i ett nettverk.....	43
3.11	Straffereaksjonens betydning for unge kriminelle.....	44
3.12	Kan fengsel forsvares?.....	46
3.13	Oppsummering	49
4.	Metode.....	51
4.1	Fenomenologi og hermeneutikk	51
4.1.1	Min forforståelse	53
4.2	Datainnsamling	54
4.3	Utvalg og informanter	56
4.3.1	Fengslene	56
4.3.2	Kriteriene	56
4.3.3	Karakteristikk av informantene.....	56
4.4	Analyseprosess	57
5.	Empiri og diskusjon	59
5.1	Typer.....	59
5.1.1	Heroinisten.....	59
5.1.2	Den unge	60
5.1.3	Utnytteren	60
5.1.4	Skrythalsen.....	60
5.1.5	Løpegutten	61
5.1.6	Den glade soneren.....	61
5.2	Starten.....	61
5.2.1	Hvorfor eksperimentering med kriminalitet?.....	62

5.2.2	Diskusjon: Hva forårsaket interessen for kriminaliteten?.....	67
5.2.3	Har dagens situasjon sammenheng med bakgrunnen for at de begynte med kriminalitet?	72
5.2.4	Diskusjon: Informantenes nåværende syn på kriminaliteten	74
5.3	Første soning.....	76
5.3.1	Hvordan var første soning?	76
5.3.2	Eskalerte kriminaliteten etter første soning?.....	80
5.3.3	Diskusjon: Eskalerte kriminaliteten etter første soning?	82
5.3.4	Har utdanningsnivå sammenheng med aktivitet etter første soning?	84
5.3.5	Diskusjon: Hvilken betydning har utdanningsnivået for en kriminell karriere?.....	85
5.4	Kriminelle holdninger.....	86
5.4.1	Hvilken holdning hadde informantene da de startet med kriminaliteten?	86
5.4.2	Diskusjon: har holdningen sammenheng med dagens situasjon og alder?	89
5.5	Rus	94
5.5.1	Hva kom først: rusen eller kriminaliteten?	95
5.5.2	Diskusjon: hva er sammenhengen mellom rusmiddelmissbruket og kriminaliteten?97	
5.6	Oppsummering	100
6.	Avslutning	103
6.1	Virkningene av første soning.....	103
6.2	Fengsel synonymt med rehabiliteringsanstalt?.....	105
6.3	Alternative straffereaksjoner	107
6.4	Sammenfatning	110
7.	Litteraturliste	112
	Vedlegg.	

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim og veilederen min, Berit Berg. Hun har vært til stor hjelp gjennom hele prosessen og har støttet meg i situasjoner der stressnivået har blitt høyt. Jeg vil også takke Agnar Klungland for hjelpen, uten han hadde nok godkjenningen fra region Nordøst tatt lengre tid.

Jeg vil takke Ingunn F. Elverhøi for hennes tilstedeværelse som masterstudent her på Lillehammer. Hun har vært god å ha i stunder der forvirringen og frustrasjonen har rådet, og jeg setter stor pris på alle de faglige diskusjonene vi har hatt. Jeg vil også takke samboeren min for all teknisk hjelp og motivasjon til å jobbe i strevsomme tider. Dere har begge gjort masteroppgaveskrivingen morsom!

Jeg har valgt å bruke Øyvind Alnæs' KRUS-rapport som inspirasjon for valg av tema. Hans rapport er blitt brukt flittig i arbeidet rundt refleksjonen over norske fengsler som forbryterskoler eller rehabiliteringsanstalter.

Sist, men ikke minst vil jeg sende en stor takk til mine informanter som svarte godt på mine mange intervju spørsmål. Jeg merket at dere tok oppgaven med å fortelle utfyllende og oppriktige historier, alvorlig!

På gjensyn!

Lillehammer, 4. mai 2011.

Janne Garten

1. Innledning

I innledningen forteller jeg om bakgrunnen for oppgavens tema og årsaken til min interesse for dette. Jeg utreder også hvorfor temaet har relevans for samfunnet, og hvorfor det er nødvendig og viktig med en allsidig diskusjon rundt unge mennesker i fengsel.

Jeg har valgt å klargjøre enkelte begreper som vil forenkle forståelsen av oppgavens innhold. Tilslutt er det en forklaring over oppgavens innhold og struktur.

1.1 Min erfaring – hvorfor interesse for dette?

Jeg jobbet som fengselsbetjent ved Hedmark fengsel, Hamar høysikkerhet avdeling i ett og et halvt år. Ved Hedmark fengsel, avdeling Hamar var jeg også sosionom i fire måneder. Hedmark fengsel, avdeling Hamar er et lite fengsel sett i forhold til en landsdekkende skala. Hamars høysikkerhet avdeling har soningsplasser til 31 innsatte og lavsikkerhet har til 25. Størrelsen på fengslet gjorde at jeg fikk en relativt god kontakt med enkelte av de som sonet og på kunnskapssiden fikk jeg full uttelling for dette.

Hedmark fengsel er bestående av tre avdelinger; Hamar, Bruvoll og Ilseng. Hedmark fengsel, avdeling Hamar er inndelt i høy- og lavsikkerhetsavdeling. Hamar fengsel ligger i Hamar kommune i Hedmark fylke og er tilhørende region nordøst i Kriminalomsorgen. Fengselet ble bygd i 1864 etter tegninger av Heinrich Schirmer og Wilhelm von Hanno. Ved Hedmark fengsel, Hamar høy- og lavsikkerhet avdeling er det kun mannlige innsatte.

Jeg har i tiden ved fengslet vært i interaksjon med både ansatte og innsatte samt ledelsen. Begge stillingene jeg har hatt, har beriket meg med kompetanse på hvilke mennesker som sitter inne og hva inntaksforskjellene er på de innsatte sett i forhold til hvilket sikkerhetsnivå de ender opp på. Fengselsbetjenter bruker uniform og innsatte både frykter og respekterer den blå skjorta i uniformen. Sosialkonsulenten i fengselet har sivile klær og de innsatte reagerte positivt på dette rollebytte jeg hadde fra fengselsbetjent og til sosionom. Åpenheten, ærligheten og innstillingen ble drastisk forandret etter at den blå uniformsskjorta ble hengende i skapet, og en ny relasjon ble dannet mellom de innsatte og meg.

I tiden ved fengslet opplevde jeg mange utfordrende situasjoner og jeg har til tider vært lykkelig over å ha muligheten for å tilkalle forsterkninger. Siden jeg er jente og forholdsvis ung, har min autoritet blitt testet ut av nyankomne og innsatte som alltid prøver å tøyne grensene. Jeg har blitt kjent med nye sider av meg selv og det å kunne stå i en konflikt er en egenskap man ikke kommer utenom innenfor murene omgitt av frustrerte menn.

Nyskjerrighet for mennesker og livet de lever er en kvalitet jeg har med meg, og jeg vil prise de innsatte for deres villighet til å svare på mine undringer. I løpet av tiden i fengselet har jeg fått en stor interesse for denne gruppen mennesker og ulike aspekter ved livet og soningen deres. Jeg har møtt mange fantastiske mennesker blant de innsatte og det har slått meg flere ganger hvor mye de har å tilby. Det å kunne sette livet på vent samt overgi seg til andre mennesker som skal bestemme hva som er best for deg og omgivelsene dine, er for meg uforstående. Jeg har selv blitt slått av panikk når ei celledør *tilfeldigvis* ble lukket før jeg hadde forlatt cella. Sykes (1958) fremhever de begrensningene soningen påfører de innsatte. De mister friheten og autonomien, deres privatliv vil bli påvirket på alle områder (Alnæs 2006). Jeg har mange ganger tenkt på hvordan mennesker kan bli tvunget til å godta og samtidig tåle å bli innesperret på et lite rom, viten om at de er avhengig av at ukjente autoritetspersoner for å slippe ut.

Ved undersøkelsen i denne oppgaven har Kriminalomsorgen region Nordøst tildelt meg to fengsler for de kvalitative intervjuene. Innsatte ved Hedmark fengsel, avdeling Hamar har ikke direkte innvirkning på funnene i denne studien.

1.2 Tema og forskningsspørsmål

Straff og fengsel har vært en konsekvens for samfunnets avvikere siden arbeid i jern og arresthus på 1500-tallet. Straffereaksjonene har gjennomgått en utvikling siden dette, men straffede lovbrøtere har fortsatt en spesial posisjon i forhold til sine medmennesker i samfunnet. Ved siden av bøter er fengsel den viktigste formen for formell sanksjon ovenfor den typen avvikere vi mer eller mindre konvensjonelt kaller lovbrøtere, de avviker fra samfunnsnormen ved å bryte lover og regler som er gjeldende i vårt samfunn. Fengsel har et autoritært og restriktivt regime, og er samfunnets straffe- og kontrollorgan.

Straffen skal ha flere formål. Den er allmennpreventiv da den skal virke avskrekkende for andre, samfunnets borgere beskyttes siden straffen skal redusere mulighetene for å gjøre nye forbrytelser under soning og den skal virke rehabiliterende for de innsatte. Det hersker uenighet om fengsel er den beste rammen for rehabiliterende, dette vil jeg komme nærmere innpå i løpet av oppgaven. I følge Straffeloven er den kriminelle lavalder i Norge 15 år, i 1987 ble den hevet fra 14 år. Når et barn har fylt 15 år kan han eller hun fremstilles for retten på lik linje med en voksen. Straffen vil ikke være den samme da straffutmålingen tar hensyn til ung alder. Det er likevel ikke slik at justissektoren er uten ansvar eller virkemidler overfor personer under den kriminelle lavalder som begår lovbrudd, men loven setter en stopper for

varetektsfengsling og pågripelse. Bakgrunnen til økningen av den kriminelle lavalder er spørsmålet om hvor humant det er for en ung person og sitte innesperret i et fengsel. En innsatt i et høysikkerhetsfengsel er deprivert da sanseintrykkene er fattige og inaktivitet er et faktum (NOU 1985:3).

Justisdepartementet meddeler at det i 2008 var ni ungdommer som sonet i norske fengsler. Justisminister Knut Storberget underretter at myndighetene i Norge står ovenfor et dilemma vedrørende om et barn eventuelt kan plasseres i fengsel eller ikke. Justisdepartementet har i utgangspunktet en nullvisjon når det gjelder barn i fengsel, men Storberget mener det fortsatt må finnes en sikkerhetsventil for en eventuell fengselsplassering av barn som gjentakende begår alvorlig kriminalitet (Ommundsen 2008, 16. oktober).

Jeg deler myndighetenes syn på unge lovbrøyttere og fastsetter denne definisjonen for å gjelde lovbrøytterne i en alder av 15-25 år. En undersøkelse over 150 unge lovbrøyttere som har sonet i norske fengsler fra januar 2006 til juni 2007, viser at over seksti prosent har begått ny kriminalitet innen ett år (Ommundsen 2008, 16. oktober). Alternative soningsplasser for unge lovbrøyttere og hvordan de skal tilpasses for å legge til rette for en rehabilitering, er et tema som stadig er opp til diskusjon i samfunnet.

Hovedformålet med denne undersøkelsen er å studere unge lovbrøytteres erfaringer og se nærmere på hvordan soning i ung alder virker inn på den kriminelle karrieren. Til å begynne med har jeg fokus på: Hvilke refleksjoner gjør de innsatte seg rundt oppvekst og vennekrets når det gjelder utvikling av egen kriminalitet? Jeg vil ha fokus på hvilket utgangspunkt informantene hadde ved kriminalitetens start og hvorfor interessen for illegale handlinger ble viktige i livet deres. Om livssituasjonen deres i dag har sammenheng med årsakene til hvorfor de begynte med kriminaliteten, vil bli diskutert her. Det neste punktet er: Hvilken konsekvens har soning i tidlig alder virke inn på videre kriminalitet etter endt soning? Spørsmålet om nivået på fullført utdanning har betydning for omfanget av de kriminelle handlinger, vil bli spurt under dette temaet. Det neste forskningsspørsmålet er: Hvordan er informantenes nåværende holdning til kriminaliteten og hvordan var den ved starten av deres kriminelle karriere? Om nåværende alder og antall dommer har betydning for den nåværende holdningen, vil bli diskutert under dette punktet. Tilslutt kommer et avsnitt om rusmidler og avhengighet er en aktuell del av informantenes liv og hvilken rolle dette har spilt i forhold til den kriminelle karrieren: Hvilken betydning har bruk av rusmidler hatt for utviklingen av kriminaliteten?

1.3 Oppgavens relevans

Oppgavens tema er stadig under diskusjon i samfunnet, etater er uenige om hva som er deres ansvarsområde og hvordan det skal takles. Samtlige er derimot enige om at fengsel er et upassende sted for en ung kriminell, men det reises utfordringer når alternative straffemetoder skal vurderes. Jeg vil belyse masteroppgavens relevans gjennom tre eksempler hentet fra ulike media gjennom det året jeg har jobbet med masteroppgaven.

1.3.1 16 år i fengsel

Dagbladet omtalte en 16 år gammel gutt som er dømt for drap og ved artikkelens utgivelse sonet han det ubetingede året av straffen i Larvik fengsel. Larvik fengsel er et fengsel primært for førstegangssonere. Dommeren i saken og barnevernet ønsket å finne en alternativ soningsplass, men lyktes ikke. Alternative ble da en ubetinget soning i høysikkerhetsfengsel (Ruud og Langsem 2008, 2.oktober).

I løpet av intervjuene forteller 16-åringen om angeren han kjenner ved det som har skjedd og hvordan han skulle ønske at ting hadde blitt annerledes: *“Når jeg kommer inn blir jeg låst inn store deler av døgnet, som om jeg plutselig er en livsfarlig person.”*. Han forteller at det hardeste ved soningen er å sitte innelåst på cella: *“Det er som å bli behandlet som et dyr.”* (Ruud 2008, 2.oktober). Den unge gutten forteller om fengslets rutiner og at alt inne i fengslet er styrt av klokka. Cella består av enkle kår og to ganger daglig får de innsatte tilbud om lufting i den inngjerde og asfalterte luftegården med gitter over inngjerdingen. Luftegården består av et volleyballnett samt et røykehjørne. 16-åringen benytter de lange hverdagene i fengslet til å gå skole. På grunn av hans lave alder og høye motivasjon til å gå skole har han fått tillatelse til å være på skolen hele dagen: *“(…), så ønsker ikke jeg noe liv i fengsel. Jeg har lyst på en utdannelse og en jobb som vanlige folk.”*. Skoleretningen han har valgt er teknisk og industriell produksjon. Han uttrykker ikke noe negativt om skolen, men forteller at han ser at den største ulempen med å ta skolen i fengsel er at han ikke får noe praksis på yrkesområde (Ruud og Langsem 2008, 2. oktober).

Både forsvarer og aktor i saken er enige om at en anstalt med høysikkerhetsnivå ikke er riktig plass for en gutt på 16 år. Statsadvokat og aktor Lars Erik Alvheim mener det er uheldig at mennesker under 16 år skal sone i fengsel siden grobunnen for ytterligere forbrytervirksomhet er større enn andre steder: *“Han er sendt til forbryterskolen”*. (Ruud 2008, 29. august).

1.3.2 Gira på frihet!

Artikkelen i Aftenpostens A-magasin er en gjenfortelling av 34 år gamle Gøran Tapios løslatelse etter å ha sonet en dom på to år. Alt på veien ut av fengselet skjønne man innsattes holdning til løslatelse og tilbakefallsrisikoen, medinnsatte roper oppmuntrende “*Lykke til!*” og “*Vi sees her om en stund.*”. Ingen andre enn han selv har vel noe tro på at Tapio vil klare seg i et liv uten kriminalitet. Forfatteren uttrykker også en skepsis: “*Han har nesten ingen streite venner. Han liker rus, (...) Han dras mot spenningen. Han liker å 'gi faen'.*” (Østli 2010:24).

Da Gøran Tapio var 16 år ruset han seg jevnlig og benyttet enhver anledning til å utføre kriminelle handlinger. Alt som ble gjort, ble gjort fordi han fikk positive, kortvarige konsekvenser av det. For å finansiere misbruket av narkotika, solgte han rusmidler. Orket han ikke gå, tok han en bil. De lovlydige vennene forsvant, mens de kriminelle likesinnede ble flerdoblet.

I løpet av artikkelen karakteriserer Østli mennesker i fengsel for *fæle gutter*. Han mener de har vært det siden barndommen og at *en fæl gutt* trekkes mot kriminalitetens spesialiteter og forakter A4-livets hverdag og rutiner. I hverdagen oppretter han kontakter med kriminelle likesinnede. Østli beskriver fengsel som samfunnets reaksjon på den avvikende atferden og gir et bilde på at i fengsel *møtes de fæle guttene*. “*Han lærer noe nytt, som må prøves når han slipper ut*”. (Østli 2010:24). Tapio oppdaget godene ved å ikke følge samfunnets ordinære normer og regler allerede på barneskolen. Han forteller at han sto på taket av skolen og betraktet alle menneskene som skrek og hylte opp til han og han nøt det: “*Hvordan orker de andre å være så skoleflinke når de kan ha det så gøy?*”. I voksen alder har dette blitt erstattet med: “*Hvordan orker de andre det streite, kjedlige A4-livet?*”. Sentralt gjennom hele livet og den kriminelle karrieren hans, har motivasjonen vært å gjøre det andre mennesker verken tør eller vil. Han meddeler at dette var sannheten om fortiden, men at han nå har tro på at han skal klare å legge det fra seg og at det lovlydige A4-livet skal begynne (Østli 2010:28).

1.3.3 Barnevernsbanden

I 2010 ble Kristiansand utsatt for en voldsom økning i antall kriminelle handlinger, hovedsakelig tyverier og ran. Til sammen 13 gutter, hvorav 11 er under barnevernets omsorg, står ansvarlige for 628 anmeldte straffbare forhold. Guttene er i alderen 15-17 år samt en 20 åring. Lovbryterne var plassert på institusjoner i geografisk nærhet med hverandre, og de holdt kontakten via mobiltelefon. De aktuelle institusjonene opplever nesten daglig at noen rømte (Berg 2010, 11. oktober). Barnevernsinstitusjonene og politiet opplevde maktesløshet

siden institusjonene ikke har fullmakt til å holde ungdommene innesperret og politiet vegret seg for fengselsstraff da de mente forbryterne var for unge (Eliassen og Sandve 2010, 8. oktober). Gjengen fant sammen tilnærmet ett år før kriminaliteten eskalerte, det siste halve året intensivt de kriminelle handlingene kraftig (Vikås og Berg 2010, 7. oktober).

Politiet var svært bekymret da holdningen til flere av guttene er svært negativ og utagerende: *“Dersom sjåføren hadde gjort motstand, hadde jeg stukket han ned.”* (Vikås og Berg 2010, 7. oktober). 29. september ble en 15-åring dømt til nitti dagers betinget fengsel for grove tyverier og trusler, han er også dømt for flere forhold (Ommundsen 2011, 10. mars). Tidligere i år har den aktuelle ungdommen truet flere personer på livet samtidig som han var i besittelse av luftpistol eller kniv. Dagen før denne artikkelen satte han kniven mot halsen til en bussjåfør og ranet han. Den unge lovbyrterens reaksjon i rettssalen var; *“Jeg får kick av å begå kriminelle handlinger, og gir f... om jeg må i fengsel.”*. Politiadvokat Åmlid i Agder politidistrikt sier at gutten ikke viser tegn til anger; *“Han sier han ønsker å fortsette med kriminalitet (...). Det er en åpenbar fare for at han vil begå ny, alvorlig kriminalitet.”* (Berg og Vikås 2010, 6. oktober).

Martin Nymo, daglig leder av barnevernsinstitusjonen Nymogården mener ungdommene på Sørlandet gjør alt for å havne i fengsel; *“(...) det her er jo gutter som blir filmet når de raner busser.”* (Eliassen og Sandve 2010, 8. oktober). Han mener det er status for disse ungdommene å havne i fengsel, på denne måten vil de oppnå større respekt i det negative miljøet. *“Vi er helt fortvilet.”* uttrykker politioverbetjent Geir Hansen i denne saken (Berg og Vikås 2010, 6. oktober). Mange mener at barn i fengsel er en fallitt for barnevernet dersom Bufetat skulle mene at fengsel var det eneste alternativet som skulle fungerer for unge lovbyrtere. 15-åringens forsvarer mener det er uforholdsmessig å fengsle en 15 åring; *“Han er svært ung, og det bør finnes andre alternativer enn fengsling i denne saken.”*. På den andre siden mener leder ved Bufetat i Kristiansand Nan Lisbeth Haugnes Høgeli: *“Vi er opptatte av å tenke helhetlig rundt hver enkelt ungdom, samtidig som vi ser på hva som er mest effektivt for barna som gruppe.”*. Sluttcommentarene i saken fra medias side ble at samarbeidsgruppa rundt Barnevernsbanden vurderte å spre ungdommene til institusjoner utenfor regionen (Berg 2010, 11. oktober). Fire av de fem barnevernsbarna som var tiltalt for en rekke ran, ble dømt til fengsel fra 1 år og 2 måneder til 2 år. Den femte fikk samfunnsstraff (Heggheim 2010, 12. november).

1.4 Begrepsforklaringer

I det følgende avsnittet vil en del begreper bli forklart. Gjennomgående i oppgaven vil jeg benytte Kriminalomsorgens betegnelse *innsatt* om de som soner i fengsel. Om kulturen og samfunnet i fengslet, vil *fangekultur* og *fangesamfunn* bli brukt.

Først er det en innføring i norske fengsler tre sikkerhetsnivåer; høy- og lavsikkerhet samt overgangsboliger. Fotlenkesoning er det nye innen Kriminalomsorgen og det vil også bli omtalt. Videre følger en utgreining om Straffegjennomføringsloven § 12 og mulighetene som finnes for et soningsopphold i en behandling sinstitusjon. Tilslutt kommer en forklaring på Kriminalomsorgens definisjon av *gjengangere*.

1.4.1 Norske fengslers sikkerhetsnivå

Norske fengsler er delt inn i lav- og høysikkerhetsnivå. Alle innsatte skal få tildelt en kontaktbetjent som skal være primærkontakten deres ut i fengslet og i det ordinære samfunnet. Kontaktbetjente skal legge til rette og hjelpe den innsatte til et liv uten kriminalitet på utsiden. Den overordnede forskjellen på sikkerhetsnivåene er kontrollregimet og innsattes muligheter innen og utenfor murene. På alle typer fengsler kan det avkreves urinprøver for kontroll over et eventuelt rusmisbruk. Visitering av rom med narkotikahunder forekommer også (Kriminalomsorgen 2006).

Høysikkerhetsnivå

Et høysikkerhetsnivåfengsel er det mur eller høye gjerder rundt hele fengselsområdet. Alle dører er låst og alt forgår under streng kontroll av fengselsbetjentene. 63 % av fengselsplassene i Norge er i et slikt fengsel og en fengselsstraff blir som hovedregel påbegynt i fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Gitter foran samtlige vinduer og overvåkningskameraer dekker fengslet og område rundt. Høysikkerhetsavdelingene består av en rekke celler, et kjøkken og et fellesareal der de innsatte kan se tv eller drive andre fritidsaktiviteter. Alle disse aktivitetene er sterkt begrenset og er ikke tilgjengelige til alle døgnets tider. Hovedreglen er at den innsatte skal ha tilgang til et fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak på dagtid, Kriminalomsorgen skal legge til rette for dette. Hovedaktiviteten i et høysikkerhetsfengsel er cellosoning da mesteparten av døgnet tilbringes på cella. De fleste cellene har ikke eget toalett eller dusj, innredningen er fattig da alt visiteres jevnlig. Ved et toalettbesøk på natta blir den innsatte låst ut av cella og fulgt av to fengselsbetjente. I noen fengsler finnes det toaletter på hver celle. Det er også begrenset hvor mange personlig artikler og klær det kan oppbevares i hverdagen. I fengsel med

høysikkerhetsnivå er det begrensede muligheter for telefonsamtaler, besøk og informasjon. Man har anledning til å ringe 20 minutter i uka og motta ett besøk. Telefonsamtalene blir avlyttet. Ved ønske om besøk, foretar fengslet en grundig undersøkning på forhånd på hvilke personer som eventuelt skal komme. Besøket må foregå på et rom med glassvegg dersom det hersker usikkerhet rundt den besøkjendes hensikter.

Lavsikkerhetsnivå

Fengsel med lavere sikkerhetsnivå er innrettet med færre fysiske sikkerhetstiltak enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Etter å ha gjennomført en del av straffen i et høysikkerhetsfengsel kan den innsatte bli overført til et med lavere sikkerhetsnivå, dette er et ledd i soningsprogresjonen og veien tilbake til samfunnet. Denne overføringen er avhengig av den innsattes atferd og oppførsel i løpet av soningen, overføringen skal ikke skje dersom formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner taler mot det. Rømningsfaren blir også vurdert. Tanken bak en soning med lavsikkerhet er en tilvenning til det ordinære samfunnet.

Lavsikkerhetssoning består av flere typer fengsel. Noen fengsler driver med produksjon av enkle varer som for eksempel ved Verdal fengsel og produksjonen av europaller. En annen type er et ordinært lavsikkerhetsfengsel. Fengselsområde kan være omgitt av gjerder og de innsatte får ikke forlate dette område uten følge av en fengselsbetjent. Fengselsbygningen er låst om natten, men de innsatte blir ikke låst inne på cellene. En vesentlig forskjell fra høyere sikkerhetsnivå er den mer likeverdige kontakten mellom fengselsbetjentene og de innsatte, uniformen er forsvunnet og dette har en symbolsk virkning på relasjonen. Likevel skal fengselsbetjentene ha oversikt over de innsattes aktiviteter til enhver tid. Beskrivende for dette er de innsatte muligheter med kontakt til omverdenen da de kan ringe fritt, men samtalene kan bli avlyttet. En tredje type av lavsikkerhetsfengsel er kontraktavdelingen, denne typen blir benyttet i fengsel der overgangsboliger ikke finnes. Her kan mennesker som soner ha kontakt med verdenen utenfor, forutsetningen er fengslets kontroll over avtalebestemte aktiviteter med klare tidsbegrensninger. I denne avdelingen kan en frigang til høgskoler/universitet forekomme.

Politiske holdepunkter er at unge mennesker som skal i fengsel skal starte soningen i et fengsel av lavt sikkerhetsnivå. Dette er for å hindre en høy grad av prisonisering og lette tilbakeføringen til samfunnet etter endt soning. Samtidig er det flere som i dag soner i et høysikkerhetsfengsel som ikke utgjør en trussel mot samfunnet. Storingsmelding nr 37 viser

at ingen skal avtjene et straffeopphold under strengere forhold enn nødvendig. Dette for å legge bedre til rette for en rehabilitering.

Overgangsboliger

Overgangsbolig er et fengsel med mindre fengselspreg enn de andre to sikkerhetsnivåene. De er små hybelhus med mindre restriktive kontrolltiltak enn fengsel med lavt sikkerhetsnivå. Dette innebærer økte muligheter for jobbutsikter, flere fritidsaktiviteter og en økning i permisjoner. Ytterdørene er også her låst om natten og de innsatte har ikke anledning til å forlate fengselsområde utenom forhåndsbestemte avtaler.

Overgangsboliger er det siste stoppet før løslatelse og en tilvenning til samfunnet utenfor murene, er i fokus.

Fotlenkesoning

Høsten 2008 kom muligheten til å sone fengselsstraffen hjemme ved hjelp av fotlenke eller en elektronisk kontroll. Ubetingede dommer på opptil fire måneder kan sones hjemme og det er også en åpning for at de fire siste månedene av en lengre dom kan overføres til en lenkesoning. Primært skal dette benyttes for førstegangssonere og ungdommer. Straffegjennomføringen med elektronisk kontroll er ikke tilgjengelige i alle Kriminalomsorgens regioner på skrivende tidspunkt. Kriminalomsorgen rapporterer at lenkesoningen minsker tilbakefallet til ny kriminalitet.

1.4.2 Straffegjennomføringsloven § 12

Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* gir et innblikk i Straffegjennomføringslovens § 12 og utstrekningen av det. En ubetinget fengselsstraff kan helt eller delvis gjennomføres i en behandlingsinstitusjon godkjent for dette formålet. I 2007 var det 457 personer som ble direkte innsatt eller overført til § 12-soning. Fra 2002 til en prognose på 2008, er det en svak økning i antall overføringer og antall døgn i behandlingsinstitusjon.

Straffegjennomføringsloven § 12 åpner adgang for at innsatte kan gjennomføre fengselsstraffen i en behandlingsinstitusjon med heldøgnsopphold som ikke tilhører Kriminalomsorgen. Dette gjelder særlig personer med rusmiddelproblemer, lettere psykiske problemer, atferdsforstyrrelser eller tilpasningsproblemer. En av forutsetningene for en slik plassering er at Kriminalomsorgen ikke har et tilbud som imøtekommer den innsattes behov. En annen er at den innsatte må vise oppriktig motivasjon for forandring. Overføringen til en

institusjon kan skje når som helst i løpet av straffegjennomføringen. Det som faller mest naturlig er at overføringen finner sted i slutten av soningsforløpet sammen med en tilpasning til det ordinære samfunnet og en forberedelse av livet etter soning (St. meld. Nr 37 (2007-2008)).

Siden majoriteten av innsatte har et problem med rusmidler, er behandlingen av rusmisbruk en strategi for en vellykket rehabilitering av innsatte. Målet er å fjerne en viktig årsak til kriminaliteten og departementet mener § 12-soning reduserer tilbakefall til kriminaliteten (St. meld. Nr 37 (2007-2008)).

1.4.2 Gjenganger

Over halvparten av de innsatte begår ny kriminalitet etter endt soning. Christie (1987) mener at i forhold til de opprinnelige forventningene, har fengsel og tankene bak vært en skuffelse. Han mener det er satt ned mye energi i å forstå og beskrive systemet, denne energien skulle heller ha vært viet til å forsøke å forstå lovbrøtterne (Amundsen 2007). Amundsen har gjennomført en kvantitativ undersøkelse der fokuset er gjengangerproblematikken i norske fengsler.

Amundsen (2007) definerer en *gjenganger* som en som har sittet inne fire ganger eller mer. Generelt er levekårsproblemene til gjengangerne mer komplekse enn de som ikke har sittet inne færre ganger. Skardhamar (2002) og Friestad og Skog Hansen (2004) er enige med Amundsen i at rusproblematikk er et utbredt problemområde blant de innsatte. Amundsen har funnet at det er store forskjeller i omfanget av rusproblemer etter hvor mange ganger den enkelte har sittet inne. Antall soninger øker proporsjonalt med alvorlighetsgraden på rusmisbruket. Den kvantitative undersøkelsen Amundsen gjennomførte viste også at to av fem gjengangere har AD/HD (Amundsen 2007).

1.4.3 Roller i fengslet

Ganggutt og vaskerigutt

Jobbene som ganggutt og vaskerigutt er ettertraktete stillinger blant de innsatte. De medfører en spesiell posisjon i fengslet og bringer med seg fordeler som mindre tid innelåst på cella og mer likeverdig kontakt med fengselsbetjentene. Det blir satt høye krav til en opprettholdelse av regler og generelt atferden til gangguttene, og dette samt god personlig hygiene er en forutsetning for tildelingen av stillingen (Alnæs 2006).

Gangguttene i Alnæs' undersøkelse meddeler at de verdsetter tilliten vist dem av de ansatte da tilliten er av betydning for den enkeltes mestringstillit og selvtillit. Arbeidsoppgavene er enkle og kan sees som botrening siden renhold, vasking av klær og å ordne mat. er sentralt i utførelsen.

1.5 Oppgavens innhold

I det første kapitlet av masteroppgaven min er det en innledning til forskningsoppgavens tema. Min egen erfaring i henhold til interessefeltet, oppgavens relevans og noen begrepsavklaringer er også å finne i introduksjonskapitlet. Kapittel 2 er kalt Bakgrunn. Her starter det med en utredning rundt kriminelle ungdommer og hva definisjonen på dette er. Så har jeg sett på hva som kan være årsakene til dannelsen av en kriminell karriere. Etter dette følger det en oversikt over ulike straffereaksjoner for unge lovbrytere og hva som taler for og imot reaksjonene. Tilslutt kommer en utredning over risikoen for tilbakefall blant forbrytere i Norge. Tidligere forskning kommer i kapittel 3 og her blir forskning som er aktuelt for oppgaven, gjort rede for. Den begynner med ulike klassikere innen forskning på fengsel og kriminalitet, og dermed følger spesifikke avhandlinger som er relevante for masteroppgavens tema. I kapittel 4 redegjøres det for valg av metode og en beskrivelse av arbeidsprosessen. Empiri og diskusjon kommer i kapittel 5, og i dette kapitlet vil informantenes syn og oppfatning av fengsel blitt gjort rede for. Tilslutt følger et avslutningskapittel som avrunder diskusjonen i oppgaven.

2. Bakgrunn

I dette kapitlet ønsker jeg å gi et innblikk i omfanget av problemer rundt unge kriminelle og danne en større forståelse for hva som kjennetegner en ung kriminell. I dette avsnittet vil unge kriminelle regnes for å være mellom 15-18 år. Hvilke faktorer som spiller inn i dannelsen av et kriminelt liv og et innblikk i diskusjonen rundt passende straffereaksjoner for unge lovbrøyttere vil også bli berørt i dette kapitlet. utfordringene med å løse den komplekse situasjonen rundt unge lovbrøyttere har fått stor oppmerksomhet i media og i det politiske liv. Myndighetene har jobbet med saken og fremstilt ulike Stortingsmeldinger der det fortløpende blir diskutert og vedtatt nye strategier for å finne en løsning på ungdomskriminaliteten. Til slutt i dette kapitlet følger en utredning av tilbakefallsproblematikken for umyndige lovbrøyttere.

2.1 Unge kriminelle

I 2008 var det gjennomsnittlig 3 387 innsatte per dag i norske fengsler, i løpet av 2008 var det 74 ungdommer mellom 15-18 år innenfor murene (Statistisk sentralbyrå 2010). Tallet på unge lovbrøyttere i fengsel har vært stabilt fra midten av 1980-tallet og til størstedelen av 1990-tallet. Siden 1997 har det funnet sted en generell økning blant unge kriminelle og Thorenfeldt (2010, 9.mai) forteller om en stadig yngre lovbrøytterbefolkning i Oslo. I 2008 ble 1573 ungdommer under 18 år registrert for straffbare forhold i Oslo og i 2009 var antallet berørt av en svak økning til 1582 personer. Majoriteten av de unge forbryterne er gutter og en fjerdedel er jenter, generelt er andelen kriminelle jenter i jevn vekst. I alt sto de under 18 år for 7,4 % av de straffbare forholdene i Oslo. Et sentralt moment i utredningen av kriminaliteten i Oslo og generelt blant ungdommer er at få personer står for en stor andel av de kriminelle handlingene. Et eksempel på dette er en artikkel i Dagbladet, 8. mai 2010 der en 16-åring er registrert med hele 70 straffbare forhold. Et felles kjennetegn for de unge som introduseres til den kriminelle livsstilen er en tydelig fasinasjon av den kriminelle livsstilen og en utstrakt bruk av symboler som assosieres med kriminelle miljøer (Meland 2010). Gruppen med ungdommer dette er aktuelt for går under betegnelsen *krimgjengangere* og står for størsteparten av den totale barne- og ungdomskriminaliteten. De er i politiets søkelys og mange av de registrerte gjengangerne er svært unge, helt ned i 12 års alderen og opp til 14 år (Thorenfeldt 2010, 9.mai).

I trendrapporten som er laget som et samarbeid mellom Oslo politidistrikt og Oslo kommune er en beskrivelse av medlemmene i gjengangermiljøet:

”De sentrale personene i miljøet fremstår som sosiale tapere. De er ikke i utdanning eller i jobb. Flere har droppet ut av grunnskolen eller videregående skole. Et annet kjennetegn er at de har hatt en veldig problematisk oppvekst og vanskelig familiesituasjon. Flere er eller har vært under tiltak i barnevernet, vært på rømmen og har ikke særlig kontakt med egen familie. De røyker hasj og enkelte bruker andre stoffer, deriblant kokain.” (Meland 2010:53).

I NOU 1985:3 vises det til at ungdomskriminaliteten ikke lar seg påvirke av verken strafferettslige eller sosialpolitiske tiltak. Den mener at kriminaliteten kan sees som et symptom på hvordan samfunnet er strukturert og hvordan menneskene har lagt til rette hverdagslivet med alle felt det innebærer. I 1985 var innstillingen at dersom man skulle finne tiltak som kunne stoppe eller hvert fall begrense ungdomskriminaliteten, måtte en inngripen på de voksnes arenaer skje. Man kunne ikke endre på ungdommenes situasjon uten å røre ved livsformen for de voksne.

Statens offentlige utredninger (SOU), som tilsvarer den norske regjeringens *Norges offentlige utredninger (NOU)*, omtaler risikotegn som omhandler de unge gjengangerne:

Risikofaktorer for en deltakelse i kriminelle miljøer	Risikofaktorer i den unges hverdag	Risikofaktorer i nærmiljøet	Risikofaktorer på samfunnsnivå
X Bruker narkotika X Er aggressive og voldsomme X Synes det er ok å utføre kriminelle handlinger X Har problemer med å si nei til andre som gjør kriminelle handlinger X Har læringsvansker	X Foreldre med kriminelle holdninger X Konflikter i familien X Søsken som begår kriminalitet og er med i kriminelle miljøer X Svak interesse for skolen X Ressurssvake foreldre	X Tilgang til narkotika X Mange kriminelt belastede ungdommer X Sosialt utsatte boligområder	X Segregerte samfunn X Høy arbeidsledighet blant unge X Begrenset samfunnservice, for eksempel lite politi X Utbredt korrupsjon og organisert kriminalitet X Tilgang på våpen

(SOU 2010:15)

Dette er kjennetegn ved antisosiale ungdommer som er på tur ut av det ordinære samfunnet og over i et miljø der ikke-akseptert atferd vil bli premiert. Mange av disse faktorene vil det bli kommet tilbake til i løpet av oppgaven.

2.2 Kriminell delkultur

Dagens samfunn preges av en omstilling i de tradisjonelle familiestrukturene da familieoppløsning og geografisk mobilitet er den nye normalen, mennesker er mer urbane nå enn de var for tredve år siden. Familien er blitt mer individualisert og som en følge av dette er ungdommer blitt mer selvstendige. Delvis på grunn av dette og det faktum at familieidealet er blitt å skape en selvstendig og autonom ungdom, kan grensene mellom lov og ikke oppfattes å være diffuse (Bø og Rappana Olsen 2008). Montis (1994) hevder at dette er et resultat av familiens manglende evne til å utøve sosial kontroll ovenfor ungdommene:

“Their world had few well-defined boundaries. Many more young persons now roamed far from their neighborhoods at all hours of the day and night. They did so

with virtually no adult supervision or knowledge. The world was much bigger now, and it also was becoming more complex.” (Monti 1994:52).

Sosial kontroll i samfunnet er en nødvendighet for at deltakerne skal internalisere samfunnets autoritetsroller, lover og regelverk. Tendensen i det moderne samfunn er at foreldre har mindre kontakt med barnet og ungdommen, årsakene til dette kan være det økende kravet til hele befolkningen rundt en deltakelse på arbeidsmarkedet. Et resultat av den reduserte kontakten med barnet og ungdommen er at familiens rolle svekkes i å skape et godt utgangspunkt i formidlingen av hvilke verdier det er betydningsfullt å opprettholde i samfunnet (Monti 1994).

Forskning har vist at ungdommer er i selskap av andre da de begår kriminelle handlinger (Hauge 1990a). Læringen av kriminalitet foregår gjennom en internalisering av en gjengs holdning til kriminalitet og en økt kunnskap vedrørende teknikker som benyttes for å begå kriminelle handlinger. En slik læring eller overføring skjer i sosialiseringen inn i et miljø (Dullum 1997). I en gjengkultur er det et konformitetspress til gjengmedlemmenes atferd, det er også et generelt ungdomsfenomen at likhet mellom venner er å foretrekke. Atferden sanksjoneres avhengig av om den passer med fellesskapets bestemmelser (Sutherland 1966).

Hauge ser på kriminell delkultur som en kultur der det forventes at medlemmene begår kriminelle handlinger. Det er en forutsetning for å bli akseptert i en gjeng, og forbrytelser gir status (Hauge 1990a). Lederen i Young Guns er uenig i Hauges påstand. Han mener at majoriteten av utenforstående tror kriminalitet er et opptakskrav til et gjengmiljø, men at dette er langt fra sannheten. I følge han er under halvparten av medlemmene i Oslos beryktede gjeng, Young Guns, kriminelle. Resten av medlemmene lever et vanlig, lovlydig liv (TV2 2006).

Forskning viser at ungdom finner sammen i en delkultur eller en ungdomsgjeng på grunn av en felles problemforståelse. Dette kan være å ikke fylle de forventningene som settes for utdanning eller at ungdom er i løsrivelsesposisjon fra foreldrene og ikke klarer å godta autoriteter som politi og regelverk (Hauge 1990a). Lojalitetsfølelse kan være den tredje årsak til at de kriminelle gjengene opprettholder sin virksomhet. Lojalitet er fundamentalt i enkelte ungdomsgjenger siden tillit og lojalitet kan være grunnlaget for deres eksistens. En avverging mot politiet kan være en av årsakene til dette (Monti 1994).

2.3 Dannelsen av en kriminell karriere

Mennesket er fra naturens side et sosialt vesen. Engdahl (2002) mener dermed at ungdomsgjenger er en selvfølge i et menneskes utvikling. Disse gjengene blir først negative da antisosial atferd utføres på regelmessig basis. Før sju års alderen er foreldrenes bestemmelser styrende for den sosiale omgangskretsen, men etter dette forandres vennskap og dens betydning i barnets liv. I alderen fra åtte år er en aksept blant jevnaldrende viktig, felles interesser og verdier er styrende for hvilke venner som blir valgt. En søking etter bekreftelse og forståelse er viktig i alle aldre, spesielt da kroppen og livet generelt er under forandring. I 13 til 17 års alderen begynner et søk etter egen identitet og enkeltmenneske lar seg prege av andre, et ønske om konformitet med omgangskretsen er sentralt (Engdahl 2002). Næss (2002) har funnet at tilhørighet i en gjeng med kriminelle hensikter har en sterk *oss og dem* tankegang, de som ikke er medlemmer i den aktuelle gjengen er ikke verdt å ta hensyn til.

Forskning viser at ungdomstiden er en høysesong for å begå kriminelle handlinger og det høyeste punktet for utprøvingen av den kriminelle livsstilen er i midten av tenårene. Det viser seg å avta ved 18 års alderen (Hirschi & Gottfredson 1983 og Farrington & Wikström 1994 i Pape 1997). I tenåringsfasen er en utprøving av grenser, normer og regler ikke uvanlig. Slik atferd kan simpelthen handle om en markering av brudd med foreldrene samtidig som man gjøre seg selv og andre klar over at man ikke er et barn lengre. Tenåringene beveger seg mot selvstendighet og uavhengighet, de løsriver seg fra foreldrenes restriksjoner. Kaufmann (1988) hevder at ungdommers brudd på de sosialt aksepterte normene og reglene kan i mange tilfeller være et uskyldig ønske om å oppnå mestring, nyskjerrighet, grensetesting eller spenningssøken. De som begår lovovertridelser av en viss alvorlighetsgrad i svært ung alder, har høyere risiko for å etablere en livsstil som er i konflikt med loven. En tidlig debut har ofte sammenheng med en langvarig kriminell karriere og en høy kriminell intensitet. Rusmiddelforskningen viser at tidlig debut med legale eller illegale rusmidler har de samme følgene for rusmisbrukerne (Pape 1997).

I større grad enn voksne, begår ungdommer straffbare handlinger sammen med andre (Shaw & McKay 1931 og Sveri 1960 i Pape 1997, Næss 2002). I slike tilfeller viser en rekke studier at det er sterke sammenhenger mellom den enkelte utøveren og det sosiale nettverkets kriminelle aktivitet (Hirschi 1969 og Jessor & Jessor 1977 i Pape 1997). Tilhørighet i en gjeng gir styrke: *“Det er i hvert fall ikke noe problem å få tak i tjue-tretti stykker med en gang, om jeg trenger det.”* (Næss 2002:22). Enkelte hevder at den unge kriminelle blir involvert i ulovlig aktivitet på grunn av deres tilknytning til venner med dårlig innflytelse. På

den andre siden er den enkeltes tilbøyelighet til å begå handlinger som er i konflikt med loven tilstede i utgangspunktet, den felles interessen kan sees å være årsaken til at ungdommene finner sammen. Pape mener disse to ytterpunktene ikke trenger å være gjensidig utelukkende da ungdommer kan finne sammen grunnet felles interesser og være skyld i en eskalering av kriminaliteten hos hverandre.

Pape (1997) har ikke funnet at det finnes noen sammenheng mellom lav sosioøkonomisk posisjon og kriminalitet da forekomsten av unge kriminelle er jevnt fordelt i alle samfunnslag. Det synes ikke å ha noen betydning om foreldrene er aktive på yrkesfronten eller har en marginalisert posisjon på flere arenaene i samfunnet. Internasjonale studier derimot, viser en mer ambivalent holdning. Flere studier er enige med Pape mens andre har avdekket en overhyppighet av lovbrudd i lavere sosiale sjikt (Braithwaite 1981 i Pape 1997). I internasjonal forskning er det også en veldokumentert sammenheng mellom arbeidsløshet og kriminalitet blant unge (Henggeler 1989 og Hammer & Bergwitz 1994 i Pape 1997).

2.4 Straffereaksjoner for unge lovbrøyttere

Kontakten med andre avvikende ungdommer og voksne kan være årsak til en negativ utvikling hos ungdommene i en behandling og rehabilitering av ungdommer (Chamberlain & Friman 1995 i Andreassen 2003). Smitteeffekten har betydning dersom individer i omgangskretsen starter med kriminalitet og gjenganger tildeles status grunnet deres kriminelle fortid. Blant tilnærmede jevnaldrende gir dette mulighet for gjensidig negativ påvirkning og Andreassen (2003) mener det er liten mulighet for forandring så lenge de unge deltar i en motkultur. En samling av mennesker med lik problematikk, øker risikoen for en videreføring av den negative atferden. En ung kriminell vil dra fordel av og ikke bli satt i fengsel sammen med eldre, hardbarkede kriminelle. I behandling av ungdommer i institusjoner har forskning vist at det mest rehabiliterende for den enkelte ungdom vil være en blanding av atferdsproblemer. På den andre siden kan en slik mikstur være på bekostning av de ungdommene som ikke viser alvorlige problemvansker i utgangspunktet, og kan føre til en utvikling av problematferd for disse.

Det diskuteres om hvilke alternativer som passer best som straffereaksjon for det umyndige barnet samtidig som at samfunnets behov for beskyttelse blir ivaretatt. Handlinger som krenker menneskers interesser eller truer den personlige sfære, vil ofte skape et ønske om en at den skyldige får ei straff som står i forhold til forbrytelsen. I saker der en av partene er under myndighetsalder, skal en mekling i konfliktråd bli obligatorisk. Årsaken til dette er

forsøk på å komme frem til en enighet mellom de berørte partene og diskutere frem en individuelt tilpasset straffereaksjon. Det er av betydning at den unge lovbyteren merker reaksjonen som er gitt. Det som er ønskelig er å fremprovosere ansvarliggjøring hos den enkelte lovbyteren. For yngre lovbytere er det viktig at samfunnet reagerer på en måte som legger til rette for en endring hos den unge kriminelle slik at kriminalitet i fremtiden ikke blir begått. Myndighetene har bestemt at samfunnsstraff som alternativ straffereaksjon skal økes for denne aldersgruppen. Fremtidsutsiktene for de involverte ved bruk av samfunnsstraff, er positive. I tilfeller der ubetinget fengsel er nødvendig, skal en soning i lavsikkerhetsfengsel være hovedreglen. Soning i institusjon eller lenkesoning skal tidligst mulig erstattes av mindre inngripende soningsmuligheter.

Generelt er man i Norge tilbakeholden med bruk av fengselsstraff overfor mennesker under myndighetsalder. I 2004 var bøter og/eller betinget fengsel de mest vanlige reaksjonene ovenfor lovbytere under 18 år. Ubetinget fengselsstraff idømmes som oftest bare når den unge har begått alvorlige lovbrudd eller er en utpreget tilbakefallsforbryter slik at det er nødvendig med frihetsberøvelse for å hindre tilbakefall. Regjeringen vil redusere bruk av fengselsstraff for lovbytere under 18 år, Knut Storberget kjemper for dette da han mener det bare unntaksvis kan forsvares at de under 18 år kommer i fengsel og det foreslås nå et forbud mot å pågripe og varetektsfengsle personer under 16 år og et forbud mot å varetektsfengsle personer under 18 år mer enn i ei uke av gangen. Årsaken til dette er de negative virkningene fengselsstraffen kan ha på barn, regjeringen har dermed bestemt at det må finnes andre og bedre egnede reaksjoner. Dersom behovet for varetektsfengsling er tilstede, skal alternative plasseringer i barnevernsinstitusjoner benyttes. Det ble også lagt frem forslag om å lovfeste forbud mot at personer under 18 år kan utsettes for fullstendig isolasjon i varetekten (St. meld. nr 20 2005-2006).

2.5 Tilbakefall

Antall personer som begår ny kriminalitet etter endt straffegjennomføring, er relativt høyt. Stortingsmelding nr 37 (2007-2008) meddeler at det statistiske materialet og konklusjonen er preget av usikkerhet da ulike fagmiljøer definerer tilbakefall til kriminaliteten på forskjellige måter. Skardhamar og Telle (2009) har registrert data på alle som er løslatt fra soning i norske fengsler i 2003 og disse er blitt fulgt til utgangen av 2006. 94 % av de løslatte er menn og 92 % er norske statsborgere. Gjennomsnittsalderen er 33 år og tilnærmet fem prosent var under 20 år. Undersøkelsen viser at innsatte som har jobb da de løslates fra fengsel, sjeldnere havner bak murene igjen, enn de uten jobb. En fjerdedel av de som slapp ut av fengsel i 2003 hadde

et arbeid og gå til. Blant de resterende fikk over 40 % en jobb innen prosjektets slutt. Risikoen for et tilbakefall til det gamle sosiale nettverket og kriminaliteten er størst i løpet av de to første årene etter løslatelse, etter dette jevner det seg ut (Statistisk sentralbyrå 2007). Dette stemmer overens med Länsmans forskning (2007). Dette står til samsvar med Länsman (2007). Ett svakt punkt med den generelle tilbakefallsstatistikken er at oppklaringsprosenten for forbrytelser ligger på 23 % og at tilbakefallsstatistikken bare tar utgangspunkt i den registrerte kriminaliteten. Dette utelater en gråsone av ukjent størrelse, man får dermed aldri helt avdekket det reelle omfanget av tilbakefall (Kristoffersen 2006). I Skardhamar og Telle prosjekt havnet omlag en fjerdedel innenfor murene igjen innen utgangen av 2006. Funnene i tilbakefallet i denne undersøkelsen står til samsvar med Statistisk sentralbyrås vurdering da drøye ti prosent av utvalget er gjeninnsatt etter ett år og i underkant av tjue prosent etter to år. Etter dette jevner stigningen seg ut og øker med fem prosent i året. Forklaringen Skardhamar og Telle gir på dette er at de som er mest tilbøyelige til å begå kriminelle handlinger, begår nye lovbrudd ganske raskt etter løslatelse.

Et viktig mål i Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) var å styrke tilbakeføringen til samfunnet igjen for innsatte som løslates fra fengsel. Opplæring og arbeid under soning benyttes for å nå dette målet. Det generelle tilbakefallet viser seg å være forholdsvis høyt, selv ved reaksjoner med lavt sanksjonsnivå slik som bøter og betinget fengsel. Kristoffersen (2006) har funnet at forskjellen mellom mennesker som ble dømt til ubetinget fengsel og den andre gruppa er mindre enn man kunne forvente, tilbakefallet mellom de to gruppene er tilnærmet ikke eksisterende. Forskning og oppfølging av tidligere innsatte viser at det å ha en jobb å gå til er det mest rehabiliterende for kriminelle. Arbeid strukturer hverdagen, gir et sosialt nettverk, sosial status og en legal inntekt. Ordinært arbeid har derfor blitt sett på som en forutsetning for å endre livsstil for kriminelle (Skardhamar og Telle, 2009).

3. Tidligere forskning på innsatte

I dette kapitlet har jeg valgt å presentere tidligere forskning på innsatte. Det er ikke ubegrenset med forskning på innsatte i norske fengsler og deres situasjon, utvelgelseskriteriet jeg har benyttet er avhandlingenes tema og relevans for min studie. Dersom jeg hadde benyttet amerikansk forskning ville jeg ha hatt større valgmulighet innen emnene, men grunnet utslagsgivende ulikheter i samfunnsstrukturen og fangesystemet, valgte jeg å holde fokuset på studier gjennomført i skandinaviske fengsler.

Temaene jeg har valgt å holde fokus på er sosialisering inn i fangekulturen og eventuelle virkninger av det, det sosiale nettverket i fengslet og prisoniseringen av innsatte.

Først vil jeg introduserer klassikere innen kriminalitetsforskningen, og deretter går det over i avhandlinger som har mer direkte betydning for min problemstilling. Friestad og Skog Hansens FAFO-rapport (2004) er et resultat av en omfattende kvalitativ undersøkelse og gir statistikk over innsattes levekår.

3.1 Opplevelsen av fangesamfunnet fra innsiden

I 1959 sonet Galtung en fengselsstraff for militærnekt ved Oslo Kretsfengsel i 157 dager samt åtte dager i varetekt. Han benyttet muligheten for å foreta en undersøkelse av innsatte og livet bak murene. Metodene han benyttet var observasjon som deltaker supplert med kvalitativ og kvantitativ metode. Den kvalitative undersøkelsen var av innsatte og ansatte, fengselsbetjentene fikk også et spørreskjema. Spørreundersøkelsen ga en svarprosent på 40 prosent. Galtungs datamateriale inneholdt opplysninger fra 120 innsatte og 18 fengselsbetjenter.

I Galtung undersøkelse får leseren kompetanse på fengslets rutiner ved innsettelse, en vanlig dag i fengslet og ved løslatelse. Generelt er fengslet preget av rutiner og for å holde kontroll over de kriminelle blir disse holdt til punkt og prikke. Galtung kom frem til at innsatte må tilbringe minst førti prosent av uka innelåst alene på cella, dette er ikke medregnet tiden den skal sove. I sin studie reflekterte han over hva en innsatt gjør, tenker og føler når han sitter slik alene. Han kommer frem til at de ofte tyr til forskjellige forsvarmekanismer der kognitive fluktreaksjoner har en sentral posisjon for å beskytte seg mot påkjenningene fengselssoningen medfører. Jeg kommer til å konsentrere meg om to av de femten kognitive fluktreaksjonene siden disse har relevans for min oppgave. Den første jeg vil vie oppmerksomhet er flukten inn i fengselssamfunnet der den innsatte gjør fengslet, de ansatte og sine medinnsatte til sin verden. Verdenen utenfor murene har ingen betydning. Den innsatte internaliserer både de

formelle og uformelle strukturene i fengslet og den ser på fengslet som sitt liv, det er her han lever nå. Et fengsel kan sees som et eget lite samfunn der befolkningen er en gruppe mennesker som er sammen 24 timer i døgnet i et varierende antall måneder og år. Samfunnet er nærmest uanfektet av utenforstående – den eneste forstyrrelsen er en utskiftelse av fengselsbetjenter samt en sirkulasjon i hvilke kriminelle som er inne til soning. Innsatte eksisterer innenfor et lite lukket område og har strenge kontrollører for en eventuell begrenset kontakt med samfunnet utenfor. Dette har betydning for min innfallsvinkel til livet i fengsel og de negative virkningene det kan ha for enkeltmenneske.

Den andre kognitive fluktreaksjonen innebærer assimilering til fangesamfunnets uskrevne normer og regler. Galtung innførte begrepet *prisonisering* for å beskrive denne prosessen. Fangesamfunnet er et samfunn der de som bor og jobber i fengslet er deltakere og prisonisering handler om de innsattes tilpasning til fangesamfunnet. Den innsatte er underlagt forskjellige normer når han er alene, med medinnsatte, utenforstående eller i samhandling med fengselsbetjentene. Galtung mener resultatet av prisoniseringen kan gi nye kontakter i det kriminelle miljøet og sterke antisosiale holdninger. Fengslets strukturelle avgrensninger er årsaken til en begrenset kontakt med familie og legale venner på utsiden, Galtung og Roxell (2007) er enige i at dette forsterker prisoniseringen. Roxells studie konsentrerer seg om sosialiseringen i fengslet og opprettelsen av kriminelle kontakter. Fenomenet løser den enkeltes umiddelbare problemer under soningen, mens de langsiktige virkningene er svært negative da det sosiale fellesskapet i fengsel vil ha betydning for den enkeltes fremtidige kriminelle karriere. Galtungs synspunkter ligger nært oppunder Sykes (1958) vedrørende de daglige påkjenningene for de innsatte. I *The Society of Captives* gjennomfører Sykes en studie i et høysikkerhetsfengsel i New Jersey der han forsker på omfanget av smerter for en innsatt under soning. Sykes konkluderte med at lidelsen med å bli sperret inne er årsaken til oppstandelsen av fangekulturen.

Clemmer (1940) har studert ulike måter innsatte i Illinois assimilerte til den sosiale verdenen i fengslet. Han fant at lengden på soningen hadde betydning for hvor dypt inn i subkulturen den enkelte ville komme og hvor komplisert det vil være å komme seg bort fra tankemåten om at andre kriminelle er det nettverket man skal forholde seg til og lære av. Konformitetspresset for å bli godtatt og inkludert i fangekulturen, er reelt. Siden innsattes primære fellesinteresse er kriminalitet og rusmisbruk vil dette bli forpleid gjennom soningen. Clemmers vurdering av fengsel og rehabiliteringstanken, er at fengsel er en forbryterskole. Wheeler (1961) videreutviklet Clemmers prisoniseringsteori. Wheelers forskningen validerte Clemmers

forskning da han fant at det var en kontinuerlig forverring av de kriminelle holdningene fra innsettelse til løslatelse. Han var derimot uenig i Clemmers påstand om at lange straffer forårsaket økningen av avvikende holdninger og atferd. Pettersen (2001) omtaler også graden av den innsattes prisonisering og hvordan den varierer i løpet av soningen. Hennes innfallsvinkel stemmer overens med Wheeler. Wheelers forskning kom frem til at den enkeltes tilpasning til den kriminelle subkulturen i fengslet kan sammenlignes med en U-formet kurve. I midten av soningen har den innsatte internalisert de avvikende normene og holdningene i fengslet, men ved innsettelse og løslatelse løsriver den innsatte seg fra fangekulturen og holder fokuset på det ordinære samfunnet.

I løpet av studien fikk Galtung førstehåndserfaring med å ha medinnsatte som primærgruppen innen sosialisering og de følgene dette har. Han hevder at en sosialisering inn i fangekulturen i hovedsak består av en ubevisst imitering av fangerollen (Galtung 1959:138). Nye innsatte tar etter atferdsmønstret fra de som har lengre fartstid i anstalten og en solidaritet for sine medinnsatte, utvikles. Siden Galtungs studie startet da han selv var en deltakende part av fangesamfunnet, har funnene relevans for min oppgave.

3.2 Solidariteten mellom de innsatte

I 1965 kom Thomas Mathisen ut med en studie han hadde gjennomført ved Ila fengsel- og sikringsanstalt. Metodene han benyttet var observasjon i ett år og intervju med både innsatte og ansatte. Mathisens fokus i avhandlingen er måten de innsatte kan beskytte seg mot plagene de blir pålagt i fengselsinstitusjonen. Hos Mathisen er solidariteten i fangemiljøet sentralt. Denne solidariteten skapes av en asymmetri i fengselet, det er nødvendig med en viss avstand mellom målene, verdiene eller normene som finnes blant fengselsbetjentene og de innsatte. Satt i fengslets situasjon vil ikke solidariteten ha noe poeng dersom partene i utgangspunktet ikke er uenige i minst et av elementene ved driften av fengslet eller strukturen som styres i et kontrollperspektiv. Ut i fra Galtungs perspektiv har solidariteten blant innsatte betydning for prisoniseringen og i engasjement for å beskytte medinnsatte fra utenforstående mennesker som ikke deler den kriminelle interessen. Den vil også ha betydning for engasjementet og innlevelsen i fangemiljøet og det kriminelle miljøet etter løslatelse.

Mathisen omtaler fengslet som et eget lite samfunn der samholdet mellom likesinnede regulerer de sosiale uaksepterte normene. Individet blir lett påvirket i fellesskap der de føler seg ivaretatt og respektert, og dersom innsatte ikke har et omsorgsfullt nettverk på utsiden av murene kan de lett bli oppslukt av den kriminelle omgangskretsen. Mathisen og Galtung er

enige om at mennesker som lever i et slikt samfunn i en varierende tidsperiode kan ta med seg disse erfaringene ut i det ordinære samfunnet. Dersom tilhørigheten i fangesamfunnet skaper positive forsterkere hos den enkeltes, vil en vedvarende tilhørighet i det kriminelle samfunnet være reelt.

Mathisen fant, i likhet med Galtung, at det eksisterer uformelle normer i fangekulturen. Hensikten med normene er at de skal skape solidaritet blant de innsatte. Den første og viktigste blant disse uskrevne normene er at de innsatte skal være lojale mot hverandre. De skal alltid støtte den innsatte i fordel for den ansatte, og de skal aldri informere om medinnsattes handlinger. Haugsgjerd (1992) gjennomførte en studie på Bredtveit kvinnefengsel der en informant fortalte om frustrasjonen ved det asymmetriske forholdet mellom en innsatt og en fengselsbetjent da den innsatte forventes og skal dele personlig aspekter ved sitt eget liv mens fengselsbetjenten kan fortelle den personlige historien som passer for anledningen. Dette forsterker det faktum at noen innsatte kan være uenige med fengselsbetjentene bare av prinsipp. Samtidig finnes det en kontinuerlig frykt blant innsatte om at medinnsatte skal tyste for å oppnå fordeler selv. Mathisen har funnet at tysting kan forekomme som en hevn mellom de innsatte. Denne frykten for illojalitet fører til at et fåtall av de innsatte stoler på sine medinnsatte.

Den andre normen Mathisen finner i fangekulturen er at de skal være *fair* med hverandre, de skal ikke misbruke eller stjele fra en medinnsatt. Dette står til samsvar med fengslets bestemmelser. Dersom denne normen blir brutt og det forekommer stjeling eller utnyttning blant de kriminelle, vil den eller de involverte bli sanksjonert av de andre innsatte. Mathisens informanter underretter at den trusselen og frykten som blir skapt ved at noen innsatte utnytter andre innsatte, er langt verre å leve med enn det eventuelle tapet av eiendeler. Resultatet av frykten og mistilliten rettferdighetsnormen fremkaller, blir at de innsatte lar sine private interesser gå foran fellesinteresser. Disse to uskrevne normene gir utenforstående et bilde av hva det vil si å være medlem av et fangesamfunn, hvor omfattende og inngripende det kan være.

En tredje grunnregel som Mathisen mener er med på å justere fangesamfunnet, er at innsatte seksuelt sett skal være normale og robuste. Et brudd på denne normen kan true solidariteten mellom de innsatte siden medinnsatte kan få opplysninger om medfangers private og avvikende interesser. Mathisen påpeker at fengsel er et sted der mennesker er seksuelt underernærte og selv om aktive homoseksuelle innsatte sjeldne er synlige innenfor murene,

kan en innsatte som blir kontaktet under dette formålet bli skeptisk og bekymret for at dette er en normalitet innenfor det aktuelle fangesamfunnet.

En fjerde norm Mathisen mener forekommer i fangesamfunnet er beskyttelsen av privatlivet da enkelte forhold ønskes å være private. Hva en sitter inne for, er en av disse. Mathisen mener forklaringen ligger i at kunnskapen om medinnsattes personlige liv og bakgrunnshistorie finnes blant de medinnsatte. Denne informasjonen kan komme inn i fengslet med mennesker som har vært på permisjoner eller innsatte som har vært løslatte en tid for så å komme tilbake. Informasjon kan også bli snappet opp av betjentene og i media, biter blir satt sammen og tilslutt mener de innsatte at det gir mening. Mathisen oppdaget at de innsatte er usedvanlig villige til å trekke konklusjoner fra svært få data. Denne informasjonen er behjelpelig i plasseringen av medinnsatte i det uformelle hierarkiet og vurderingen i forhold til lojalitet, rettferdighet og mandighet. Jeg opplevde flere ganger at nyinnsatte som satt i varetekt og fikk fulgt saken sin av media, ble forhånds dømt av sine medinnsatte. Ofte var det sedelighetsforbrytere og slåsskamper kunne forekomme grunnet medias omtale om den aktuelle varetektsinnsatte. Det betenkelige med dette er at medinnsatte raskt kommer frem til en konklusjon om skyld i slike saker, uskyldig dømt var aldri et tema ved sedelighetsforbrytere.

3.3 Den totale institusjon

Sosiologen Erving Goffman har gjennomført flere studier der han har analysert karakteristiske trekk ved livet i totale institusjoners lukkede verden, flere mener han har kommet med et viktig bidrag til forskningen av subkulturer. Jeg har konsentrert meg om *Anstalt og menneske* (1967) der Goffman har foretatt en analyse av et psykiatrisk sykehus i USA.

Goffman definerer totale institusjoner som et sted der arbeid, fritid og søvn foregår under samme tak og under samme myndighet. De som oppholder seg der er et større antall likestilte individer som lever avskåret fra virkeligheten i en lengre periode. De daglige rutinene blir fulgt til samme tid hver dag og alt blir styrt ovenfra. Aktivitetene er ikke frivillige, men påtvunget for å oppfylle institusjonens offentlige målsetning. Disiplinerings teknikker sees som en nødvendighet i totale institusjoner da like normer, plikter og regler er påkrevet for å bevare kontrollen og roen blant beboerne. Et viktig kjennetegn ved en total institusjon er en begrenset kontakt med omverdenen og fratakelse av muligheten til å ta egne beslutninger. Goffman fremhever at individene i den totale institusjonen blir utsatt for en rekke krenkelser og at det som motreaksjon vil oppstå subkulturer. Flukten inn i en subkultur blir en måte å

overleve på. Levin (1998) har forsket på menneskelige reaksjoner ved innsettelse i institusjoner og hun er enig med dette. Hun har kommet frem til at den viktigste motstrategien mennesker har mot innesperring og frihetsberøvelse er utviklingen av en negativ motkultur som står i motsetning til det institusjonen representerer (Levin 1998 i Andreassen 2003).

Goffman kaller den totale institusjonen for et drivhus for menneskelig forandring, det kan også sees om et sosialt eksperiment med tanke for endring av personligheten. Goffman opererer med primære og sekundære tilpasningsformer til livet i en total institusjon. Den primære tilpasningsformen fremstilles som at aktøren handler etter forventningene som er stilt til hans rolle, han utfører det organisasjonen ønsker. Den sekundære tilpasningen er motsatt, enkeltindividet tar bevisst og direkte avstand fra rollen samt personligheten institusjonen forsøker å pålegge han.

Fengsler er et eksempel på en total institusjon siden de to institusjonene har flere fellestrekk. Eksempelvis så finnes det fysiske hindringer mot verdenen utenfor og en interaksjon med omverden finner sted under strenge restriksjoner. Goffman beskriver den totale institusjonen med to karakteristiske prosesser som er beskrivende for en soning i høysikkerhetsfengsel; krenkelsesprosessen og privilegiesystemet. Krenkelsesprosessen innebærer at beboeren blir fratatt viktige støttepunkter for sin egen identitet, den gamle identiteten blir forsøkt slettet. Personlige eiendeler og egne klær blir skiftet ut med institusjonens uniformer. Norske fengsler tillater bruken av egne klær under soning, men ved innsettelse vil bare en begrenset mengde personlige eiendeler og private klær komme innenfor murene. Goffman uttaler at i ekstreme tilfeller kan ens eget navn bli byttet ut med et nummer. I et fengsel er det et privilegiesystem der den enkeltes handlinger blir vurdert etter et system for belønning og straff. Ønsket atferd fra institusjonens side blir belønnet med ulike fordeler som permisjoner eller en overflytting til en friere avdeling. I en total institusjon blir uønsket atferd sanksjonert med at man blir holdt tilbake eller i et tap av fordeler, i fengsel reageres det ofte med isolasjon eller en fratakelse av ulike fordeler som jobb og skoleplass.

I krenkelsesprosessen blir den personlige identiteten forsøkt brutt ned av institusjonen. Konsekvenspedagogikken som forekommer i privilegiesystemet kan sees om et forsøk på å opparbeide beboerens ønskede rolle fra institusjonens side. Oppførsel som følger den totale institusjonens mål og idealer belønnes, oppførsel som er i strid med dette straffes. En følge av dette er at det i en total institusjon vil bli dannet to sosiale og kulturelle verdener, en for de ansatte og en for beboerne. Det er stor sosial avstand mellom de to omtalte kulturene. En

reaksjon på den rigide holdningen og væremåte er at organisasjonen får sine beboere til å forme en særegen kultur, en fengselskultur.

I *Galskapens historie i opplysningens tidsalder* (2000) beskriver Foucault behandling av de menneskene samfunnet ser på som *gale*, og gir et innblikk i urettferdigheten for en utstøtt og isolert gruppe. I Foucaults omtale av totale institusjoner ligger hans konsentrasjon rundt de ansattes makt og ulike disiplineringsformene i en fengselsinstitusjon. Hans maktforståelse går ut på at maktutøvelsen innsatte imellom foregår i det stille i fengslene. Innsattes atferd og karakter overvåkes og registreres for å kunne se en eventuell utvikling i positiv eller negativ retning. Overvåkningen skjer i det skjulte og innsatte innehar en viten om at de ved alle døgnets tider kan bli observert – uten deres viten. Foucault og Goffman mener fengslets ulike maktmidler har betydning for de innsattes atferd. Schaanning (2000) har i sin doktorgradsavhandling foretatt en fortolkning av Foucault. Fengselsvesenet er et av temaene han har tatt opp som er inspirert av Foucault. Schaanning er også enig i maktmidlenes betydning for den innsattes atferd og holdning, og tenker da på subkulturen og alt som foregår i det skjulte blant de innsatte.

3.4 Kriminelle ungdomsgjenger

I *Gjengkriminalitet og ungdomskulturer* (1968) diskuterer Hauge hvordan og hvorfor ungdomsgjenger blir kriminelle. Han viser til undersøkelser gjennomført i forskjellige land, samtlige er enige i at unge lovbrøyttere starter med kriminaliteten sammen med andre ungdommer. Forfatteren konsentrerer seg om kriminelle gjengmiljøer og i en del av analysen ønsker jeg å finne ut hva foranledningen til eksponeringen og eksperimenteringen av kriminalitet er hos mine informanter. Hauge benytter tidligere forskning for å drøfte hva årsaken er til at lovovertrедelser og asosialitet blant ungdom synes å finne en ekstra god grobunn innenfor et fellesskap av jevnaldrende kamerater.

Fra *Gjengkriminalitet og ungdomskulturer* og til utgivelsen av *Kriminalitetens årsaker* (2001) kan man se en utvikling i synet på ungdomsgjenger og kriminelle handlinger. I *Gjengkriminalitet og ungdomskulturer* snakkes det om et primært og sekundært fenomen. I 1950 og 60-tallet var rådende oppfatning at enkelte unge hadde internalisert gjengkulturen som sin egen og levde opp til gjengens forventninger. Her er tilknytningen til ungdomsgjengen den primære årsaken til den enkeltes kriminalitet da gjengene formidler en kultur der kriminalitet er en sentral faktor. Da skulle en tro at gjengene var stabile og godt integrerte – Hauge påviste at de hadde løs struktur og var preget av skiftende medlemskap

samt at kriminaliteten var høyest hos de perifere medlemmene, ikke hos ledere med høy status. Dersom kriminaliteten var en integrert del av delkulturen, ville det ha vært forventet at de som hadde høyest status i gjengen skulle opptre mest i samsvar med delkulturen, altså utvise størst kriminalitet. Det sekundære fenomenet representerer en overbevisning om at ungdomsgjengene er ubetydelige i hvorfor den enkelte glir ut i den kriminelle verdenen. Forskerne som støtter denne forståelsen ser gjengene som et resultat av at likesinnede finner sammen grunnet felles interesser, holdninger og atferd. Hylland Eriksen (2008) har skrevet en bok om et samfunnsaktuelt fenomen *Storeulvsyndromet*. Denne boken omhandler det moderne menneskets ønske om å komme opp til nye høyder og takle mer enn det har gjort tidligere. I boken støtter Hylland Eriksen Hauges sekundære fenomen da den sosiologiske sammenhengen skildrer at mennesket søker sammen med likemenn i alle situasjoner. Kriminaliteten er ikke et produkt av gjengtilknytningen, gjengtilknytningen er derimot et resultat av deres felles interesse for kriminalitet. I analysen over hvorfor den enkelte ungdom finner veien til kriminaliteten, vil Hauges primære og sekundære fenomen bli vurdert. *Kriminalitetens årsaker* gir en kronologisk beskrivelse av utviklingen innenfor den delen av kriminologien som er opptatte av å finne årsakene til hvorfor det begås forbrytelser, Hauge tar utgangspunkt i forskere med uensartede perspektiver på kriminaliteten. Drivkraften til fokuseringen på dette temaet, er nødvendigheten av en granskning for å kunne finne brukbare rehabiliteringstiltak av kriminelle. Her hevder Hauge at delkulturer er en fiksjon. Han stiller spørsmål om ikke kriminaliteten kan være et utfall av et fiktivt sosialt press hvor den enkelte tillegger de andre medlemmene personlige meninger og oppfatninger. Drivkraften i den omtalte kulturen er et utstrakt ønske om å være lik sine gjengmedlemmer.

I *Kriminalitetens årsaker* ser Hauge i hovedsak på kriminalitet som en sosial læring. Sosial læring kan tilbakeføres til tilhørigheten i ulike grupper eller sosiale kategorier. De individorienterte forklaringene på kriminaliteten tar utgangspunkt i en uvilje fra individet mot utføringen av de kriminelle handlingene. Ulike ytre forhold som fattigdom, lav intelligens eller en psykopatisk personlighet presser individet inn i kriminaliteten. Dersom man tar et gruppeperspektiv, finner man andre årsaker til individets utførelse av kriminalitet. Her sees de kriminelle handlingene som et resultat av at lovbrøteren lever opp til omgivelsens forventninger og kriminalitet blir resultatet når nærmiljøets normer står i strid med det ordinære samfunnets retningslinjer.

3.5 Kriminelle er som deg og meg

Nils Christie er professor i kriminologi ved Universitetet i Oslo. Han har skrevet en rekke bøker om kriminalitets- og samfunnsforhold. Perspektivet han har gitt uttrykk for er bredt da han mener det er nødvendig å forstå samfunnet før man kan forstå kriminaliteten (Christie 1982b). Christie omtaler det kriminelle mennesket og gir et bilde av samfunnets definisjon på kriminalitet

Christie har gjennomført flere undersøkelser hvor den første omhandlet vokterne i tyske konsentrasjonsleirer i Norges land under 2. verdenskrig. Han kom da frem til at lidelsene som ble påført fangene var utført av vanlige nordmenn. Vokterne hadde ingen spesielle karaktertrekk, men ble påvirket av fellesskapet til å utføre de forferdelige handlingene (Christie 1952). Det samme gjelder Christies syn på kriminelle. I *Hvor tett et samfunn?* (1982b) omtaler han forbrytere som folk flest og at det er omstendighetene som gjør dem kriminelle. Han finner ikke forklaringer på kriminalitet i individuelle forskjeller, men peker på samfunnet og måten det er organisert på. Christie mener veien å gå for å begrense økningen i kriminaliteten, er å innrette samfunnslivet på nye måter.

Selv om kriminelle er som folk flest, har Christie funnet spesielle kjennetegn ved dem: *“De er unge, de er menn, de er skoletapere, de bor i byer og de er sosiale tapere.”* (Christie 1982a:93). Han mener det er mange som begår lovbrudd, men bare en del av disse blir anmeldt og bare et mindretall av anmeldelsene fører til fengselsstraffer. En kritikk mot måten fengsel, rettsystemet og fengselsvesenet er organisert på, har vært fokus i flere av Christies avhandlinger. Han mener den sosiale kontrollen i samfunnet bør være slik at påføring av pine blir minst mulig. Et fengselsopphold er ment for at enkeltindividet skal oppleve det som en straff, det skal føles som en pine å ha begått lovbrudd.

Christie mener det ikke er enkelt å gi en presis definisjon av kriminalitet.

“Handlinger er ikke. De blir. Slik er det også med kriminalitet. Kriminalitet eksisterer ikke. Kriminalitet blir skapt.” (Christie 1993:23).

“Kriminaliteten finnes ikke som en stabil enhet. (...). Begrepet er som en svamp. Det kan absorbere en rekke handlinger, og mennesker, når forholdene ligger til rette for det.” (Christie 2004:6).

Disse utsagnene er beskrivende for Christies syn på kriminalitet og samfunnets sosiale konstruksjon av illegale handlinger. Alle samfunn setter grenser for hva som ansees for å

være kriminalitet og kriminelle handlinger, og hvem som kan sees som kriminelle. Christie spør hvorfor et barn ikke blir straffet etter Straffeloven når den stjeler penger fra lommeboka til foreldrene og lyver om hva de er brukt til. Svaret han gir er at samfunnets normer og forventninger tilknyttet menneskenes roller, spiller inn i vurderingen av de aktuelle handlingene (Christie 2004). *Kriminalitet finnes ikke*, hevder Christie (1993). Det som finnes, er handlinger og tolkningene av disse handlingene. Måten handlingene tolkes på, er avhengig av konteksten. De som avgjør hva som blir regnet som kriminalitet, er mennesker som har lang sosial avstand til kriminelle og deres verden. Christie mener kjennskap til utøveren er avgjørende for tolkning av ei handling. Jo større avstand mellom de som handler og de som tolker, jo sterkere tendens til å kriminalisere.

Christie (1993) mener fengsel er det sterkeste maktmidlet myndighetene kan anvende mot befolkningen og han fremhever de innsattes pine under en soning. Samfunnet bør tilpasse straffereaksjonene for kriminelle slik at påkjenningene for innsatte blir mindre enn de er i dag. Goffman i sin introduksjon av den totale institusjonen deler Christies synsvinkel. Flere forskere og deriblant Christie, mener også at reaksjonene mot krenkelsene de innsatte blir utsatt for resulterer i en opprettelse av en fangekultur som står i konflikt med fengselsbetjentenes ønskede kultur blant de innsatte. Hos Galtung, Mathisen og Goffman er det Christie omtaler som *pine* årsaken til de innsattes flukt inn i og assimilering til fangesamfunnet.

3.6 Selvoppfattelsens betydning hos unge kriminelle

Hovlands studie (1999) omhandler ungdom i fengsel, deres livssituasjon og betydningen av deres egen selvoppfattelse. Hovedformålet med denne studien er å belyse sammenhengen mellom det sosiale nettverket og selvoppfattelsen til et utvalg av ungdommer i fengsel. Spørsmålet om det sosiale nettverket har forandret seg i løpet av soningen ligger også sentralt. Informantene var sju gutter i alderen 17-21 år som sonet i høysikkerhetsfengsel i mer enn seks måneder. Metodene som er benyttet er kvalitative intervjuer der to møter med hver person fant sted. Nettverkskart ble brukt som hjelpemiddel i intervjuene. Siden hovedfokuset mitt i oppgaven ligger på ungdommer og deres opplevelse av den første soningen samt hvilke negative følger den bringer med seg, er Hovlands studie veldig relevant for min studie.

Flertallet av informantene i Hovlands studie forteller at de ikke hadde andre venner enn den kriminelle gjengen før innsettelse. I denne studien blir venner referert til *jevnaaldrende* eller *bekjente*. Informantene betegner ingen av disse vennene som nære venner. I nettverkskartene

som ble konstruert ved det siste møte var flesteparten eller alle av disse vennene forsvunnet og informantene fremhever at det kun var lovlydige venner som ventet på utsiden. På spørsmål om informantene hadde fått venner under fengselsoppholdet er det kun en informant som svarer bekreftende på dette. I følge nettverkskartet erkjenner ikke informantene disse som nære venner. En av de andre ungdommene underretter at han ikke har venner i fengsel, grunnet at det er bare blir mye prat om kriminalitet.

Konklusjonen som Hovland har gjort av studien viser at det er en sterk sammenheng mellom selvoppfatning og egenskaper ved det sosiale nettverket. Det sosiale nettverket har forandret seg fra før fengsling til daværende tidspunkt, minst seks måneder etter innsettelse i høysikkerhetsfengsel. Det mest karakteristiske ved selvforståelsen var at informantene som er omgitt av en lovlydig vennekrets på utsiden, ikke opplever seg selv som kriminelle. Informantenes nettverkskart ved første møte hadde generelt få medlemmer og en relativt stor dominans av familie og slekt. Det viste ingen eller lite tilhørighet til sektoren for arbeid og skole, og nettverkskartet viste også at det ikke var noen deltakelse i lokalmiljø og organiserte fritidsaktiviteter. Dette står til samsvar med Skardhamars (2002), Friestad og Skog Hansens (2004) og Amundsen (2009). Amundsen har sammenfattet ulike undersøkelser som alle viser gjengangernes sammensatte og komplekse problemer. De viktigste forandringene i nettverkskartet fra før fengsling til under fengsling, er en generell reduksjon av nettverksmedlemmer, men en ytterligere dominans av familie og slekt. Årsaken til innskrenkningen i nettverkskartet er sannsynligvis grunnet i redusering av negativ omgangskrets.

3.7 Sosialisering i fengsel fra de innsattes perspektiv

Pettersen (2001) har gjennomført en deltakende observasjon i Trondheim Kretsfengsel, Tunga. Tunga er et høysikkerhetsfengsel. Sosialisering var fokuset i studien hennes og dette ble belyst i henhold til rehabiliterende tiltak og fangekulturen. Sosialisering og fangekulturen er momenter som er vesentlige i forhold for mitt fokus, samt hvordan disse to ikke virker rehabiliterende på innsatte. Pettersen valgte ut tre rehabiliterende tiltak for studiens fokus; skolen, et kognitivt rehabiliteringsprogram og kontraktsoning. I kontraktsoningen skal de innsatte skrive under en kontrakt der de godtar å sone rusfritt og følge andre gjeldende regler mot å oppnå visse lettelser i soningen. Jeg velger og ikke omtale det kognitive rehabiliteringsprogrammet og kontraktsoning da dette ikke er relevant for min oppgave.

De fleste elevene ga uttrykk for en generell positiv holdning til skolen, spesielt ble miljøet på skolen trukket frem som spesielt positivt og dette er behjelpelig for skolemotivasjonen. Dette står til samsvar med Alnæs' (2006) studie i Ringerike og Berg fengsel, samt Mathisens' (2007) diskusjon i *Kan fengsel forsvares?*. Majoriteten av de som sitter i fengsel har ikke mange positive minner fra skolen i barndommen, mens flere innsatte meddelte at de i fengsel gleder seg til neste skoledag. Skolen som norske fengsler legger opp til er spesielt tilrettelagt og alle elever får en individuell læringsplan. Dette hjelper på motivasjonen og innsatsviljen til de innsatte, og selvtilliten som bygges opp gjør det mulig å fullføre skolen med gode karakterer. Informantene i Pettersens studie er fra en høysikkerhetsavdeling og meddeler at en del av motivasjonen til å gå på skole er bunnet i avbrekket i å være innelåst på cella en hel dag. En informant trekker også frem det positive ved å bli behandlet som elev og ikke innsatt på skolen.

Funnene i Pettersens studie indikerer at innsatte i løpet av soningen blir sosialisert inn i et fangesamfunn. De kan da tilegne seg kriminell kunnskap og få en utvidelse av det kriminelle nettverket. I fangesamfunnet er det mange uskrevne regler og retningslinjer, og en konformitet til disse er en nødvendighet for å bli godtatt av sine medinnsatte. Førstegangssonere må lære seg de uformelle reglene i fangesamfunnet, men Pettersen mener dette ikke direkte fører med seg at de innsatte blir mer kriminelle. Den innsattes fokusering på fangesamfunnet og samfunnet utenfor murene varierer i gjennom soningen, dette avhenger av hvor langt i soningsforløpet den innsatte har kommet. I løpet av ei soning ved en høysikkerhetsavdeling kan den innsatte ha vurdert ulempene med å være innelåst på ei celle og det å være avhengig av et rigid kontrollregime, opp mot fordelene ved den kriminelle livsførselen. Pettersen presiserer at fokuset i forhold til kriminaliteten kan endre seg i løpet av soningen, men det er dermed ikke naturlig gitt at holdingene til kriminaliteten vil følge samme progresjon. Østli (2010, 17. september) er enig i denne påstanden. I begynnelsen av soningen blir de innsatte sosialisert inn i fangekulturen. Omtrent i midten av soningen er den innsatte godt integrert i hverdagen som innsatt i fengsel, slik at den kan tilegne seg kriminell kunnskap og skaffe seg de viktigste kontaktene. På dette tidspunktet mener Pettersen det er rimelig å anta at de innsatte er mest ukritiske til påvirkning fra fangekulturen. Hun mener det optimale for et rehabiliteringsperspektiv er å beholde hovedfokuset mot det ordinære samfunnet og opparbeide seg et tilrettelagt liv etter soning.

Samtalene som foregår innenfor murene omhandler i hovedsak den interessen de innsatte har til felles, nemlig kriminalitet og rus. Pettersen mente det er rimelig å anta at den massive

fokuseringen på rusmidler innenfor murene, fører til økt eksponering av narkotika for innsatte som ikke har debutert på dette området.

Pettersen er enig med Hauges sekundære fenomen av gjengkulturer da studiens informanter meddeler at de ikke planlegger nye lovbrudd og inngår avtaler med medinnsatte for fremtidig kriminalitet. Pettersens informanter forteller om at samtalene for det meste dreier seg om kriminalitet og som en virkning av dette, får de innsatte økt kompetanse på det kriminelle området.

“Ute tar du grunnkurs i kriminalitet, i fengsel tar du videregående - VK1 og VK2.”
(Pettersen 2001:43).

I Hauges fremstilling av utviklingen i årsaker til ungdommenes integrasjon i det kriminelle miljøet, er det fiktive sosiale presset et sentralt poeng og dette ser ut til å passe i Pettersens fremstilling av informantenes datamateriale. Bakgrunnen for denne påstanden er nyinnsattes utstrakte ønske om å bli lik innsatte med lengre fartstid i anstalten. Siden Hauges sekundære fenomen er aktuelt, vil konformitetspresset automatisk flytte fokusområde når personen endrer fysisk lokasjon. Galtung deler overbevisningen om et utstrakt ønske om å være lik gjengmedlemmene, og at dette har en medvirkende årsak til eksperimenteringen av illegale handlinger.

3.8 Levekår blant innsatte

Prosjektet *Levekår blant innsatte* (2004) er utført på oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet og Justisdepartementet. Prosjektet er gjennomført i perioden november 2002 til februar 2004. Benyttet metode er strukturerte personlige intervjuer med 260 fengslede menn og kvinner i norske fengsler. Hensikten med undersøkelsen var å gi et samlet bilde av innsattes levekår samt problemer knyttet til rusmisbruk og psykiske plager. Rapporten fremhever at innsatte er en marginalisert gruppe med mange velferdsproblemer, en opphoping av levekårsproblemer er ikke uvanlig. En kartlegging av problemer og ressurser kan være nødvendig for en forebygging av kriminalitet og i arbeidet for å reintegrere innsatte i det ordinære samfunnet. Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) omtaler også innsattes levekår og støtter seg blant annet på Friestad og Skog Hansens FAFO rapport (2004).

Barns oppvekstvilkår er av vesentlig betydning for deres mulighet til å utvikle ressurser til å møte utfordringer senere i livet. To tredjedeler av de innsatte har hatt en oppvekst preget av ett eller flere alvorlige problemer. Friestad og Skog Hansen (2004) viser til Maruna (2001) og

Nilsson (2002) i omtalen vedrørende innsattes oppvekstvilkår. Maruna har observert kriminelle gjengangere og hvordan de har trosset alle odds mot et legalt liv. Nilssons levekårsundersøkelse (2002) viser store forskjeller mellom innsatte og befolkningen ellers i en oppvekst sammen med begge foreldrene. Her er tallene femti prosent blant de innsatte mot ni av ti i resten av befolkningen. Både Maruna og Nilsson slår fast at det finnes sammenhenger mellom oppvekstproblemer og eksponering av kriminalitet.

Fengselsinnsatte utgjør et skjevt utsnitt av befolkningen, men FAFO-rapporten viser at innsatte som gruppe har lavere tilknytning til arbeid og skole, dårlige helse, nettverk og økonomi. *"De innsatte befinner seg på toppen av pyramiden med færrest ressurser og størst problemer."* (Friestad og Skog Hansen 2004:12). Seks av ti innsatt er rusmisbrukere og rapporten viser at rusmisbruket automatisk fører med seg et mer kompleks problembilde. To av fem innsatte lever under fattigdomsgrensen i Norge og forskere er enige om at dårlig levekår kan være en medvirkende årsak til kriminaliteten. Samtidig har innsatte lav utdanning, utdanningsmønstret er nærmest motsatt av hvordan det er i befolkningen ellers (Skardhamar 2002, Friestad og Skog Hansen 2004, Skardhamar og Telle 2009). Skardhamar og Telle (2009) har forsket på livet etter løslatelse i forhold til formell sysselsetting og tilbakefall til kriminaliteten. Fire av ti har ungdomsskole som høyeste fullførte skole og veldig få har utdanning utover videregående skole. Siden utdanning og arbeid er nært knyttet til hverandre, har innsatte en marginal posisjon i arbeidsmarkedet. Friestad og Skog Hansens rapport viser at bare 30 % av de innsatte var i arbeid på fengslingstidspunktet. Deres funn samsvarer med Christies *skjeve pyramide* (1982a) der de innsatte er på toppen med alle sine levekårsproblemer. Christie mener ut fra dette at det ikke er en tilfeldighet hvem som sitter i fengsel.

Det å sitte i fengsel fører til en forsterkning av problemene de bærer med seg, dette gjelder også påvirkning av helsen i negativ retning.

"Et langt fengselsopphold er i seg selv sykdomsfremkallende og den ensformige fengselshverdagen gjør nok sitt til at noen innsatte kjenner smerter og fysiske plager de i en travel hverdag ute i samfunnet ikke ville latt seg merke til." (Haugsgjerd 1992:55).

Friestad og Skog Hansens rapport viser at innsatte har dårligere helse enn befolkningen ellers, både fysisk og psykisk. I løpet av fengslingen er det tre av ti som opplever at de trenger behandling for psykiske problemer. FAFO-rapportens funn stemmer overens med Skardhamar

(2002) og Nilsson (2002). Friestad og Skog Hansen har ikke lagt noe fokus på forekomsten av AD/HD blant innsatte, men de har foretatt en refleksjon rundt informantenes egen vurdering av hyperaktiviteten. I følge denne refleksjonen er ikke forekomsten høy blant informantene. Det kan stilles spørsmål ved validiteten av dette resultatet da det er en egen opplevelse som ligger til grunn. Rasmussen, Almik & Levander (2001) og Amundsen (2007) har begge forsket på hyppigheten av AD/HD blant innsatte i norske fengsler og har dratt en konklusjon om at AD/HD er et relativt alminnelig problem innen denne gruppa.

3.9 Fengsel – en forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt.

Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt, slik de innsatte opplever det. (Alnæs 2006) omhandler intervju med 14 innsatte og en skriftlig spørreundersøkelse med femti prosent svarrespons ved Ringerike og Berg fengsel. Ringerike fengsel er et høysikkerhetsfengsel og Berg fengsel er et fengsel av lavsikkerhetsnivå. Tre av Kriminalomsorgens virkemidler for rehabilitering av innsatte er fokus i studien; arbeid, skole og miljøarbeid. Jeg velger å ikke omtale miljøarbeid da dette ikke er et prioriteringsområde i Kriminalomsorgen, bare et fåtall fengsler har miljøterapeuter. Studien konsentrerer seg om hvorvidt tiltakene virker rehabiliterende i fengsel ved å tilegne innsatte aksepterte holdninger og ferdigheter som kreves for å klare seg uten kriminalitet i samfunnet utenfor murene. Siden Berg fengsel er et fengsel av lavsikkerhetsnivå, er forutsetningene for arbeid og skole helt forskjellige fra et høysikkerhetsfengsel. Jeg velger å ikke gå nærmere inn på de økte mulighetene innsatte har ved fengsel av dette sikkerhetsnivået.

Informantene ved Ringerike og Berg fengsel mener en forutsetning for at en arbeidspraksisen i et fengsel skal være rehabiliterende, er at den er relevant for livet utenfor murene og følger endringen i samfunnet. Arbeidstilbudene som blir gitt ved Ringerike fengsel er trevarearbeid og mekanisk arbeid, dette er tilnærmet likt som hos majoriteten høysikkerhetsfengsler i Norge. Informantene ytrer en frustrasjon over dette da arbeidserfaringen de tilegner seg ikke har verdi i det ordinære samfunnet. Arbeidskapasiteten på Ringerike fengsel er 45 innsatte av totalt 160 innsatte. Friestad og Skog Hansens FAFO rapport (2004) meddeler at bare fire av ti har fullført ungdomsskolen og et mindretall har utdanning høyere enn videregående skole. Behovet for skoleplasser er tilstedet i fengsel. Ved Ringerike fengsel er det 28 skoleplasser av 160 innsatte, flere av de innsatte ønsker å få en skoleplass. Informantene ved Berg og Ringsaker fengsel har en oppfatning om at utdanning er den mest rehabiliterende faktoren i dagens fengsler. Muligheten til å bli løslatt med en utdanning og dermed kunne stille på arbeidsmarkedet hadde vært ideelt for et liv uten kriminalitet.

Fengselskulturen oppleves som konform og krevende da mistenksomhet mot alt nytt og ukjent er et sikkert kjennetegn ved kulturen. På spørsmål om et fengsel er en forbryterskole eller en rehabiliteringsanstalt svarte samtlige informanter at forbryterskole er det rette svaret, de mener fengslets rigide regime hindrer rehabilitering. I et fengsel er kriminelle innelåst med likesinnede og de har en minimal kontakt med verden utenfor. Nyinnsatte opplever å bli sosialisert inn i fengselskulturen, øker sin omgangskrets i det kriminelle miljøet og lære av andre kriminelle.

”Er du ikke kriminell når du kommer hit, så er du det i hvert fall når du blir sluppet ut herfra.” (Alnæs, 2006:144).

”Det ser ut til at noen bruker fengselsoppholdet til å rekruttere nye forbindelser. (...), du får nye kontakter som du ikke ville møtt ellers, det blir en rekrutteringsskole, (...)” (Alnæs, 2006:144).

Pettersen er uenig med informantene i Alnæs’ studie på dette feltet. Et av funnene ved hennes undersøkelse var at førstegangssonerne ble sosialisert inn i fangekulturen og opparbeidet seg en økt kunnskap på det kriminelle området. En vesentlig forskjell i funnene på de to undersøkelsene er at Pettersen mener at dette alene ikke gjorde dem mer kriminelle.

3.10 Fanger i ett nettverk.

Roxell (2007) har gjennomført en studie blant innsatte i Sverige. Hovedtemaet i studien hennes er hvordan kontakter og relasjoner blir opprettet i fengsel, og om disse har betydning for en gjentakelse av kriminelle handlinger etter løslatelse. Siden dette er et av hovedmomentene i min analyse, har Roxells studie relevans for min forskning. Datamaterialet for studien ble innhentet i flere steg. Først gjennomført Roxell en kvantitativ pilotstudie, den ble etterfulgt av valg av anstalt og to ukers observasjon ved den aktuelle anstalten. Neste steg var en kvalitativ undersøkelse av tidligere innsatte der fire kvinner og åtte menn ble intervjuet, deretter fulgte intervju med tjenestemenn ved anstalten. I studien er fokuset lagt på betydningen Galtungs prisonisering har for de innsatte. Prisonisering innebærer at innsattes kriminelle identitet blir påvirket og forsterket av en sosialisering inn i en kriminell subkultur i fengslet.

Individuelle faktorer er av betydning for sosialiseringen av innsatte. Et av Roxells funn er at det er uvanlig for soningskamerater å utføre kriminelle handlinger sammen etter løslatelse. Dette står til samsvar med Pettersens funn og jeg ønsker å finne ut om dette er et faktum blant

mine informanter. I den kvantitative undersøkelsen kom det frem at det er ulike årsaker for å skape en relasjon med medinnsatte. For noen kan den primære intensjonen være å skape kontakter for fremtidig kriminalitet, men selv om dette er ønskelig for begge parter i en relasjon kan kontakten smuldre opp før begge partene er løslatt. Returnering til sitt gamle nettverk og rusmisbruk kan være årsaker til at dette skjer. Pettersen har også kommet frem til dette. I sin studie fant Roxell at en gjentakelse av kriminalitet etter løslatelse har større sannsynlighet for å skje dersom den enkelte har kontakt med andre kriminelle på en regelmessig basis. Generelt har størrelsen på den enkeltes kriminelle nettverk betydning. Den gjennomsnittlige tiden før et tilbakefall har Roxell funnet å være 71 dager.

En essensiell del av de strukturelle føringene i et fengsel er Kriminalomsorgens formelle regler for blant annet de innsattes samhandling og atferd mot hverandre og mot fengselsbetjentene. I fengsel er det en hierarkisk maktstruktur der de innsatte befinner seg på bunnen. De innsatte blir ydmyket da alle deres rettigheter forsvinner og studien forteller at kvaliteten på innsattes tilværelse avhenger av fengselsbetjentenes dagsform og humør. Roxell har også funnet at en konsekvens av den strenge kontrollen er en dannelselse av en fangekultur bestående av avvikende normer og prinsipper. Roxell og Mathisen (1965) har begge oppdaget at en av innsattes høytstående normer og prinsipper er å unngå enhver interaksjon med de ansatte i anstalten. En følge av dette vil være at innsattes daglige interaksjon kun foregår med andre innsatte og dermed blir deres felles interesse for kriminaliteten, hovedtema i samtaler. Dette viser seg å ha en negativ effekt på fengslets rehabiliteringskonsept. Roxell støtter oppunder Alnæs' funn om at strukturene i fengslet gjør at de positive påvirkningskontaktene som familie og lovlige venner, svekkes da besøksmulighetene innenfor murene er begrenset.

3.11 Straffereaksjonens betydning for unge kriminelle

Tema for Länsmans avhandling (2007) er samfunnstjeneste som straffereaksjon, fordeler og ulemper blir omtalt og diskutert. Studiens formål er å se forskjellen mellom tilbakefallsrisikoen med samfunnsstraff og ubetinget soning i høysikkerhetsfengsel. Länsman mener at valg av straffereaksjon har betydning for tilbakefall til kriminaliteten, spesielt hos unge lovbrøyttere. Utvalgets alder har altså en sentral plass i funnene for studien.

Metoden som er benyttet i avhandlingen er i hovedsak kvantitativ metode. Länsman hadde et ønske om å benytte kvalitativ metode for å få en dypere innsikt i studies tema, men dette ble mislykket da bare en av 30 informanter sa seg villig til å bli intervjuet. Datamaterialet til

undersøkelsen er basert på opplysninger hentet fra arkivene til Kriminalomsorgskontorene i Nordland, Troms og Finnmark, samt Statsadvokatkontoret i Nordland. Deltakerne er fra Nordland, Tromsø og Finnmark, 43 personer har hatt samfunnstjeneste i perioden 1991-1993 og 42 personer hadde ubetinget fengsel som straffereaksjon i perioden 1986-1988. Funnene har relevans for min studie da jeg forsøker å bevise at soning i høysikkerhetsfengsel ikke er ideelt for en persons fremtidige kriminelle karriere. Min formening er at soning i høysikkerhetsfengsel virker eskalerende for kriminaliteten, snarere enn rehabiliterende.

I Länsmans statistikk er informantene fordelt i to grupper. Den første gruppen fikk samfunnsstraff som straffereaksjon og sammenligningsgruppa har gjennomført en soning i høysikkerhetsfengsel. Tilbakefallsprosenten ble målt etter ett år og to år da Länsman ønsket å finne ut hvor lang tid det tok før et eventuelt tilbakefall til kriminaliteten ble et faktum. Tilbakefallstallene etter ett år viste at det er store forskjeller mellom gruppene da samfunnstjenestegruppa hadde langt mindre tilbakefall enn sammenligningsgruppa. Andelen tilbakefall etter to år derimot, viste at trettitre prosent av samfunnstjenestegruppen var registrert med ny straffesak mens i sammenligningsgruppa lå prosenten på førtitre prosent. De som ble dømt til samfunnstjeneste hadde generelt noe lavere tilbakefall, men det var en usikker og beskjeden forskjell til sammenligningsgruppa. Roxell fant i sin studie at et tilbakefall hadde større sannsynlighet for å inntreffe dersom den dømte hadde regelmessig kontakt med andre kriminelle. Hun fant at det elementet som hadde størst betydning var det sosiale nettverket.

Utvalget i Länsmans studie er inndelt etter to aldersgrupper, yngre enn 20 år og eldre enn 21 år. Hun fant at effekten av samfunnstjeneste ga utslag etter aldersgruppe. Den eldste gruppen viste bare en beskjeden effekt av samfunnstjenesten mens hos den yngste delen av utvalget hadde samfunnstjenesten en betydelig effekt. Skillet mellom gruppene blir enda tydeligere da man så på tilbakefallsrisikoen i forhold til alder ved første straffesak. Den eldste gruppen viste bare en liten forskjell i hvorvidt de ble straffet med samfunnsstraff eller ubetinget fengsel. De som var 20 år eller yngre da de fikk sin første straffesak, viste en betydelig større effekten av domstolens valg av straffereaksjon. Länsman mener samfunnstjenesten har en *ungdomsbetinget effekt* da den påvirker unge i større grad enn eldre til og ikke begå ny kriminalitet.

Funnene i Länsman undersøkelse underbygger Christies forståelse på betydningen av domstolens valg av straffereaksjon og hvordan den har betydning for tilbakefallet til

kriminaliteten. Tallene viser at samfunnstjeneste på kort sikt gir mindre tilbakefall enn ubetinget fengsel, men på lang sikt synes tallene å modereres. Roxell fant at den gjennomsnittlige tiden før et tilbakefall var et faktum, var 71 dager. Et oppsiktsvekkende funn var at tilbakefallsrisikoen i forhold til straffereaksjon og alder ved første straffesak, har en ungdomsbetinget effekt. Unge kriminelle synes å respondere bedre på samfunnstjeneste enn soning av en ubetinget straff i et fengsel. En av årsakene til dette kan være at de ikke blir sperret inne med Kriminalomsorgens gjengangere og dermed ikke tilegner seg kunnskap som motiverer til en eskalering av den kriminelle atferden. Dette er et viktig poeng i oppgaven min da jeg skal forsøke å vise de negative konsekvensene en fengselssoning har for førstegangslovbrytere, og da spesielt unge kriminelle.

3.12 Kan fengsel forsvares?

Mathisen (2007) mener fengsel generelt ikke hindrer tilbakefall til kriminalitet og at man skal lete lenge etter en studie som trekker en annen slutning. Det finnes alltid enkeltstående unntak der man satser enormt, men de bekrefter bare regelen (Mathisen 2007:14). I *Kan fengsel forsvares?* diskuterer Mathisen de offisielle begrunnelsene for fengsel som er troen på rehabilitering av de innsatte, teorien om allmennpreventiv eller avskrekkende virkning, troen på uskadeliggjøring av lovbyteren gjennom individualprevensjon, og tanken om fengsel som rettferdig gjengjeldelse. Konklusjonen hans er at ingen av disse teoriene kan forsvare fengslet, og Mathisen lanserer flere alternative straffemuligheter for ubetinget fengsel.

Ordet *rehabilitering* brukes ofte i sammenheng med ei soning i fengsel da forbryterne skal lære å bli lovlydige samfunnsborgere. Etter Mathiesens mening kan det i denne tenkningen identifiseres fire hovedkomponenter: arbeidstrening, skolegang, moralpåvirkning og disiplinering. En av metodene Kriminalomsorgen benytter i rehabiliteringsperspektivet er arbeidsplikten for innsatte som tilbys en hverdagsaktivitet, alle som soner en dom har plikt til å arbeide, gå skole i fengslet eller delta i et program. Målet med sysselsettingen er todelt. Den har en egenverdi å ha noe meningsfullt å gjøre under soningen samt de innsatte skal forbrede seg til å stå på egne bein ute i samfunnet. Mathisen er enig med Alnæs' informanter og fremhever at arbeidsdriften i fengslene ikke gjenspeiler det ordinære samfunnets arbeidsmarked, men at arbeid i fengsel er viktig for å få tiden til å gå. Skoletilbudet i norske høysikkerhetsfengsler er begrenset, men de innsatte opplever dette tilbudet som positivt siden utdanning ofte er et behov. Få skoleplasser er et problem. Dette er aspekter som også er funn i Alnæs' studie ved Ringerike og Berg fengsel. Moralpåvirkning og disiplinering er også rehabiliterende tiltak som skal føre innsattes atferd og livsførsel inn i en lovlydig retning.

Mathisen har funnet at en direkte oppdragelse av innsatte sjelden forekommer. Det presiseres flere steder i boken at studier av fangesamfunnets kultur og struktur forklarer hvorfor fengselsstraffen ikke virker rehabiliterende. Dette står til samsvar med flere avhandlinger i dette kapittelet. Galtungs *prisonisering* blir brukt i Mathisens diskusjon, og Alnæs (2006) og Roxell (2007) er enig i dette resonnementet. I Galtung (1959) og Alnæs ligger fokuset på en vanlig hverdag for en innsatt og betydningen fengslets strukturelle faktorer har for utviklingen av en fangekultur der avvikende atferd er et vesentlig kjennetegn. De kriminelles identitet blir påvirket i negativ retning av sosialiseringen inn i en kultur bestående av kriminelle likemenn. Roxell derimot, mener at et fengselsopphold ikke kan sees å være grobunn for kriminelle nettverk da gruppen hun hadde fokus på i sin forskning, ikke benyttet fengselsoppholdet til å danne seg nye kriminelle nettverk.

Teoriene om samfunnsforsvar deles i to hovedgrupper; allmennprevensjon og individualprevensjon. Allmennpreventivt kan fengselsstraff sees som et budskap fra staten. Kriminelle handlinger skal ikke lønne seg og samfunnets reaksjon skal være avskrekkende. Diskusjon rundt fengsel med utgangspunkt i allmennprevensjon omhandler tanken om forhindring av at andre i fremtiden skal begå kriminelle handlinger. Straffens allmennpreventive virkning tas i stor grad for gitt i vårt samfunn, det reises aldri spørsmål omkring dens eksistens. Bourdieus begrep *doksisk rom* (1977) beskriver en slik sammenheng. Det samfunnet tar for gitt, er opplagt for samfunnsmedlemmene og dermed oppfattes som naturlig, er trekk som har et doksisk preg. Bruk av fengsel som straffereaksjon er et annet eksempel på fenomenet i denne kategorien. Bourdieu påpeker at doksiske preg ikke er statiske, men i stadig forandring. Spørsmålene rundt hvem som skal straffes og hvor streng straffen skal være er avgjørende elementer for innvirkningen og utviklingen av straffens allmennpreventive virkning og bruken av fengsel. Mathisen mener tanken om allmennprevensjonen er paradigmatisk i samfunnet. Når kriminaliteten synker, sier man at straffen virker allmennpreventivt siden man får bukt med kriminaliteten. Når kriminaliteten stiger, sier man også at straffen virker allmennpreventivt. Vinklingen her er at reaksjonene ikke virker strenge nok og at mer rigide straffer må til for å få bukt med kriminaliteten. En rekke undersøkelser viser en viss allmennpreventiv virkning av straffens sannsynlighet, riktignok hefter det noe usikkerhet omkring dette funnet da det finnes studier som viser det motsatte. Fengsel kan også sees som et individualpreventivt middel og fokuset rettes da mot den enkelte lovbrøyteren. Den generelle oppfatningen i allmennheten vil være at en lovbrøyter utgjør en fare gjennom sin lovstridige aktivitet. Dermed er det i samfunnets interesse og

utsette lovbryteren for en stimulus som nøytraliserer og reduserer farepotensialet. Når den domfelte settes i fengsel er han for en periode fysisk forhindret fra å begå ny kriminalitet ute i samfunnet.

Formålet med å straffe den kriminelle og dermed oppfylle rettferdighetens krav, er antakelig en av de første tankene angående fengsel. Hvor strengt en lovbyrter skal straffes for at rettferdigheten skal herske, avhenger av mange forhold. Mennesker er forskjellige og har ulike ambisjoner og forutsetninger i livet. Skardhamar (2002), Friestad og Skog Hansen (2004) og Mathisen (2007) omtaler lovbyrterne, og da gjerne gjengangerne som fattige mennesker med en rekke levekårsproblemer, deriblant et omfattende rusmisbruk. Dette gir en forståelse av at kriminaliteten de utfører ikke alltid er for gledens skyld, men for å komme seg igjennom dagen på et levelig vis. Spørsmålet blir da om hvor strengt disse skal straffes da de ønsker å komme opp til et nivå der livet er verdt å leve. Mathisen viser til Sykes (1958) og Christie (1982a) angående pinen som påføres mennesker i en fengselsituasjon samtidig som de allerede er i en håpløs livssituasjon. Det materielle, tak over hodet og et regelmessig tilbud om mat kan oppleves som en lettelse for enkelte lovbyrtere, selv om frarøvelsen av frihet fremdeles kan oppleves som vond.

Mathisen omtaler en økt bruk av fengsel på internasjonal basis samt en varierende soningskø i Norge. Fengselskapasitet utsettes for et stort press på grunn av den stigende veksten i fangebefolkningen i Norge. Soningskøen nådde en topp i 1990 og Kriminalomsorgen reagerte med å bygge ut fengselsvesenet. Mathisen støtter seg på Christies (2003) påstand om at det i de senere årene har skjedd en økning i antall dommer til ubetinget fengsel og antall pådømte år med ubetinget fengsel. Virkningene de stadig strengere straffene har er at sirkulasjonen i fengslene går saktere siden den enkelte innsatt blir sittende lengre. Et resultat av dette igjen øker antallet mennesker i soningskø (Mathisen 2007). Mathisen og Länsman foreslår konfliktråd, elektronisk fotlenke og samfunnstjeneste som alternative metoder til ubetinget fengsel i straffegjennomføringen. *Narkotikadomstoler* er et prøveprosjekt der rusmisbrukere heller mottar rehabilitering av rusproblemet istedenfor en straffegjennomføring i fengsel. Såkalte *fengslingssurrogater* for unge lovovertredere under 18 år diskuteres også. For unge kriminelle skal barnevernsinstitusjoner tas i bruk fremfor høysikkerhetsfengsel. Dette for å forhindre den negative sosialiseringen, samtidig trekker Mathisen frem at et soningsopphold for unge kriminelle ikke vil ha en positiv innvirkning på deres fremtidsutsikter. Samtlige omtalte studier i dette kapitlet bygger oppunder denne påstand og dette er et vesentlig poeng i oppgaven min.

3.13 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert ulike studier og rapporter fra forskning på innsatte både i høy- og lavsikkerhetsfengsel. Hauge (1968, 1990, 2001) har bidratt med en utgreining om kriminelle gjengmiljøer med fokus på ungdom. Han har spurt hvor reelt gjengfenomenet er for eksponeringen av kriminaliteten. Christie (1952, 1982a, 1982b, 1993, 2004) har tilført kapitlet en generell karakteristikkk av en typisk kriminell og gjort oss klar over at den typiske lovbyteren er akkurat som deg og meg. Friestad og Skog Hansen (2004) representerer statistikken over innsattes levekår og deres funn står til samsvar med Skardhamar (2002). Skardhamars rapport blir ikke utdypet, men funnene hans ble tatt med i vurderingen av validiteten til Friestad og Skog Hansens FAFO rapport.

Länsman (2007) og Mathisen (2007) har gjort en vurdering på fordelene med alternative soningsmuligheter for førstegangssonere og unge lovbytere. Christie og Länsman er enige om at valg av straffereaksjon har innvirkning på det eventuelle tilbakefallet til kriminaliteten. Mathisen meddeler at hans oppfatning er at fengsel ikke hindrer tilbakefall, men heller fremprovoserer det. Han appellerer til alternative straffereaksjoner for lovbytere.

I analysen har jeg et fokus på hvordan soningen i et høysikkerhetsfengsel virker inn på den enkelte innsatte. Galtung (1959) og Mathisen (1965) forteller om ulike forsvarmekanismer som en internalisering og assimilering av fangekulturens normer og prinsipper samt en likegyldighet til det lovlydige livet utenfor murene. Galtung benytter begrepet *prisonisering* for å beskrive denne prosessen. Mathisens fokusering på solidaritet blant de innsatte har betydning for Galtungs *prisonisering* da de innsatte engasjerer seg mer i det som angår sine medinnsatte. I flere av undersøkelsene har informanter bekreftet de uskrevne normene og reglene i fangesamfunnet, og konformitetspresset for å rette seg etter disse. Alle som er annerledes eller som ikke følger de uskrevne normene og reglene, blir mistenkeliggjort og dermed ekskludert fra fellesskapet i fengslet. Flere forskere har fokus på hvilke konsekvenser en soning og en samhandling med likesinnede har for den enkeltes livsførsel og kriminell atferd (Galtung, Mathisen 1965, Goffman, Hauge, Christie, Pettersen, Alnæs, Roxell, Mathisen 2007).

Pine er et ord som til stadighet dukker på i de omtalte avhandlingene. Flere mener at denne pinen er hovedårsaken til dannelsen av en fangekultur med avvikende holdninger dersom man ser det til sammenligning med det ordinære samfunnet (Galtung, Sykes 1958, Mathisen 1965, Goffman, Christie, Mathisen 2007). Goffmans definisjon på totale institusjoner mener jeg har

overføringsverdi til livet i fengsel. Han omtaler to tilpasningsformer til livet i en total institusjon og disse har betydning for et innpass i fangekulturen innenfor murene. Den sekundære tilpasningsformen beskriver rollen en alminnelig innsatte tar i forhold til fengslet og medlemskapet i fangekulturen.

Flere forskere har dratt en konklusjon om at fengsel er en forbryterskole (Clemmer 1940, Galtung, Mathisen 1965, Alnæs, Pettersen, Roxell, Mathisen 2007). Informantene i Alnæs' undersøkelse fremhever at de er innelåst med andre kriminelle og at konversasjonene dreier seg om den felles interessen for kriminalitet, både i fortid og i fremtiden. Informantene i Hovlands studie opplever fengselsoppholdet på en annen måte. I løpet av soningen har de kvittet seg med det kriminelle nettverket og har gjenopptatt kontakten med lovlydige venner. Et av funnene ved Roxells undersøkelse var at selv om de innsatte ser på fengslet som en forbryterskole, er sannsynligheten liten for at de møtes etter løslatelse å gjennomføre den planlagte kriminelle aktiviteten. Årsakene til dette kan være store variasjoner i tidspunktet for løslatelse, en returnering til eget nettverk eller rusmisbruk. Pettersen er enig i denne konklusjonen da hennes studie viser at et medlemskap i fangesamfunnet, ikke nødvendigvis gjør den enkelte mer kriminell. Hun støtter seg på Hauges sekundære fenomen der den enkeltes interesse i kriminaliteten og avvikende holdninger er det som gjør at den finner veien til den kriminelle verdenen.

4. Metode

I dette kapitlet vil jeg presentere oppgavens metodiske utgangspunkt, fenomenologi og hermeneutikk. Etter dette vil jeg redegjøre for min forforståelse for informantene og deretter følger en utredning for datainnsamlingen og hvilke informanter som deltok i studien. Tilslutt vil det bli forklart hvilken analyseprosess som ble benyttet i oppgaven.

I spørsmål om hvor generaliserende denne oppgavens funn er for populasjonen innsatte i norske fengsler, må det tas med i betraktning det lave antallet informanter siden det er en kvalitativ studie.

4.1 Fenomenologi og hermeneutikk

Siden fortolkning spiller en sentral rolle i forskningsarbeid og i en analyse, vil fenomenologi og hermeneutikk være et passende valg i bearbeidingen av datamaterialet i en kvalitativ studie. Målet med fenomenologien og hermeneutikken er å utforske meningsinnholdet i sosiale fenomener slik det oppleves for de involverte selv innen deres naturlige sammenheng og kontekst. Å lytte til informantens fremstilling er det viktigste arbeidsredskapet innen fenomenologi og hermeneutikk (Kvale 1997).

Fenomenologi betyr læren om fenomener. I kvalitativ forskning er formålet med en fenomenologisk analyse å forstå hvordan det aktuelle fenomenet oppleves for aktørens eget perspektiv, fokuset ligger altså på enkeltindividets livsverden. Fenomenologien har sine røtter i Husserls (1859-1938) filosofiske perspektiv. Husserl så verdien av å la enkeltmenneske selv oppdage det de mente var viktig i en erfaring (Postholm 2010, Brinkmann og Tanggaard 2010). Subjektivitet er et nøkkelord i et fenomenologisk perspektiv da det er informantenes opplevelse av situasjoner og virkelighetsforståelse som er av betydning (Kvale 1997, Thagaard 2002, Malterud 2004, Creswell 2007, Halvorsen 2008, Postholm 2010, Brinkmann og Tanggaard 2010). I denne oppgaven vil en psykologisk fenomenologi bli benyttet. Målet med denne forskningen er å finne ut hvordan erfaringen av det samme fenomenet oppleves av flere enkeltindivider, opplevelsen kan både være motstridende og forskeren kan finne fellestrekk ved informantenes historie. Målet her vil være å kunne foreta en universell generalisering av forskningsobjektene (Creswell 2007).

Fenomenologi kan beskrives både som en retning, metode, stil eller tenkemåte (Brinkmann og Tanggaard 2010). Creswell (2007) mener benyttelsen av fenomenologi forutsetter en bakgrunnskunnskap om det aktuelle fenomenet. Siden jeg har erfaring fra to ulike jobber i fengsel, er dette en styrke ved min forskningsoppgave. I den fenomenologiske analysen ser

man etter essenser eller vesentlige kjennetegn ved de fenomenene som studeres, og forsøker å sette egne forutsetninger til siden under behandlingen av datamaterialet. Fremgangsmåten Giorgi (1985) anbefaler innebærer og først skape et helhetlig og konkret inntrykk av et fenomen og det som er en persons erfaring vedrørende dette fenomenet. Et kvalitativt forskningsintervju er et passende verktøy for innhenting. Forskeren må være bevisst over sin egen forforståelse og på best mulig måte åpne seg for materialet. Alt datamaterialet skal leses flere ganger i sin helhet, dette for at forskeren skal kjenne alle aspektene ved det. Etter å ha blitt godt kjent med datamaterialet skal forskeren etablere meningsenheter for relevante områder i teksten. Forskeren skal dermed gå tilbake til begynnelsen og transformere meningsenhetene til mer spesifikke kategorier og begreper som skal si mer om hva eksakt forskeren er interessert i. Disse etablerte kategoriene artikulerer ideelt sett fenomenets generelle struktur. Først på dette tidspunktet kan forskeren begynne å gjøre det utvalgte datamaterialet til sitt eget gjennom blant annet å overskride forskningsdeltakernes eget språkbruk (Thagaard 2002, Malterud 2003, Brinkmann og Tanggaard 2010).

Den hermeneutiske sirkelen er et begrep som beskriver arbeidsmetoden i en analyse. Gadamer (2004) tenker på to forhold i denne forbindelsen. Det første er at utenforstående alltid har en forforståelse av hvordan et gitt fenomen vil opptre. Alle studerte fenomener blir påvirket av forskerens forforståelse og Gadamer påpeker viktigheten av å være bevisst over dette slik at man kan skille det som observeres og egen forforståelse (Gadamer 2004 i Brinkmann og Tanggaard 2010). Det samme finner man i fenomenologien. Hermeneutikkens andre forhold er at fortolkningen skjer i en veksel mellom å forstå en del av det skriftlige materiale og dermed helheten. Tolkeren endrer altså sin forståelse av delen som er i fokus og dermed helheten, og omvendt. Alt som kommer frem i intervjuene må forstås i sammenheng med den sosiale og materielle konteksten. Med andre ord legger en hermeneutisk tilnærming vekt på at det ikke finnes en egentlig sannhet, men at fenomener kan tolkes på flere nivåer. Jeg benyttet den hermeneutiske tenkemåten i analysen av transkriberingene (Gilje og Grimen 1993).

En forskjell fra fenomenologien er at hermeneutikken ikke omtales som en metode for å analysere det innhentede datamaterialet, men som et analyseredskap i tolkningen av den menneskelige væremåten (Gadamer 2004 i Brinkmann og Tanggaard 2010). Hermeneutikken fremhever betydningen av å fortolke menneskers handlinger gjennom å fokusere på et dypere meningsinnhold enn det som er umiddelbart innlysende (Gilje og Grimen 1993, Malterud 2003).

4.1.1 Min forforståelse

I løpet av tiden jeg har vært ansatt ved fengslet, har jeg hatt kontinuerlig sosial interaksjon med ulike innsatte. Jeg har snakket med flere og fått høre deres historier med henblikk på veien til kriminaliteten og rusmiddelmissbruket. Masteroppgavens tema er blitt diskutert med innsatte i alle aldre og jeg har fått tips til hva jeg skal fokusere på. Erfaringen min tilsier at gjengangere i alder 40 - 45 år har mest å komme med av matnyttig informasjon. De har hatt en del år bak murene - gjerne fra tidlig ungdom, og flere har vært langt nede med tanke på samfunnets marginalisering og narkotikaens makt over et avhengig menneske. Gjengangerne har hatt mye tid til å tenke over livet sitt, problemene, familiens frustrasjon over deres livsførsel og hva de har gått glipp av i livet. Et lite håp om et liv som ikke er preget av kriminalitet og rusmiddelmissbruk blir som regel tent etter mange nedturer, da spesielt under soning.

Jeg har selv observert frustrasjonen deres over vanlige menneskers misnøye og oppgitthet over deres situasjon. Innsatte møtes gjerne med mistanke og mistillit da de ytrer et ønske om en endring av livsførsel og ber om hjelp til dette. I følge Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) får bare et mindretall av innsatte i norske fengsler en straffegjennomføring etter Straffegjennomføringsloven § 12. Straffegjennomføringsloven § 12 lovfester muligheten for en gjennomføring av ubetinget straff i institusjon *dersom oppholdet er nødvendig for å bedre domfeltes evne til å fungere sosialt og lovlydig, eller andre tungtveiende grunner taler for det*. Rus og psykiatri er eksempler på problemområder som faller under denne definisjonen (Lov om gjennomføring av straff § 12, første punktum). Jeg er av den formening at dersom en innsatt ønsker å endre livet sitt til det bedre, skal ting legges til rette for at dette er innen rekkevidde, uavhengig av alder. Samtidig har jeg forståelse for at narkotikaens makt er sterk og skjønner at tilbakefall ikke er langt unna dersom livet oppleves som vanskelig. Dette er en diskusjon som ikke skal utdypes i denne oppgaven.

Postholm (2010) påpeker at en forskers personlige forforståelse skal holdes utenfor i en arbeidsprosess og analysen. Dette kan oppleves som en metodisk utfordring da tolkeren bestemmer hva som er av betydning og hva dette kan tolkes som. Forskeren kan ha et helt annet utgangspunkt og perspektiv enn informantene da forskeren er preget av sin faglige bakgrunn og akademiske arbeidsmetode. Jeg er ikke enig med Postholms påstand. Jeg har opplevd det som en styrke at jeg har erfaring med innsatte og deres historier. Dette gjelder både i forberedelsene til intervjuene og i analysen. Det å ha kjennskap til måten innsatte prater på, har også hjulpet meg til å få en fullgod forståelse av det de ønsker å få frem.

4.2 Datainnsamling

Jeg startet med forberedelsene til denne oppgaven etter nyttår 2010. Jeg bestemte meg for masteroppgavetema allerede ved starten av masteren, høsten 2009 og begynte å samle relevante notater og litteraturtips. Først søkte jeg til Norsk samfunnsvitenskaplige datatjeneste (NSD) og fikk raskt en godkjenning på forskningsprosjektet. Etter å ha rådført meg med forskere på KRUS (Fengselsskolen) søkte jeg Kriminalomsorgen Region Nordøst for godkjenning av intervjuguide og prosjektbeskrivelsen. De skulle stå for tildelingen av fengsel. Frustrasjonen min og stressnivået økte betraktelig da venteperioden begynte å strekke seg utover flere måneder. Da det begynte å haste for mitt videre arbeid ringte jeg nestlederen ved Hedmark fengsel og innen ett par dager var godkjenningen og et aktuelt fengsel i orden.

Det aktuelle fengslet skulle stå for opprettelsen av min kontakt med informanter som ønsket å delta i prosjektet. Etter sommeren 2010 fikk jeg tildelt det første fengslet. Der var jeg inntre avdelinger, en lavsikkerhetsavdeling og to høysikkerhetsavdelinger. Fem informanter ga samtykke for å delta i forskningsprosjektet. Etter en aktiv søken etter flere informanter av assisterende fengselsleder, meldte ingen flere innsatte interesse for deltakelse. Dermed søkte jeg til Regionen etter tildeling av et nytt fengsel. Denne gangen fikk jeg adgang til et lavsikkerhetsfengsel og sju innsatte viste interesse for prosjektet, av disse valgte jeg å intervju fem.

Etter gjennomføringen av første intervjurunde, vurderte jeg datamaterielt, intervjuguiden og prosjektbeskrivelsen. Jeg valgte en annen synsvinkel og justerte litt på fokuset. Tidligere var fokuset i hovedsak informantenes bakgrunn og betydningen av de sosiale nettverkene i forhold til eksperimentering av kriminaliteten. Nå valgte jeg å konsentrere meg om de negative virkningene unge lovbytere opplever ved soning i fengsel sammen med voksne, erfaringsrike innsatte.

I intervjusituasjonen ble informantene først informert om forskningsprosjektet og intervjuenes hensikt. Alle godkjente min bruk av båndopptaker etter en forsikring om ødeleggelse av båndene etter masteroppgavens slutt, våren 2011. Jeg fremhevet at jeg har taushetsplikt og at all personinformasjon vil bli anonymisert. Dette ble satt pris på av informantene. Flesteparten av informantene tok rollene forsker og informant alvorlig, og viste at de satte pris på å få muligheten til å kunne delta i et forskningsprosjekt. Ett par av informantene lot seg påvirke av at jeg er en relativt ung jente og benyttet sjansen til å skryte over sine kriminelle bragder.

Dette var ikke av interesse og som forsker satte jeg de tematiske grensene, jeg styrte gradvis og forsiktig samtalen inn på tema jeg ønsket opplysninger om.

Jeg merket en utvikling hos informantene i intervjuene. Ofte startet de med en usikker fremtoning der *Hva kan jeg fortelle som er av interesse?* var fremtredende. Jeg startet alltid intervjuene med en ydmyk holdning og fortalte at interesseområde for min masteroppgave, var det de innsatte som var ekspertene på og at jeg gjerne ville ha hjelp til å kunne forstå. Dette samt mine nysgjerrige spørsmål og lyder, gjorde at engasjementet hos de innsatte økte og de snakket dermed mer fritt. Intervjuenes form utviklet seg også igjennom intervjuperioden. Det første intervjuet startet som et strukturert kvalitativt intervju der forhåndsbestemte spørsmål ble stilt. I løpet av de fem første intervjuene skjedde en utvikling mot et semi-strukturert intervju. Det varierte veldig hva de innsatte hadde å fortelle og hvor styrt de ønsket å bli, enkelte snakket fritt og fortalte gjerne bare jeg ga dem et tema. Jeg valgte å tilpasse intervjuformen etter hver enkelt selvsikkerhet og framtoning i forkant av intervjuet. Jeg hadde skrevet ned temaer jeg ønsket informasjon om, men lot de innsatte som ønsket det styre intervjuet. Enkelte uttrykte at det hadde tenkt igjennom hvilke emner de ønsket å ta opp og disse fikk dermed ekstra oppmerksomhet i intervjuet. Så lenge det var innenfor interesseområde, fikk informantene snakke fritt. Gjennom hele intervjuperiodene ble justeringer foretatt, spørsmål ble tilført og andre ble tatt bort. I løpet av intervjuene var det ett moment som skapte usikkerhet hos de innsatte. For å holde en oversikt over hvem som sa hva, ba jeg informantene si fornavnet sitt i starten av intervjuet, flere sa fornavn og etternavn. En av informantene uttrykte skepsis vedrørende dette i løpet av intervjuet og uttrykte mistenksomt: *Er du sikker på at dette ikke kan komme tilbake til meg?* I slike tilfeller beroliget jeg informantene med at jeg intervjuet flere innsatte fra flere fengsler og at fengslenes navn ikke ville bli omtalt i oppgaven. Bruken av fiktive egennavn ble også nevnt. Flere informanter viste en utpreget stolthet av å bli innregnet i et forskningsprosjekt og uttrykte et stort ønske i å hjelpe meg med å få fullført masteroppgaven. Omtrent halvparten av informantene ønsket å få tilsendt et eksemplar av oppgaven, dette kan bli problematisk da kontaktinformasjon for innsatte og tidligere innsatte ikke er tilgjengelig for privatpersoner.

Fokuset i oppgaven har, som sagt, forandret seg i løpet av arbeidsprosessen. Den primære årsaken til dette er type informanter jeg fikk tildelt. Fra begynnelsen av hadde jeg et ønske om å få tildelt informanter som satt inne første gang i ung alder og som nå er godt voksne. Foranledningen til dette er erfaringsbasert kunnskap fra min jobb i fengsel da det har vist seg at det er disse som er de mest reflekterte og som har mest å komme med av nyttig

informasjon. Siden jeg fikk tildelt flere typer informanter, omtaler jeg seks typer som innehar de mest sentrale kjennetegnene ved informantene. Dette vil bli omtalt i kapitlet om Empiri og diskusjon.

4.3 Utvalg og informanter

I dette avsnittet vil informasjon vedrørende fengslene og kriteriene som ble satt for utvelgelsen av informanter. Til slutt følger en generell karakteristikkk av de ti informantene.

4.3.1 Fengslene

Det eneste jeg velger å fortelle om fengslene informantene sonet i er sikkerhetsnivået. Det er på to fengsel av lavsikkerhet og to av høysikkerhet. Av anonymitetsgrunner vil jeg ikke si noe mer utdypende om fengslene.

4.3.2 Kriteriene

Jeg satte to kriterier for utvelgelsen av informanter. Den første var at den innsatte skulle være dømt for to dommer eller flere. Begrunnelsen for dette var å undersøke om informantene hadde opplevd en økning i kriminell omgangskrets etter endt soning. Jeg lærte at denne formuleringen var upresis da de innsatte kunne være dømt for flere dommer før en ubetinget soning ble aktuell. Dette var aktuelt for den siste informanten da det på papiret fra fengslet sto at han hadde to dommer, men at han i intervjuet fortalte at han ikke hadde sittet inne tidligere. Jeg valgte likevel å ta med hans bidrag til forskningsprosjektet da han satt inne med informasjon jeg ville benytte i analysen.

Det andre kriteriet jeg satte var at de innsatte hadde et godt norsk språk. Årsaken til dette var blant annet å komme bort fra eventuelle språkproblemer. Intervjuguiden var også tilpasset mennesker som var vokst opp under norske forhold, for eksempel tilbudet om skole i oppveksten og ungdomstiden.

4.3.3 Karakteristikk av informantene

Samtlige informanter er menn. Alderen på informantene er fra 23 - 43 år og antall soninger er fra en til et ukjent antall. Årsaken til dette er at to av informantene ytret at de hadde mistet tellingen om hvor mange ganger de har vært inne til soning i fengsel, hos disse er antall soninger *titalls* og *over 20*. Gjennomsnittsalderen på informantene er på 33 år, hvilket som samsvarer med gjennomsnittsalderen for innsatte i norske fengsler (Justis- og politidepartementet 2008). Sandbæk (2002) påpeker i sin oppgave at forskeren bare får en begrenset tilgang på informantenes virkelighet i forskningsintervjuene. Dette gjelder også for

mine informanter siden intervju spørsmålene måtte besvares på impuls og gjennomtenkte svar ikke var alltid like tilgjengelige. Noen av informantene uttrykte også en usikkerhet i hva forskningsprosjektets tema egentlig var. Dette fremhever at enkelte informanter ikke hadde reflektert over hvilke spørsmål jeg ville spørre. I følge informantene dette var aktuelt for, var bakgrunnen for en deltakelse et ønske om avbrekk i den vante fengselshverdagen og muligheten for å møte en annen person enn innsatte og fengselsbetjenter.

Jeg har ikke tatt hensyn til informantenes opprinnelsesland eller etnisitet i denne oppgaven. Dette har ingen betydning for analysen da fokuset vil ligge på elementer som gjelder for alle kulturer.

4.4 Analyseprosess

Formålet med en kvalitativ metode er å forstå sider ved informantenes hverdag, sett fra informantens side (Kvale 1997). Høsten 2010 ble et datamateriale fra ti innsatte innhentet om personlig bakgrunn, oppvekst, skolegang og opplevelsen av soning i fengsel. Formålet med intervjuene var å forstå innsattes atferd og veien til den nåværende situasjonen. Bakgrunnen for mitt valg av forskningsmetode var interessen for en dypere gjennomgang av historien og situasjonen samt et ønske om å gi en av samfunnets marginaliserte grupper muligheten for å fortelle sin side av saken.

Det er ulike måter å analysere kvalitative tekster på (Postholm 2010). Analysemetoden jeg velger å benytte er fenomenologisk analyse som er inspirert av Giorgi (Kvale 1997, Malterud 2004, Creswell 2007, Postholm 2010). Ved bruk av Giorgis fenomenologiske analyse skulle jeg finne svar på oppgavens problemstillinger. Målet var å få innblikk i og kunnskap om informantens erfaringer. Lojalitet til informantenes egen versjon av sin historie er essensielt i en fenomenologisk analyse. Siden flesteparten av intervju spørsmålene var retrospektive kan det stilles spørsmålstegn ved i hvilken grad svarene er troverdige. På den andre siden så var det dagens oppfattelse av hvordan fortiden har hatt innvirkning på dagens situasjon, som var i fokus. Det første jeg gjorde i analysen var å lese igjennom de ti transkriberingene flere ganger for å få et helhetlig inntrykk. Før man har gått igjennom alt materiale er det nødvendig å motstå fristelsen til å systematisere innholdet i transkriberingene. Etter en gjennomlesning kan man skimte fellestrekk og gjøre en generell kartlegging av hovedmomentene, Giorgi bruker betegnelsen *koding* på dette arbeidet og en inndeling i meningssamlinger. I kodingen blir interessante temaer som er gjennomgående for samtlige intervjuer fremhevet for videre utforskning. Etter en nøye gjennomgang av transkriptene ble temaene samlet i kategorier med

et beskrivende navn som indikerer innholdet i kategoriene. På denne måten skapes en strukturert syntese av de individuelle opplevelsene. Giorgi (1985) kaller denne teksten en generell beskrivelse av fenomenet (Postholm 2010). For å få et helhetlig og ryddig overblikk over disse kategoriene innført jeg de i flere arbeidsmatriser. Disse arbeidsmatrisene ble nøye revidert og redigert gjentatte ganger. Den ble benyttet som et hjelpemiddel i analysen da den forenklet overblikket og sammenligningsprosessen mellom informantene samt hjalp til å få frem sentrale poeng i analysen (Thagaard 2002). For å opparbeide en god forståelse av helheten i analysen supplementeres fortolkningene med in-vivo sitater, informantenes egne utsagn. Årsaken til dette er å underbygge poengene som trekkes frem (Kristiansen 2009). Moustakas (1994) omtaler utvelgelsen av beskrivende sitater fra informantene for *horisontalisering*, noe som innebærer at alle utsagn i første omgang er likeverdige. For å finne de som er mest beskrivende og originale må enkelte velges bort. Til slutt sammenfattes alt som er funnet å være interessant i en enhetlig og helhetlig redegjørelse for det aktuelle fenomenet (Postholm 2010).

Malterud (2004) mener forskeren alltid må holde egne refleksjoner og egen forforståelse utenfor et analysearbeid. Min erfaring med innsatte var med på avgjørelsen over hva som er viktig å fokusere på i intervjuguiden og hvilke svar jeg kunne forvente å få på mine intervju spørsmål. Intervju spørsmålene samt de ulike temaene var med på å avgjøre retningen for analysen. Om min forforståelses innvirkning på analysen er en svakhet med oppgaven min, kan diskuteres. Siden jeg har hatt en relasjon med ulike typer innsatte og gjennomført lignende samtaler tidligere, hadde jeg kunnskap på hvilken retning informantenes svar på mine intervju spørsmål, ville ta. Jeg ser på dette som en styrke ved oppgaven min da intervjuene ga meg det jeg ville ha samt en synlig forskjell innen de ulike kategoriene innsatte. Dette var også forventet.

Reliabilitet og validitet er to egenskaper som benyttes til å vurdere kvaliteten til et forskningsarbeid. Reliabilitet betyr pålitelighet og omhandler gjentatte målinger med bruk av samme metode, og som gir samme resultat. Studier på om fengsel er en forbryterskole er blitt gjort tidligere, og flere har kommet frem til samme resultat som meg. I denne oppgaven har jeg presentert forskning som representerer begge sidene i denne diskusjonen. Validitet betyr gyldighet og er en betegnelse på hvor godt man klarer å måle det man har til hensikt å måle eller undersøke. Det er tolkningen av dataene som valideres. Siden funnene i min undersøkelse samsvarer med flere forskeres, mener jeg det kan generaliseres til innsatte i Norge (Ringdal 2007).

5. Empiri og diskusjon

I dette kapitlet vil det bli fokusert på fire temaområder; starten, første soning, holdninger til kriminaliteten og rus. *Starten* omhandler i hovedsak hva som er bakgrunnen for at de begynte å begå kriminelle handlinger. Om dagens situasjon har sammenheng med hvorfor de begynte med kriminaliteten vil også bli diskutert. *Første soning* gir et innblikk i informantenes opplevelse av deres første soning og eventuelle ettervirkninger av den. Spørsmålet om utdanningsnivå og sammenhengen det eventuelt har med den kriminelle karrieren, vil bli diskutert i denne kategorien. *Holdninger* vil omhandle hvilken holdning informantene hadde til kriminaliteten da de startet eksperimenteringen og om den har sammenheng med dagens situasjon samt alder. *Rus* forteller om bruk av rusmidler er et aktuelt tema i informantenes liv og hvilken rolle det eventuelt har i forhold til kriminaliteten. I denne kategorien vil det bli diskutert om kriminaliteten har sammenheng med rusmiddelmissbruk, eller omvendt.

Dette kapitlet omfatter hva informantene har uttalt i forbindelse med de ulike temaområdene og det følger en fortløpende diskusjon etter hvert avsnitt.

5.1 Typer

Alnæs (2006) snakker om hvordan status og identitet knyttes opp til kriminaliteten og rusmisbruket. Dette er utgangspunktet for inndelingen av mine ti informanter. Jeg har identifisert seks ulike typer som er gitt et beskrivende navn ut i fra hva som karakteriserer dem. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i seks konkrete personer, men av personverngrunner og anonymisering velger jeg å endre på noe av bakgrunnsinformasjonen ved å ta inn enkelte karakteristikk fra andre innsatte som tilhører samme kategori. Jeg ønsker å benytte de beskrivende betegnelsene for å belyse ulike utviklingsforløp og tanker rundt kriminaliteten og soningen.

5.1.1 Heroinisten

Dette er en tannløs heroinmisbruker som har mistet tellingen i hvor mange soninger han har hatt. Alderen hans er 43 år. Heroinisten begynte tidlig med både rusmisbruk og kriminalitet, og han var ung da rusmisbruket eskalerte til heroinmisbruk. To av hans tre søsken har også drevet med rus. Alderen ved første soning var 18 år og ved innsettelse kjente han på en redsel for hva som ville møte han. Etter hvert ble denne redselen erstattet av en lettelse over å treffe likemenn. Han ser på fengsel som en overlevelsesstrategi siden rusen ville ha tatt livet av ham dersom politiet ikke hadde gitt

ham slike pauser. Den kriminelle karrieren hans består av flere smådommer da hans eneste fokus er rusmisbruket og det å skaffe seg midler til neste brukerdose. Hans syn på soning i høysikkerhetsfengsel er at det er en behagelig måte å ta det med ro på.

”Tankene har jo ofte ført meg hjemme ved for eksempel juletider, da jeg sitter hjemme og tenker ‘Pokker, hvor ble det av gleden i livet?’. Hvor er den lille gutten som gledet seg, liksom. Han mistet jeg på veien. Før ’97 så var alt basert på det å overleve, det å bli hard, å kunne slå skikkelig, utnytte andre..”

Heroinisten er lei av det kriminelle livet og stemping fra det øvrige samfunnet.

5.1.2 Den unge

Den unge er 23 år og fremstår som lite reflektert i forhold til egen person og sine soninger. Han sonet første gang som 18 åring og har til sammen sonet fem ganger, han trekker bare på skuldrene i spørsmål om følelsen han hadde før første soning. Han er dypt inne i sin kriminelle karriere og har derfor ingen umiddelbare planer om å slutte verken med rus eller kriminalitet. Han er ikke stolt over det han har gjort med livet sitt, men mener dette var den eneste veien det kunne gå.

5.1.3 Utnytteren

Utnytteren selger narkotika for egen vinning. Med sine 27 år er han en forholdsvis ung kriminell og han har ingen spesifikke fremtidsutsikter. Utnytteren sonet første gang som 18 åring og har nå kommet opp i fire soninger. Han bruker ikke narkotika selv, men har et sterkt ønske om å tjene ekstra penger til klær og ulike materielle ting. Utnytteren legger ikke skjul på at han tjener mye mer penger illegalt enn han noen gang ville ha gjort lovlig. Ingen anger blir vist i forhold til de han har solgt til, hans eneste bekymring er at han ikke sitter igjen med penger i etterkant som viser at soningene er verdt forbrytelsen.

5.1.4 Skrythalsen

Identiteten hans er kriminell da hele hans verden er det kriminelle livet og eneste fokus er å beholde posisjonen han har i sin kriminelle gjeng. Alderen hans er 32 år. På spørsmål om hvor mange soninger han har på intervjudispunktet, svarer han *et titalls soninger* uten å tenke seg om. Den første soningen gjennomførte han som 19 åring. Den primære årsaken til kriminalitet var et ønske om å komme høyt opp i det kriminelle fellesskapet og i følge han selv, har han nå nådd dit. Han forteller store historier og reflekterer lite eller ingenting. De store historiene kan ha bakgrunn i ønske om å opprettholde verdigheten for egen person.

”Det var jo kult at folk hadde samla sammen hundre tusener, men vi var jo vant til millioner, ikke sant.”.

Det er veldig viktig for han å bli sett, han liker å fortelle hvor betydningsfull hans person er. Dette kan sees å ha sammenheng med foreldrenes hektiske liv og barndommen hans. Han ble ikke sett av sine foreldre og sentralt i oppdragelsen hans var frie tøyler til å gjøre det han ville.

5.1.5 Løpegutten

Han var 16 år da han satt inne første gang og er usikker på hvor mange soninger han har, han anslår det til å være *over 20*. Alderen hans på intervju tidspunktet er 40 år. Da han kom inn i fengsel første gang, ble han tatt i mot av de eldre innsatte og ble lært opp i kriminalitetens verden. Han fikk en jobb som ganggutt i et høysikkerhetsfengsel og ble løpegutt for de eldre innsatte som trengte han til og utførte tjenester som var ulovlige i fengslet. Han meddeler at følelsen av aksept blant disse gutta ble hans motivasjon for å fortsette med kriminaliteten.

5.1.6 Den glade soneren

Han ser på fengsel og soning som en velfortjent pause fra det kriminelle livet og rusmisbruket. Den glade soneren er 32 år og han har gjennomført fem soninger. Han vokste opp med en far som var heroinmisbruker, han døde av overdose etter skillsmisse med mor. Den glade soneren var på barnehjem da mor ikke klarte omsorgen for han og broren, han flyttet til onkelen i tidlig pubertet. Onkelen har fungert som en mentor, lært han opp og introdusert han for det kriminelle miljøet. Den glade sonerens respekt blant kriminelle har kommet automatisk grunnet onkelens posisjon. Alder ved første soning var 20 år og han har en følelse av at den var både velfortjent og forventet. Denne soningen er på tre år og han har nå fått tid til å tenke seg om og reflektert rundt sin kriminelle fortid. Han mener den primære årsaken til dette er at han ikke lengre blir distraheret av kriminaliteten og rusen. Fordelene ved å leve et lovlydig liv blir vurdert og han uttrykker en lengsel etter ro og konfliktfrihet. Han ønsker å få mest mulig ut av soningen, skole og selvransakelse er høyt prioriterte aktiviteter.

5.2 Starten

Starten handler om hvorfor informantene begynte med kriminalitet og om dagens situasjon har sammenheng med dette.

5.2.1 Hvorfor eksperimentering med kriminalitet?

I dette avsnittet skal jeg se på hvilke faktorer som spilte inn i begynnelsen av kriminaliteten. De faktorene jeg ser på som sentrale er venner, hjemmeforholdene, oppveksten, penger og AD/HD.

Venner

Heroinisten og Den unge mener årsaken til at de begynte med rusmisbruket var omgang med eldre venner og at disse vennene også drev med kriminalitet. Skrythalsens motivasjon ble en følelse av aksept og mestring i vennemiljøet.

”Og så var det jo kult at jeg kunne det liksom. (...) Så ble vi så flinke, så da.. De kalte oss for en liga i avisen, da ble det jo mer tøft.”

Den unge omtaler også venner som *“(...) venner utenfor ungdomsskolen, som ikke gikk på skolen i det hele tatt.”*. Flere informanter nevner ordet *gjengdannelse* når de snakker om den begynnende kriminaliteten. Den unge er minoritetsspråklig og han sier at årsaken til valget av venner var styrt av hans opprinnelse. Alderen på disse vennene varierte, men i hovedsak var de jevnaldrende og eldre som han hadde møtt på ulike sosiale arenaer, gjerne gjennom venner. Skrythalsen og Utnytteren forteller om at en felles interesse var årsaken til gjengdannelsen og hans ønske om konformitet med sine kriminelle venner.

”Hvis noen innenfor den sirkelen, for å si det på den måten, ikke oppførte seg som vi ønska eller skilte seg ut og ikke passa inn blant den største andelen av de som var der, så måtte de finne andre steder å gå. For ting var perfekt innenfor den sirkelen.”

Løpegutten forteller om jevnaldrende venner som startet med kriminaliteten sammen med han. Gjengen ble splittet i løpet av utviklingen av kriminaliteten, noen hoppet av og enkelte har nå kommet så langt at de er døde av overdose. Et markant trekk ved Den glade sonerens historie var at han alltid snakket om *vi* da det var prat om hans kriminelle karriere. På spørsmål om hvorfor dette var tilfellet, utbrøt han:

”Du er aldri alene om ting. Vi var en guttegjeng som var ganske stor, (...). Ja, vi har vært en samlet gjeng på alt, liksom. Vi har fulgt hverandre hele veien egentlig. Det er viktig å ha med oss alle sammen hele tida, liksom. Det har vært viktig for oss.”

Den glade soneren fremhever også onkelens rolle og hans sosiale omgangskrets i årsaken til hvorfor han er blitt en kriminell.

”Og onkel, han har jo ingen unger da, men han har dratt med seg så mye som han ser på som familien sin igjen da. De er ikke familien hans, men det er gutta som har stått der hele tiden. Så jeg har jo veldig mange sånne filleonkler, som jeg kaller det da. Som er rundt omkring. Nå sitter jo de fleste på forvaring eller lange dommer, så jeg ser dem jo ikke lengre. Og det er vel godt for meg, for å si det sånn. De har vel påvirket meg en del.”.

Den glade soneren innrømmer at han har vært lett å påvirke og mener dette har litt av skylden til at han konsekvent fulgte i onkelens forspor. Selv om han nå har bygd opp et liv uten kriminalitet og med nye venner, erkjenner han at det ikke skal mye til før fortiden innhenter han.

”Jeg vet at en bytur med de gutta hjemme så er ting i gang igjen. Det er jeg veldig, fullstendig klar over. Det er så fort gjort.”.

Det å ikke kunne stole på og regne med sine kriminelle venner er et fellestrekk ved samtlige informanternes historie.

”Jeg stoler ikke på dem lengre enn jeg kan kaste dem, bruker jeg og si.”.

”(...), det er ikke noen venner i det miljøet her da. Det lærer man seg med årene.”.

Hjemmeforholdene

Hovedårsaken til at Heroinisten, Skrythalsen og Løpegutten kom i kontakt med de eldre vennene var alkoholmisbruk og bråk i hjemmet.

”Og det fant jeg ut da vaskebøtta sto i gangen, da var det ikke noe vits i å gå inn en gang.”.

Mor drakk i perioder og Løpegutten flyktet fra hjemmet i disse tidsrommene. Den unge forteller om gjentakende fysisk vold i hjemmet. Hos Den unge var det far og den eldste broren som sto for denne volden. Skrythalsen forteller også om en voldelig stefar og mangelen på trygge rammer i oppveksten. Dette resulterte i en motvilje mot å være i sammen hus som stefaren.

“Jeg ville ikke være hjemme, ikke sant og da var jeg mye ute. Når du er mye ute, helt tiden ute og hvis du kanskje havner i litt feil miljø (...).”.

Skrythalsen forteller om et ønske om å være ute blant venner etter at jevnaldrende måtte være inne for kvelden. Hans flukt fra virkeligheten og følelsen av hjelp, støtte, trygghet og ivaretagelse ble viktig da eldre venner introduserte han til både kriminalitet og rus. Løpeguttens foreldre ble skilt da han var 4-5 år. Den glade sonerens far var rusmisbruker og døde av overdose, som en følge av dette flyttet Den glade soneren inn hos den kriminelle onkelen.

”Jeg har vokst opp med dette miljøet rundt meg siden jeg var 13-14 år. Da flyttet jeg til onkelen min.”

Den glade soneren peker ut onkelen som en viktig del av hans oppdragelse inn i det kriminelle miljøet: *”Det var vanlig å besøke onkel i fengsel, det var ikke noe uvanlig det liksom.”*

Oppvekst

Heroinisten og Utnytteren forteller om en fin oppvekst med foreldre som alltid har stilt opp for dem. I løpet av Heroinistens historie skildrer han mangelen på foreldrenes kontroll over livet hans.

“Foreldrene mine jobbet så mye så vi fikk egen nøkler da. De kalte oss for nøkkelbarna den gangen, vi hadde nøkler rundt halsen. Så vi fikk litt frie tøyler da, for og si det sånn, vi fikk gjøre hva vi ville.”

Han mener selv at dette er noe av årsaken til hvordan han havnet utpå den avvikende livsstilen.

”Jeg skulle ikke hatt de frie tøylerne jeg har hatt. Alltid for fritt, jeg kunne alltid gjøre det jeg ville, liksom. Nok med penger og alt.”

”Oppveksten min var jo helt grei frem til 12 års alderen da. Når stoffet kom inn i kroppen så begynte frekheten og alt sånn, (...) De hadde ikke noe tak på meg ute på gata.”

Den unge forteller om et strengt regime hjemme, men at han bevisst har tatt avstand fra dette og ikke er villig til å la familien styre livet sitt. *”Ganske kaotisk egentlig.”* er beskrivelsen Skrythalsen bruker på barndommen og oppveksten. Han forteller om en ressurssterk familie og medvirkning i flere forskjellige virksomheter i nærmiljøet. Han manglet aldri noe materielt, men svarer unnvikende på spørsmål om familien hadde tid til han. Det kommer frem etter hvert at han opplevde å ha for frie tøyler igjennom oppveksten.

Løpegutten forteller om en alkoholisert far som utagerte hjemme i periodene han ikke var på jobb.

”Det første jeg husker, jeg var vel ikke gamle karen, to og ett halvt til tre år. Jeg hadde en alkoholisert far, mamma har alltid vært straight. Jeg husker en episode der han kom full hjem og slo hun, og jeg grep den metalldelen på støvsugeren og slo han over ryggen.”

”Han kom full midt på natta, du våkner av at mammaen din får juling og at hun skriker. Du lurer fælt på hva dette er i begynnelsen, sikkert.”

Løpegutten mener selv at farens avvikende oppførsel og misbruk av alkohol har påvirket han til å leve det livet han lever.

Den glade soneren opplevde frustrasjon og sinne over at mor fikk seg en kjæreste etter farens død og han hadde stadige konflikter med denne kjæresten. Onkelen har alltid vært et forbilde for han og gitt han trygghet samt tilhørighet, et ønske om å bli som onkelen har vært reelt for Den glade soneren.

”Jeg hadde jo en onkel som kjørte rundt i de feteste bilene og jeg syntes egentlig at det var jævla kult, når jeg ble 14 år så. Det var mye lettere å henge seg på han enn å være hjemme hos mamma, liksom.”

Penger

Hos samtlige informanter er penger et aktuelt tema i utviklingen av kriminaliteten. Selv om de har ulike perspektiver på hva pengene skal brukes til, er desperasjonen etter å dekke egne økonomiske behov tilstede. I begynnelsen hadde ikke penger det største fokuset for den kriminelle virksomheten hos Heroinisten, motivasjonen hans var i hovedsak preget av følelsen av spenning ved å drive illegal aktivitet. Hos Den unge og Utnytteren derimot har alltid hovedmotivasjonen vært å tjene mest mulig penger.

”(…), må jo ha penger inn. Så da sa det egentlig aldri stopp, (…)”

”Jeg begynte som avisbud da jeg var 13 år gammel, jeg fikk vel 1500-1600 kroner i måneden så bare følte jeg at det ikke var nok. Det har alltid vært et mål å ha de peneste skoene, de peneste klærne og sånne ting som det der, og for å oppnå det så måtte jeg faktisk ty til kriminalitet. For å få de tingene jeg ville ha.”

Skrythalsen snakker om hva behovet for penger gjør med folk og hva de kan være villige til å gjøre for å få penger.

“Trenger du penger så gjør folk mye rart, mye de ellers ikke ville ha gjort.”

”Jeg kan ikke tro at noen kriminelle gjør ting fordi at de er ulovlige, liksom. Jeg tror ikke det er så mange, jeg tror det meste går ut på hva de har lyst til å tjene penger og sånne ting. Og ja, det får ikke jobb, det ser kanskje ikke så bra ut.. Kanskje de ikke har utdanninga si eller har huller i utdanninga eller ikke har utdanning i det hele tatt.”

Løpegutten meddeler at kriminaliteten økte ettersom misbruket av narkotika ekspanderte til tyngre og mer kostbare stoffer: *”Jeg søla det bort på alt mulig dumt, for og si det sånn. Easy come, easy go, og det stemmer godt.”*

Penger er også viktig i Den glade sonerens historie.

”Lett-tjente penger, det er jo egentlig det. Det har jo vært det hele veien.”

“(…) Det er liksom en telefon med en beskjed om at det kan være noen kjappe penger så møter man alltid opp for å prate med dem. Finner man ut at dette kan være lett tjente penger så er det kjapt gjort å få gjort det.”

AD/HD

Hos fire informanter er AD/HD eller *hyperaktivitet* i oppveksten er aktuelt tema. Heroinistens og Løpeguttens spenningssøken kan ha sammenheng med egen vurdering i spørsmålet rundt forekomsten av AD/HD for innsatte generelt. Heroinisten meddeler at det karakteristiske ved egen atferd i oppveksten var *”Jeg ville alltid ha viljen min.”* Han beskriver det som en indre urolighet og mangel på impuls kontroll.

”(…) sier noen at jeg skal til høyre så går jeg til venstre. Slik har jeg alltid vært og det har laget en del problemer for meg, for og si det sånn. Jeg tenker ikke, hører ikke på andre og må gjøre det jeg har bestemt selv da.”

Løpegutten forteller om en barndom preget av hyperaktivitet, utagering og grensesprenging, han gjorde alt det de sa at han ikke måtte gjøre.

”Som mamma sa, så fort jeg klarte å gå så måtte hun binde meg fast i garasjen med en sånn løpestreng. Hun rakk ikke å snu ryggen til meg, da var jeg borte.”

Han uttrykker at den intense spenningsøken oppleves å være hovedårsaken til hans eksperimentering av kriminaliteten.

”Jeg har alltid vært på jakt etter noe nytt. Noe som ga mening, litt spenningsøken. Fort gjort at det ene drar det andre videre. Jeg husker godt at jeg stjal min første bil, jeg var 12 år gammel.”

På spørsmål om atferden i oppveksten hos Skrythalsen, er responsen klar.

”Ja, nei, jeg var litt sånn der unormal og nysgjerrig og litt hyper.”

”Det var greit at det skjedde noe hele tiden.”

På direkte spørsmål om en egen vurdering på hvorfor han driver med kriminalitet, er Den glade soneren snar i responsen: *”Jeg har visst hele tiden at jeg må sysselsette hodet mitt. Jeg har aldri fått konstatert at jeg har AD/HD, men stort sett alle sier at jeg har det.”*

Han beskriver også sin rolle i oppveksten som *pøbel* og han forteller at han gjorde som han ville.

”Laget litt egne regler, det har jeg alltid gjort. Vridd på ting og trodd det skulle være slik.”

5.2.2 Diskusjon: Hva forårsaket interessen for kriminaliteten?

Pape (1997) mener at en utførelse av lovovertridelser av en viss alvorlighetsgrad i ung alder, har høyere risiko for å etablere en livsstil som er i konflikt med loven. Forskning viser at en tidlig debut har sammenheng med en langvarig kriminell karriere. Informantene har igjennom sine historier kommet med flere medvirkende årsaker til hvorfor de begynte med kriminalitet. Årsakene informantene meddelte var skyld i starten på kriminaliteten er kriminelle venner, eldre venner, spenning, penger, problemer hjemme, frie tøyler og AD/HD. Hvor mange årsaker de oppgir kan være en måling på hvor reflektert den enkelte er, og i følge informantene selv foregår denne vurderingen av fortiden ofte under soning. Dermed vil alder og antall dommer ha betydning for hvor mange årsaker informantene kommer med siden lengden på soningene ofte har betydning. Med andre ord vil dette ha sammenheng med at Kriminalomsorgens gjengangere ofte har et større antall dommer og dermed flere år innenfor murene der de får tid til å tenke og reflektere hvorfor livet er blitt som det har blitt. Heroinisten har mistet tellingen i hvor mange dommer han har vært inne for å sone og nevner samtlige faktorer i løpet av historien han forteller. Skrythalsen med sine *titalls*, forteller om

seks av sju årsaker. Løpegutten er den ene som ikke står til samsvar med min påstand siden han har *over 20 soninger*, og oppgir bare fire av sju kategorier. Årsaken til dette kan være flerflodige, men jeg velger å skyldte på hans refleksjonsnivå i forhold til kriminalitetens negative rolle i livet hans. Den unge og Den glade soneren har begge fem soninger. Den glade soneren var på intervju tidspunktet 32 år og føler dermed min påstand da han oppgir seks faktorer i hvorfor han driver med kriminalitet. Den unge er 23 år og har oppgitt kun fire årsaker, han kan sees å være for ung og dypt inne i sin kriminelle karriere til å ha utført en adekvat refleksjon over sitt kriminelle liv. Utnytteren har fire soninger og oppgir bare to årsaker til hans eksperimentering, disse er kriminelle venner og penger. Dette kan sees i sammenheng med at Utnytteren aldri har prøvd narkotika og uttrykker eksplisitt hvordan erfaringen med venner og rusmisbruk har gitt han en sterk motvilje mot å eksperimentere med dette i fremtiden.

Alle informantene har vedkjent at de begynte med kriminaliteten sammen med venner. I Hovlands studie (1999) forteller flertallet av informantene at de ikke hadde andre venner enn den kriminelle gjengen før innsettelse. Hun brukte nettverkskart som hjelpemiddel i intervjuene med informantene og det siste som ble tegnet opp viste en betydelig reduksjon i antall kriminelle venner. En av årsakene til dette er mangelen på kontakt med vennene på utsiden. Den unge uttrykker betenkningsfullt at vennene hans på utsiden ikke har vist noen interesse for han under soningen. Den andre årsaken kan være at dette er en bevisst avgjørelse da den innsatte kan ha forandret mening i forhold til kriminaliteten under soningen, dette har skjedd med fem av mine informanter. Pettersen og Østli (2010, 17. september) er enig i at en revurdering av kriminell atferd ikke er uvanlig under soning, pinen man kjenner på har mer å si enn godene av det kriminelle livet. Samtidig påpeker hun at innsattes holdninger kan være de samme selv om livsførselen blir revurdert, dette stemmer også overens med mine informanter. Hauges forskning (1990) viser at ungdommer vanligvis er i selskap med andre ungdommer da kriminelle handlinger begås. Flere av informantene forteller om venner på begge sidene av loven og hvordan dette oppleves som uproblematisk. Dullum (1997) og Sutherland (1966) er enige med Hauge (1968, 2001) angående internaliseringen av vennegjengens avvikende holdninger og handlemåter, og hvordan dette er avgjørende for å bli et likeverdig gjengmedlem. Den glade soneren oppgir at han i ung alder var særdeles lettpåvirkelig av sine venner som ønsket å drive med kriminalitet samt den kriminelle onkelen sin. En av risikofaktorene i Statens offentlige utredninger (SOU) er å ha problemer med å si nei til venner eller bekjente som driver med kriminalitet.

”(...) veldig lett å påvirke meg blant den gamle kameratgjengen. Altså å få meg med på ting.”.

Fire av informantene nevner eldre venner og det å bli fanget av deres interesse for kriminalitet og rusmidler som ledende i introduksjonen til kriminaliteten. Dette stemmer overens med Hauges sekundære fenomen. En informant forteller senere i historien sin om et forventet opprør mot mobbere, andre forteller om et opprør som et resultat av diverse problemer innad i familien. Fekjær (2005) oppgir liten interesse i skolen, problemer hjemme og ikke føle seg velkommen blant jevnaldrende i nærmiljøet, som risikofaktorer for hvorfor ungdom i tidlig tenårene søker til en avvikende subkultur. Den unge oppgir at han vennegjengen hans er mennesker som bor et stykke unna. Selv om det tar tid og energi å reise til dem, velger han å gjøre dette fremfor å henge sammen med jevnaldrende i nærheten av hjemmet og skolen. I Heroinistens historie var søsterens eldre venner utslagsgivende i eksponeringen til narkotikaen og kriminaliteten.

”Broren min har dessverre falt utpå igjen, (...). Han kom jo i kjølevannet av meg da vi var små. (...). Hun eldste var så vidt bort på en tur før hun giftet seg, men hun gifta seg ung og kom seg bort fra det. Mens jeg fortsatt i hennes vennekrets eller den hun hadde før da, de fleste er jo død nå da.”.

Søsken er en risikofaktoren er oppgitt i SOU. Dette omhandler søsken som begår kriminalitet og som er i kriminelle miljøer.

Alnæs (2005) snakker om at ethvert fengsel innehar en enestående kultur, og et av funnene ved hans undersøkelse er at sammenfallende uttalelser ikke er uvanlig i et fengsel. Jeg intervjuet på to fengsler og til sammen fire forskjellige avdelinger, og jeg kunne merke en forskjell i valg av ord i forklaringen av kriminalitetshistorien. På det første fengslet var ord som *spennende* og *nysgjerrighet* omtalt som årsaken til den første eksperimenteringen med kriminaliteten. Årsaken til dette er ikke kjent, men jeg velger å tro at informantene kom frem til dette i løpet av sine mange samtaler om kriminalitet og rusmidler.

Penger var en vesentlig årsak til hvorfor kriminaliteten tok overhånd hos fem av seks informanter. Hos Løpegutten ble behovet for penger en motivasjon for videre kriminalitet, men han oppgir ikke dette som den primære årsaken.

Hos fire av informantene var rusmisbruk et aktuelt tema i forkant eller samtidig som kriminaliteten ble en del av livet deres. Flere av informantene oppgir at det hele begynte med

sigaretter og alkohol. Hos samtlige startet bruken av illegale stoffer med hasj. Mine informanternes historier stemmer overens med Fekjær (2005) sine påstander om de velkjente risikofaktorene for stoffmisbruk som skolevansker, atferdsvansker og mobbing, og hvordan det predikerer tyngre rusmisbruk ved prøving av hasj. Utnytteren forteller at rusmisbruk aldri har vært et tema for han, men at lysten etter mer penger til materielle ting var avgjørende. Disse tingene omhandlet klær, klokker og andre materielle eiendeler som ga status i vennekretsen hans.

Utviklingspsykologien forklarer avvik blant mennesker i barndommen eller ungdomstiden, og hvordan årsaken til dette kan være rotfestet i foreldrenes oppdragerstil (Sagatun 2005). Friestad og Skog Hansens FAFO rapport (2004) viser at to tredjedeler av de innsatte har hatt en oppvekst som har vært preget av ett eller flere alvorlige problemer i hjemmet. En av informantene i Haugsgjerds studie støtter denne påstanden.

”Alle de som har havna på kjøret av de jentene jeg gikk sammen med på ungdomsskolen, hadde et eller annet problem hjemme. Faren min drakk mye. Han har mista jobben og lever på uføretrygd. Han ble voldelig i fylla og banka opp mora mi.”
(Haugsgjerd 1992:86).

Problemer hjemme var et aktuelt tema for fem av mine informanter, skillsmisse mellom foreldrene i løpet av oppveksten er nevnt hos flere. Maruna (2001) og Nilsson (2002) har kommet frem til at det er en sammenheng mellom oppvekstproblemer og kriminalitet. Det viser seg at en oppvekst med begge foreldrene har en forekomstprosent på femti prosent blant innsatte, i resten av befolkningen er det ni av ti som har en oppvekst sammen med begge foreldrene. Siden disse tallene er ti år gamle kan man anta at forekomsten for de to gruppene er forandret. Vold og misbruk blant foreldrene regnes under *problemer hjemme*. Friestad og Skog Hansen har kommet frem til at et barns oppvekstvilkår har betydning for å utvikle ressurser til å møte utfordringer senere i livet. Noen av informantene viser en uvilje til å direkte innrømme at dette er et aktuelt tema i deres oppvekst. To av informantene forteller om alkoholmisbruk blant en av foreldrene og uro i familielivet samt voldsbruk grunnet dette. Vold fra far eller eldre menn i familien oppgis som årsak av tre av informantene. De fortalte ved flere anledninger ulike historier om samme tema, omfanget av dette ble jeg først klar over etter gjennomlesningen av transkriberingene. I trendrapporten som er laget som et samarbeid mellom Oslo politidistrikt og Oslo kommune beskriver hvordan en problematisk oppvekst og vanskelig familiesituasjon er et alminnelig kjennetegn ved unge kriminelle i Oslo (Meland,

2010). Flere av informantene uttrykker at de bestemte seg tidlig for å ikke følge sine foreldres forspor, to av informantene ler i intervjuet da de forteller dette.

”Men du ser jo enda på visa her da.. Jeg ble kriminell og narkoman da. Ikke at det er så mye bedre.”.

Den glade soneren forteller om fars heroinmisbruk i oppveksten og hvordan dette tilslutt endte i en skilsmisse mellom mor og far. SOU (2010:15) sin fremstilling under kapitelet *Bakgrunn*, viser ulike risikotegn for unge gjengangere. Løpegutten opplevde i oppveksten *konflikter i hjemmet* da han forteller om sine gjentatte konflikter med mors nye kjæreste etter skilsmissen med faren.

”(...) en ordentlig mann i livet hennes, en staut kar.”.

Han forteller om hvordan han følte seg truet og hvordan den nye kjæresten tok Løpeguttens plass i familiens liv da han alltid hadde vært den sterke og stabile.

”(...) at han kommer inn på ditt territorium på en måte da. Det er jo sånn vi mannfolka er tipper jeg, uansett om vi er små eller store. Jeg var veldig i opposisjon, jeg godtok ikke han. Så det var jo mye konflikter.”.

Dette oppgir han som en av årsakene til at han søkte et nytt miljø og dermed prøvde ut kriminaliteten og narkotika.

Frie tøyler i oppveksten var et aktuelt tema for Heroinisten, Skrythalsen og Den glade soneren. Heroinisten forteller eksplisitt og Skrythalsen implisitt, om foreldrenes manglende interesse i deres sosiale liv. Den moderne familie er preget av selvstendige individer i alle aldre, og foreldrene er som oftest yrkesaktive. I hverdagen blir ofte barna overlatt til barnehage og skole. Dette kan resultere i situasjoner der barna føler seg oversett og må utagere for å oppnå oppmerksomhet. Skrythalsen svarer unnvikende på spørsmål om tilstedeværelsen av foreldrenes støtte i oppveksten, og for hans vedkommende kan det virke som opprøret med kriminaliteten var et rop om oppmerksomhet (Bø og Rappan Olsen 2008, Monti 1994).

Den glade soneren forteller trist om en mor som ikke klarte å ta vare på han og broren, han går ikke nærmere inn på hvilke årsaker dette har. Den glade soneren ble plassert på barnehjem før han flyttet inn hos onkelen. Onkelens livsførsel og omgangskrets gjorde at han avgjorde selv hvordan han oppførte seg i hverdagen. Den unge forteller om en eskalering av

kriminaliteten som en følge av oppnådd myndighetsalder og dermed friere tøyler fra foreldrene og familie.

Rasmussen, Almik & Levander (2001) og Amundsen (2007) har begge forsket på hyppigheten av AD/HD blant innsatte i norske fengsler og har kommet frem til en konklusjon der dette viser seg å være et relativt alminnelig problem hos denne gruppa. Helland og Øia (2000) støtter denne påstanden. AD/HD har vært et problem i oppveksten og i livet for fire av informantene. De forteller om en manglende ro til å fullføre skolen på et akseptabelt nivå, noe som igjen har negativ betydning for selvoppfattelsen deres. Dette har også betydning for livsførsel og aktivitetene i løpet av eller etter skolen. Lærevansker og en svak interesse for skolen er begge sett på som risikofaktorer av SOU.

5.2.3 Har dagens situasjon sammenheng med bakgrunnen for at de begynte med kriminalitet?

I dette avsnittet ser jeg på om informantens nåværende planer om framtiden har sammenheng med kriminaliteten og narkotikaen. Dette blir sett opp mot det de ønsket å oppnå med kriminaliteten.

Hos Heroinisten har narkotikaen og rusmisbruket vært det sentrale i den kriminelle karrieren. Han har brukt kriminaliteten for å få midler til neste brukerdose og han viser i historien sin at han ikke har hatt mye hemninger i hvordan han skaffet disse.

”Ja, du stjeler kanskje det du ser i en bil, du er rusa, fått i deg piller. Så ligger det kanskje telefoner, vesker og sånn i bilen så bare knuser du ruta og tar det, liksom. Du driter jo i om det er alarm.. Hvis du bor i Oslo og knuser en bil så tør dem ikke å komme bort til deg.”

Heroinisten forteller om stigmatiseringen han har følt fra det øvrige samfunnet og hvordan dette har påvirket selvfølelsen og selvsikkerheten hans. Han har jubileum med rusmisbruket i år og innstillingen han viser i forhold til det, er beskrivende for flere av uttalelsene hans i løpet av intervjuet: *”Jeg har 25 års jubileum og jeg gidder ikke mer.”*. Selv om han har et klart ønske om å slutte med narkotikaen og kriminaliteten, har han ingen konkret strategi i hvordan dette skal skje.

Den unge viser en misnøye med at de han så på som venner har skuffet han i løpet av soningen.

”De har faktisk ikke ringt siden jeg startet soningen. De er ikke interesserte i å ringe heller.”.

På slutten av intervjuet viser han en utvikling da han har resonnert seg frem til at kriminelle venner ikke kan regnes som venner dersom de ikke får noe igjen for det.

”I kriminaliteten, slik de har holdt på da så stoler du ikke på noen.”.

Utnytteren begynte tidlig med husinnbrudd og begynte å selge narkotika som 14 åring. Siden han ikke er en misbruker selv, forteller han at han tjener gode penger på salget. Han forteller om et begrenset liv på den sosiale fronten siden alle vennene hans driver med kriminalitet.

”For penger ødelegger folk, vennskap betyr ikke så mye når du fort kan tjene flere 100 000 eller fort millioner av kroner. Da har det ikke så mye å si om du har kjent de i 10, 15, 20 år (...).”.

Utnytteren forteller indirekte at han har begynt å tenke på muligheten for et liv uten kriminalitet. Gjennom hele intervjuet trekker han ikke frem en eneste fordel med kriminaliteten, men sier selv at han ikke kjenner noe annet liv. Dersom man studerer utsagnene hans i løpet av intervjuet, kan man skimte ønske om et lovlydig liv.

”Skal jeg regne ut hvor mye jeg har tjent de siste 12-13 årene, så er jo det en stor sum.. Men hvor er de pengene i dag? Jeg vet ikke hvor de er. Hadde jeg kunne ha spart de og sittet her med dem så hadde jeg kanskje kunne ha sagt at det var verdt det. Kanskje en annen har gjort det.. Men for meg, så er det ikke verdt det.”.

Skrythalsen ytrer også et vagt ønske om å stoppe med kriminaliteten slik at han ikke kommer i fengsel igjen, men viser både verbalt og non-verbalt at det ikke er en gjennomtenkt problemstilling.

Hos Løpegutten startet det hele med en indre uro som forårsaket et aktivt ønske om å finne på ulike ting og dermed komme så langt borte fra et A4-liv som mulig.

”Jeg har bestandig hatt interessen av å finne ut av ting, ingenting er umulig har jeg tenkt.”.

Han forteller om hvor lenge han har vært nykter på nåværende tidspunkt og hvilke fremtidsplaner han har, samtidig så utelukker han aldri et tilbakefall til kriminaliteten eller rusen. Dette hevder han er en bevisst fremgangsmåte da tidligere forsøk har mislykkes. Jeg

har hørt dette resonnementet fra innsatte tidligere fra jobben min i fengslet. Jeg har hørt at det ikke er uvanlig at innsatte som har bestemt seg for å forandre livet sitt, blir overveldet over alle forandringene som skal skje omgående og på samme tid i livet deres. Dette resulterer ofte i et tilbakefall til rus, og dermed til kriminaliteten for å kunne dekke rusmisbruket. Deres nye strategi er ofte å ikke utelukke et tilbakefall i en gang i fremtiden, på denne måten blir ikke presset like høyt og dermed minsker også fallhøyden. Løpegutten forteller at fremtidsplanene har sammenheng med erfaringene fra fengsel og det å bli styrt i hverdagen. Etter løslatelse ønsker han å slå seg sammen med sin nye kjæreste i hennes firma, med et bredt glis ytrer han at der blir han sin egen herre og at han virkelig ser frem til det. Dommen han sitter på nå er en *gammel oppsamlingsdom*, han har ingen ventende dommer.

Den glade soneren snakket mye om onkelen og den negative innvirkningen han har hatt på livet hans. Han mener løpet var kjørt og fremtiden allerede var gitt da han flyttet inn hos onkelen i ung alder: *"Du er jo ikke så smart oppi hodet i 14 års alderen da."* Onkelen har i fire år vært fraværende i livet hans og dette har forårsaket en selvransakelse hos Den glade soneren.

"Neste gang så er det forvaring på meg. Det, det orker jeg ikke. Det å sitte inne resten av livet, det blir for dumt. Jeg har lyst til å gjøre noe annet her i livet også da."

Den glade soneren forteller at dette er en forholdsvis gammel dom som han har ventet på å sone i to år.

5.2.4 Diskusjon: Informantenes nåværende syn på kriminaliteten

Heroinisten har en vag plan der han skal rehabilitere seg selv uten å fjerne seg selv fra rusmiljøet. Han forteller om å ikke ha et nettverk utenfor rusmiljøet og forteller, med innlevelse, at mennesker er avhengige av sosial kontakt for å ha det bra med seg selv. Innstillingen hans er ikke overbevisende da han ikke viser engasjement for å starte et rusfritt og lovlydig liv der alle komponenter som knyttes opp mot dette livet, fjernes fra livet hans.

Den unge har i begynnelsen av intervjuet ingenting negativt å si om kriminaliteten og hva den bringer med seg. I samtalen retter han selv fokuset mot sine kriminelle venner på utsiden og stiller i løpet av intervjuet spørsmålsteget ved hva som venter han etter soning siden vennene hans ikke har gitt lyd fra seg under soningen. Han blir tankefull og spør om dette er venner man skal ta vare på. Hva dette har å si for hans fremtidige kriminelle karriere er vanskelig å forutsi, men jeg merket en forandring på flere områder i forhold til hans innstilling til

kriminaliteten. En annen utfordring i forhold til Den unge og fremtiden innen kriminaliteten er familiens holdning til han. Familien har gjort det klart at han og hans kriminelle atferd er en byrde for dem. Den unge forteller at en av hans eldre brødre kom inn på Politihøgskolen, men at han takket nei på grunn av Den unges kriminelle karriere. Den unge mener selv at dette ikke motiverer han til å stoppe med kriminaliteten da løpet allerede er kjørt med tanke på forholdet til familien.

I Skrythalsens historie kommer det tydelig frem at han fortsatt trenger aksept fra menneskene rundt han og eneste måten han vet å få dette på, er å skryte over de nylig gjennomførte kriminelle handlingene. Det å beholde den sosiale posisjonen i forhold til det kriminelle miljøet og nevøen sin, virker å ha størst prioritet hos Skrythalsen. Han forteller at han nylig ble far for første gang og at han i fremtiden ønsker å sette et godt eksempel for sønnen. Det betenkelige med denne forklaringen er at han legger størst trykk på ønske om å ikke utsette seg selv for fengsel og innesperringen igjen, argumentet vedrørende sønnen kommer som en litt ubetydelig bisetning.

Løpegutten har gjennom hele intervjuet vist at han er lei av det livet han har levd og ser hva han har gått glipp av. Med tanke på hans bakgrunn og forutsetninger, er ønsket og planene om et liv uten rus og kriminalitet imponerende. Han har truffet en utenlandsk jente som lærer han opp innen massasje og etter soning er planen hans å få jobb på massasjestudioet hennes. Dette virker gjennomførbart og intervjueren komplimenterer han for jobben han har gjort. Løpegutten svarer med et stolt smil og viser oppriktig takknemlighet for oppmuntringen og tilliten jeg gir han.

I løpet av de to årene Den glade soneren har ventet på denne soningen, har han flyttet til et nytt sted og opprettet en ny, lovlydig omgangskrets. Han forteller at han til å begynne med ikke var åpen om fortiden sin og dommen han ventet på, for de nye vennene. I følge han selv skal omgangskretsen ha reagert med vantro da han endelig fikk innkallelsen til soning. Dette viser at han har lagt kriminaliteten og rusmisbruket bak seg, og at han nå er innstilt på å starte opp et nytt liv. Den glade soneren har allerede tatt det nødvendige initiativet til sin egen rehabilitering og viser troverdighet ut i fra historien hans og bevisstheten over onkelens negative innvirkning på livet hans.

Samtlige informanter hevder deres innstilling mot kriminaliteten er endret etter denne soningen. Pettersen (2001) og Østli (2010, 17. september) har vist at dette ikke er en uvanlig reaksjon på soningen. På samme tid uttrykker flere informanter at Kriminalomsorgens evne til

å jobbe med rehabilitering under soning er ikke-eksisterende. Det kan derfor reises spørsmål om hvor mye troverdighet det skal settes til det livet de ønsker seg utenfor murene. Flere hevder at livet på utsiden står stille mens de er i fengsel, virkningen av dette er at de innsatte kommer rett tilbake til det livet og omgangskretsen som gjorde at de havnet i fengsel.

”Etter de 16 månedene inne så ble det ganske så trøkk og komme ut. Da ble det rett på kriminaliteten med en gang.”

Flere informanter har ikke planlagt og arbeidet med livet på utsiden under soning, og dette er årsaken til at jeg er tvilende til livet deres uten kriminalitet.

5.3 Første soning

Dette avsnittet vil omhandle eventuelle følger den første soningen har hatt for informantene. Hvordan den første soningen ble opplevd av de ulike informantene, om kriminaliteten eskalerte etter soningen. Tilslutt vil det bli diskutert om utdanningsnivået og antall soninger har sammenheng med aktivitet etter første soning.

5.3.1 Hvordan var første soning?

Informantene var fra 16-19 år ved første soning. Hvilket sikkerhetsnivå det var under den første soningen vil ikke være av betydning for analysen av informantenes opplevelse av fengslet.

Heroinisten forteller at den første følelsen før den første soningen, var redsel. Likevel så sitter han igjen med et inntrykk av at fengsel og kriminalitet ble tøffere og mer spennende etter første soning.

”Men det gikk ganske fort over egentlig. (...) Og det var ikke noe skummelt liksom, ikke noe skremsel det.”

”15, 16, 17 års alderen, da er det å bli godtatt av en slik verden.. Da er det akkurat som den døra du vil skal åpne seg, åpner seg.”

Heroinisten sier også noe om hvordan det er å være ung i fengsel og virkninger det kan ha i den kriminelle karrieren.

”Når du er veldig ung og sitter inne, så klart det. Da går du på alt, jeg vet ikke hvor mange lister med navn jeg hadde etter første soning, liksom. Jeg hadde fått en ny

skole, liksom. Da var det ikke plutselig interessant å slite rundt som andre folk. Og du vet nøyaktig hvor du skal hente stoff i Danmark, i Polen og Sverige.”

På spørsmål om første soning var tøff, blir han ambivalent. På impuls benekter han at den følte tøff, men i neste setning snur han om og innrømmer at det var litt status blant vennegjengen.

”Eller jeg syntes det var litt tøft, ikke vanskelig, men tøft og liksom treffe andre kriminelle. Det synes man jo er tøft de første gangene.”

Et kjennetegn ved antisosiale ungdommer er at de blir premierte av subkulturene for sosialt uakseptert atferd som kriminalitet og rusmisbruk (Damsgaard 1994)..

”Å sitte i fengsel er ikke noe skremsel. Du blir ikke skremt av det, for og si det sånn.”

Løpegutten opplevde også å bli godtatt av de eldre innsatte og at de tok han i lære. Etter første soning hadde hans kriminelle kompetanse økt betraktelig og han var klar for å prøve ut det han hadde lært. Dette står til samsvar med utsagnene til informantene i Alnæs’ studie. Han forteller også om hvordan samspillet mellom de innsatte er til daglig og hva samtalen samt diskusjonene går ut på.

”Det har vel vært en spenningsløp opp igjennom livet. Etter å få til noe, gjøre noe.. Så har jeg liksom laget min egen vei også, midt opp i alt dette her og. Jeg ble liksom godtatt da jeg satt i fengsel som 16 åring, jeg ble 17 da jeg satt første gangen. Da satt jeg jo sammen med en av Norges beste skapsprengere. Da jeg slapp ut hadde jeg bestemt meg for å bli skapsprenger jeg også.”

”Nei, fengsel er ikke en rehabiliteringsanstalt. Fengsel er heller en sånn opplæringsplass hvor de eldre lærer opp de yngre, eller de yngre utveksler erfaringer og feil de har gjort. Liksom ’åh, hvordan gjør du det’a?’ når du for eksempel hører om en som har klart å finne måter å ta en startspærre på for å stjele en bil.”

Løpegutten opplevde å bli tatt i mot med åpne hender både fra de innsattes side, men også de ansattes. Siden han var ung ble han beskyttet av de innsattes og de ansatte hjalp han frem i en posisjon som gjorde at han lettere kunne vinne de eldre innsattes tillit.

”Helt frem til dag nummer 2, da skulle de være litt snille med meg disse fangervokterne, som jeg kaller det da. De ordna meg gangguttjobb på

forbudsavdelinga. Det er jo der de verste tilfellene kommer med en gang. De som får forbud, besøksforbud, noen får medieforbud og slike ting. Den gangen så var forbud, forbud. Da satt du alene på cella i 23 timer og lufta alene i sånn stråleluft, som det heter. Og på den avdelinga ble jeg ganggutt. Jeg og en til. Og han var jo sikkert 20 år eldre enn meg. Så jeg ble jo lært opp da. I den kriminelle verden. Jeg ble jo en sånn løpegutt for gutta. For da kom de gutta inn, som satt i samme sak. De satt kanskje tre stykker i samme sak. Så smugla jeg beskjeder de i mellom så de fikk samordne forklaringer og alt, før de skulle opp til nye fengslinger. Det kom folk inn med masse stoff innvendig i kroppen, dette skulle bringes ut til de andre. Jeg ble en løpegutt for alt mulig rart.”

Førsteintrykket hans var at fengsel representerte noe stort og skremmende, men etter ett par dager var han hjemmevant. Medinnsatte møter nyinnsatte med respekt og er veldig interesserte i å lære og å lære bort kriminelle teknikker. Løpegutten sier at en innsatt fort får en stor omgangskrets siden sirkulasjonen av innsatte er stor. Han har ikke holdt kontakten med mange etter endt soning, dette har bare skjedd i tilfeller der det har vært ulike goder og hente. Roxell og Pettersen fant i sin forskning at det var uvanlig for innsatte å utføre kriminelle handlinger sammen etter løslatelse.

”Jeg har jo sona en del sommere i Oslo fengsel og hver avdeling du er innom.. Altså hver avdeling består av ca 20 stykker, så visst du har en 3-4 avdelingsbytter i løpet av en dom så kan du tenke deg at det blir en stor omgangskrets eller mange man faller borti da.”

På spørsmål til Løpegutten om fengsel er en forbryterskole, er et høylytt “JA!” responsen. Siden han satt inne første gang som 16 åring påpeker han selv at han var lettpåvirkelig og ekstra mottakelig for kunnskap.

”Ja, vi lærer jo hverandre for eksempel startsperrer og når alarmer kom på biler og sånn.”

Den unge var 18 år ved første soning og meddeler at han fikk mye nyttige kontakter og at han har holdt kontakten med noen av sine medinnsatte etter soningen, primært for å utføre kriminalitet sammen med dem.

”Man kunne nesten tenkt at et fengselsopphold ville ha knekt en 18 åring fra å ville begå nye kriminelle handlinger, men faktisk så er det motsatt. (...) Jeg satt jo med

drapsmenn, voldtektsmenn, store, store narkotikasmuglere, folk som risikerte 17 og 18 år for 10-15 kilo heroin.”.

På spørsmål om kriminaliteten har utviklet seg etter de forrige soningene, er responsen kontant: *”Ja, ja, ja! Utviklet seg noe helt ekstremt!”.*

Utnytteren kaller fengsel for *kriminalitetshjemmet* og føler han har dratt god nytte av de fire soningene.

”Du kan komme her og få nye kontakter, ny kunnskap om måter å tjene penger på. Folk inviterer deg, hvis de synes du er kul nok, ikke sant, så inviterer de deg på noe opplegg de har på utsiden. Noe stort som skal skje. Det er mange, mange tilbud du får og mange venner.”.

”Og en 18 åring.. Det er jo som å sende han i godteributikken, det er jo det. Det var sånn det var.”.

Skrythalsens inntrykk av fengsel generelt er at det var lett å få seg venner der siden likesinnede bor tett sammen på et lukket område. Kontakten med omverdenen kan være et minimum for mange.

”Ja, du får mye venner. Du bor tett oppe i andre, vet du. Mange av de som er her har tenkt å gå rett ut og gjøre noe enda større, liksom. Da legger man kanskje planer.”.

Han syntes det var *kult* å komme i fengsel og mente dette økte statusen hans i vennegjengen. Utnytteren forteller om økte muligheter etter første soning.

”Når jeg kom ut fra det varetektsoppholdet, så hadde jeg tilgang til så mye amfetamin, kokain, rohypnol, piller, svindel, bedrageri, det var så mange måter man kunne tjene penger på. Man kunne jo bare gå innom banken med falsk legitimasjon og ta ut penger av kontoen deres. Det var så mange dører som åpnet seg. Hvis man ikke har en sterk vilje altså, så klarer man ikke å komme seg ut av det. Man kommer bare dypere og dypere inn i det, ikke sant. Plutselig, la oss si for eksempel at du tjente 1000 kroner i måneden av å selge hasj, så får du plutselig muligheten til å tjene 100 000 kroner i måneden av å selge litt andre ting. Du er interessert i å tjene penger, selvsagt vil du gjøre det. Du hopper inn i det, du trekker deg ikke tilbake. Man gjør det ikke og det gjorde jeg ikke. Det blir verre og verre altså, det ble det.”.

“Jeg drev jo, som sagt, bare på med hasj frem til jeg satt inne første gang som 18 åring, men når jeg kom ut så kunne jeg jo veldig mye som svindel, bedrageri. Altså, det var ikke hasj lengre, da var det kokain, amfetamin, piller. Plutselig hadde jeg de mulighetene rundt meg. Det er i fengsel man virkelig får kontakter, for og si det sånn.”

Med tanke på videre kriminalitet og første soning, har Den glade soneren forhold seg til fengsel gjennom hele oppveksten og ser ikke på det som noe skummelt oppholdssted.

“(…) jeg har vokst opp med slike folk rundt meg hele livet og rusmisbrukere, så det å komme dit var egentlig bare å bli flyttet på et sted.”

”Så det har aldri vært noe skummelt den der fengselsgreiene, for det har alltid vært noe naturlig med det.”

I oppveksten opplevde Den glade soneren fengsel som en normalisert aktivitet for voksne, bakgrunnen til dette var alle besøkene til onkelen sin. Han bruker uttrykket *en stor gutteklubb* om fengsel og anbefaler alle som må inne til soning om å gjøre det beste ut av tiden de har i fengslet av den enkle årsaken at det ikke finnes noen vei utenom. Dersom den enkelte gjør det, er det ikke noe skummelt med å komme inn i fengsel, forteller han.

5.3.2 Eskalerte kriminaliteten etter første soning?

Heroinisten forteller om hans opplevelse av den første soningen og hva det gjorde med den kriminelle karrieren hans.

”Ja, det du ikke har funnet ut på egen hånd, det har du lært i fengsel. Altså, første dommen jeg satt inne lærte jeg jo å sprengte pengeskap og stjele bilder, alle har jo egne teknikker for hvordan de gjør det, ikke sant. Men ja! Jeg har lært mye kriminalitet i fengsel.”

Han opprettet en del kontakter i løpet av soningen og har holdt kontakten med noen av de etter løslatelse.

”Jeg har kjenninger den dag i dag jeg, fra første soning. Mange av dem er døde da.”

”Jeg lærte mye kriminalitet og fikk mye venner. Eller, altså, de er ikke venner noen av dem som sitter i fengsel, de er bare tilmålt en tid de skal være her, ikke sant. Så er vi

venner den tiden så glemmer vi fort dem som vi har sittet inne sammen med når vi slipper ut.”.

Heroinisten forteller at han var i fast jobb før første soning, samtidig som han drev på med litt kriminaliteten på siden. Etter første soning trodde han den tidligere arbeidsgiveren ikke ville ha noe mer med han å gjøre og da var videre kriminalitet den eneste veien han fant å gå.

Skrythalsen og Den glade soneren forteller at de aldri har vært ute etter å finne seg venner i fengsel. Den eneste årsaken til å holde kontakten med medinnsatte på utsiden må være grunnet i felles interesser, kriminalitet er ikke nevnt i denne sammenhengen. Dette stemmer overens med Roxells funn i den kvantitative undersøkelsen angående informantene og ulike årsaker til å skape en relasjon med medinnsatte. Skrythalsens kriminalitet har eskalert i løpet av karrieren hans, men fengsel blir ikke nevnt som en årsaksfaktor til dette. Skrythalsen og Den glade soneren mener begge at de hadde de kriminelle vennene de trengte på utsiden. Dersom Den glade soneren fulgte onkelens skritt og innrettet seg etter han, ble både sikkerheten og velferden hans ivaretatt.

”Hvis du prøver å få venner så er det veldig lett. Men det kommer ann på hvilke venner du vil ha da, her er det ikke mange venner for å si det sånn.”.

Derimot så eskalerte Løpeguttens kriminalitet etter første soning siden motivasjonen økte på grunn av følelsen av godtakelse fra de eldre innsatte. Han lærte mye nytt i fengsel og ville prøve ut de nye ferdighetene sine. Siden han hadde trøbbel med den ordinære skolen, påpeker han at fengsel var en skole som falt mer i hans smak. På denne skolen opplevde han mestring og progresjon, og dette hjalp selvfølgelig på pågangsmotet.

Det å møte på kjentfolk i løpet av soninga, er ikke et ukjent fenomen blant informantene. Løpegutten forteller at dette skjedde med han allerede under den første soningen.

”Og andre uka jeg var der så viste det seg at jeg hadde noen bekjente blant de største gutta på avdelinga, sånn godt trena kar på 130-140 kg. Da vi kom ute i luftegården så kom han å la armen rundt nakken på meg, ’Han gutter, han koddere dere ikke med!’ Så var de kompiser av meg. Vi hadde noen felles kjente fra utsiden.”.

Siden gjentatt kriminalitet og soninger var et kriterium for å kunne delta i forskningsprosjektet, har samtlige informanter meddelt at kriminalitet ble hovedaktiviteten etter første soning. Fire av informantene viser en reflektert holding til

hva en vesentlig årsak til at kriminaliteten fortsatt er et aktuelt tema i livet deres, selv om de har opplevd baksiden av *all moroa*. De forteller at tiden står stille i fengsel, etter løslatelse møter de det nettverket og livet de hadde før innsettelse.

”Når jeg kommer ut herifra, altså, hvem skal jeg vanke med? (...) Jeg må jo gå tilbake til de gamle vennene da.”

”(...) da jeg slapp ut igjen var det tilbake til det samme liksom. (...) så da datt vi tilbake i fingrene på de som var der da.”

”For å komme ut til et hjul som står stille, det er det samme som du hadde før du gikk inn å sona da, før du ble tatt.”

Informantene påpeker at ingenting blir gjort for at de skal kunne bygge seg opp et liv uten kriminalitet på den andre siden av murene. Storberget viser at han er klar over at videre kriminaliteten blir den opplagte veien å gå etter en endt soning.

”Ved mine besøk i alle landets fengsler slår det meg hvor mye vi har å hente på å skape flere muligheter for et sporskifte i livet. En innsatt beskrev for meg lukka soning som å sette livet på pause.” (Justis- og politidepartementet 2008:3).

Flere av informantene presiserer dette på spørsmål om hvorfor de fortsetter med kriminaliteten etter endt soning, selv om de hadde bestemt seg for å stoppe med kriminaliteten.

5.3.3 Diskusjon: Eskalerte kriminaliteten etter første soning?

Christie (1993) mener fengsel er det sterkeste maktmidlet myndighetene kan benytte mot de kriminelle, hans fokus ligger på den enkeltes pine under en soning. Galtung, Sykes, Mathisen (1968), Goffman, Christie, Pettersen, Alnæs, Roxell og Mathisen (2007) mener denne pinen resulterer i oppstandelsen av en fangekultur blant de innsatte. Denne kulturen står i sterk kontrast til de ansattes ønskede kultur. Informantene mine ser på fengsel som *en forbryterskole, et kriminalitetshjem, rekrutteringsskolen og en gutteklubb*. Dette står til samsvar med Alnæs' informanter som bruker betegnelsene *forbryterskole* og *rekrutteringsskole*. Bare ved å se på informantenes betegnelser av fengslet, kan man tolke hva de har fått ut av soningene sine.

Pettersen har i sin studie funnet at fangekulturen eksisterer og at innsatte står i posisjon til å tilegne seg kriminell kunnskap, men hun mener at dette ikke direkte fører til at

innsatte blir mer kriminelle. I kapitelet om Tidligere forskning er prisonisering et gjennomgående tema hos flere av forskerne (Galtung, Clemmer 1940, Pettersen, Wheeler 1961, Roxell, Sykes 1958). Galtung innførte dette begrepet for å beskrive den prosessen en innsatt gjennomgår da den ankommer fengslet og internaliserer de uskrevne normene, reglene og retningslinjene i fengselskulturen. Et menneske kopierer sine medmenneskers holdninger, reaksjoner og væremåter (Bø og Schiefloe 2007). En konformitet til disse er etterspurt dersom en ønsker et innpass i kulturen blant sine medinnsatte. Dette er et veldig aktuelt tema for førstegangssonere da de i løpet av denne prosessen knytter relasjoner og kontakter med andre kriminelle. I Hovlands studie var det kun en informant som innrømte å ha knyttet kontakt med venner under soningen, han presiserer at dette ikke ble ansett som nære venner. Prisoniseringen innebærer at innsattes kriminelle identitet blir forsterket og at en *ubevisst imitering av fangerollen slik man ser den spilt av andre* (Galtung 1959:134). Følgene av dette er negative og motvirker fengslets ønskede rehabiliterende effekt. Samtidig vil prisoniseringen ha konsekvenser for den enkelte innsatte etter løslatelse. Goffman trekker frem at innsattes begrensede kontakten med omverden kan fremprovosere virkningen av prisoniseringen. Pettersen fant at ubetinget fengsel ikke direkte forårsaket en mer kriminell atferd blant innsatte, dette kan sees å stemme overens med to av informantene i min studie. Skrythalsen og Den glade soneren forteller at de ikke har hatt en interesse av å knytte kontakter i fengslet siden de har nok venner på utsiden til å bistå dem i de fremtidige kriminelle handlingene.

Mathisen (1965) påpeker at mennesker er lettpåvirkelig av natur i fellesskap der de føler seg ivaretatt og respekterte. Informantene i min undersøkelse oppgir at de var unge ved første soning og Løpegutten samt Den glade soneren forteller om hvor lettpåvirkelig de var i denne alderen. Alnæs (2006) mener det er sannsynlig å anta at unge innsatte lettere påvirkes av fangemiljøet siden alt er nytt og spennende. Blant mine informanter er det fire av seks som angir at de knyttet mange kriminelle kontakter under første soning. En informant bruker *godtebutikk* om fengslet og gleden over å bli akseptert blant de eldre innsatte. Informantene som deler denne oppfatningen forteller om en eksplosiv motivasjon etter løslatelse siden den kriminelle kompetansen og nettverket med kriminelle bekjenskaper nådde nye høyder. Samtidig er det flere som påpeker at det ikke finnes venner man kan stole på i det kriminelle miljøet, og betegnelser som *kjeltringer*, *narkomane*, *bekjente* og *misbrukere* er brukt om de

kriminelle vennene. En informant beskriver lovlige mennesker som *normale* i sammenligningen med kriminelle.

Ett av Roxells funn (2007) er at det er uvanlig for innsatte å gjennomføre de planlagte kriminelle handlingene etter løslatelse. Det samme har Pettersen funnet i sin undersøkelse. Heroinisten gjengir at en alminnelig aktivitet da han møter på noen han kjenner fra fengsel, er at de begår kriminelle handlinger sammen. Han forteller dette på den mest selvfølgelige måten og synes åpenbart at det ikke ligger noe unaturlig i det. På den andre siden er ikke dette kriminelle handlinger som ble planlagt under ei soning, men en sosial aktivitet som bidrar til at dagens midler til brukerdosene blir dekket. Roxell har også funnet at størrelsen på det kriminelle nettverket har betydning for gjentakelsen av kriminelle handlinger etter endt soning. Dette kan sees å stemme for mine informanter da fire av seks forteller om en økning i det kriminelle nettverket etter endt soning og hvordan dette spilte inn på motivasjonen for en eskalering av kriminaliteten. De to siste forteller om et forholdsvis stort, og voksende sosialt nettverk før, under og etter soning. Kriminaliteten har eskalert for samtlige informanter etter første soning.

5.3.4 Har utdanningsnivå sammenheng med aktivitet etter første soning?

Fullført skole er registrert på fem av informantene, og fire av disse har Grunnskole som høyeste fullførte nivå. Heroinisten har fullført videregående, den eneste årsaken til at han startet var familiens forventninger til han. Først hadde han planer om å slutte på skolen etter kort tid, dette var for at faren skulle bli fornøyd med at han hvert fall hadde prøvd. Dette gikk ikke helt etter planen da Heroinisten fant seg fort til rette på skolen og opplevde videregående som både fengende og artig. De fire informantene som har Grunnskole som høyeste nivå, uttrykker at de ikke likte seg på skolen. Årsakene til dette varierte, men i hovedsak gjaldt det problemer med det teoretiske. De påpeker selv at AD/HD eller *hyperaktivitet* kan sees som årsaken til avsluttet skolegang.

“(...) jeg klarer ikke å sitte rolig. Det brant litt i rumpa, for og si det sånn.”.

”Så begynte jeg på videregående på sveiserlinja. Jeg strøk i alt som heter teori, men hadde seksere i arbeidsteknikk.”.

Løpegutten mener han alltid har vært en praktiker og ikke en teoretiker. Han mener selv rastløsheten og uroen i kroppen gjorde at han hadde konsentrasjonsvansker slik at han ikke fikk med seg det lærerne prøvde å formidle.

Konsentrasjonsproblemer og dysleksi er også nevnte problemer i informantenes skolegang.

5.3.5 Diskusjon: Hvilken betydning har utdanningsnivået for en kriminell karriere?

Skardhamar (2002), Friestad og Skog Hansen (2004) og Skardhamar og Telle (2009) har alle kommet frem til at innsatte generelt har lav utdannelse. SOU (2010:15) samt Helland og Øia (2000) har også satt læringsvansker og en svak interesse for skolen som risikofaktorer i den unges hverdag og deltakelse i kriminelle miljøer. Fire av mine informanter faller under dette, de uttrykker nå en anger på hvor lite de har fått ut av skolen i oppveksten.

”Slik som nå, når jeg skulle inn å sone denne dommen så ser jeg på dette som en veldig lettelse for nå får jeg tre år som jeg må være helt flink, som jeg kan gå på skole. Jeg har aldri sett for meg at jeg skal klare å sette meg ned på skolebenken igjen, men nå er jeg nødt til det liksom. Jeg har ikke noe annet å gjøre. Så nå håper jeg å få meg en utdannelse til jeg slipper ut og falle tilbake på arbeid, og ikke tilbake på det som var.”.

Innsatte får individuelt tilrettelagt læringsplaner og dette oppleves som en støtte og hjelp for mange. Alnæs har i sin studie fokus på de rehabiliterende tiltakene ved fengselsvesenet og skole er en av dem. Mine og hans informanter er enige i at en fullført skole er den sikreste veien til rehabilitering. Den glade soneren forteller om et utstrakt ønske om å fullføre skolen i fengslet. Tidligere har han gått inn og ut av fengsel, og bare sittet inne i korte perioder slik at avsluttende eksamen aldri har vært noe tema.

”Når du har gått inn og ut av varetekt og så vet du at når du kommer ut av varetekt så har du ingenting annet, så du kontakter dem igjen. Nå slapp jeg ut av varetekt og visst at jeg skulle inn på en dom, da er det litt lettere å tenke at ’okei, nå er det på tide å gi faan’, liksom.”.

På spørsmål om Heroinisten fikk mye ut av skolen, kom responsen på impuls: *”Der var jeg kun i friminuttene, holdt jeg på å si.”.* For hans del var mobbing en del av skolehverdagen. Han forteller dette fort og legger ikke noe trykk på betydningen av mobbingen. Når jeg senere spør han mer om dette temaet, avblåser han det og begynner heller å snakke om noe annet. Årsaken til dette kan være mangfoldig. Jeg får en følelse av at dette ikke er et aktuelt tema for ham lengre og at han mener det ikke har sammenheng med den kriminelle karrieren hans.

Et vesentlig funn i min studie er at Kriminalomsorgens gjengangere i hovedsak ikke har høyere fullført utdanning enn Grunnskolen.

5.4 Kriminelle holdninger

I løpet av intervjuene oppdaget jeg en spesiell holdning til kriminaliteten hos informantene. I det følgende avsnittet skal jeg gi et innblikk i hvilke holdninger informantene hadde da de startet med kriminaliteten og om den har sammenheng med nåværende alder og antall dommer for informantene.

5.4.1 Hvilken holdning hadde informantene da de startet med kriminaliteten?

Heroinisten forteller om holdningene han og den kriminelle omgangskretsen hadde da han startet med kriminalitet.

”Jeg syntes det var kult og gøy, forsto ikke konsekvensene i det hele tatt.”

I begynnelsen var dette motivasjonen hans for å drive med kriminaliteten. Da han pratet om de 12.5 årene han har sonet i løpet av livet, viser han en anger for at ting ble som de ble: *”(...) rekommanderer ikke livet som jeg har levd til andre.”*

I ungdomstiden har omgangskretsens syn på den enkeltes, alt å si. Heroinisten og Utnytterens jevnaldrende omgangskrets aksepterte ikke at de begynte med sterke narkotiske stoffer og kriminalitet da de vokste opp.

”Hadde jo det, hadde jo disse skolevennene mine da. Det var vel kanskje ikke så veldig akseptert da jeg gikk på amfetamin og syre og slike ting.”

”Jeg husker reaksjonene til vennene mine, men det var ikke akkurat spennende å sitte inne.”

Her kan det spørres om rusmiljøet ga en større grad av aksept og tilhørighet enn jevnaldrende venner gjorde på det tidspunktet. Siden Heroinisten viet livet sitt til rusen og rusmiljøet, kan man dra en slutning om at dette var tilfellet. På spørsmål om sammenhengen mellom spenning og utvikling til et rusmisbruk utbryter han energisk: *”Ja, det er det jo. Det er jo akkurat det, det er!”*

Skrythalsen har en oppfatning og holdning om at flere enn den ordinære befolkningen tror, driver med kriminalitet og rus. Han mener at omlag tretti prosent av alle unge i Norge bruker kokain på en regelmessig basis.

“Så jeg vet at det ikke skader noen, det er folk jeg kjenner som driver med det.”.

”Det er veldig mange som lever et slik dobbeltliv, ikke sant. Det er sider som familie og enkelte venner ikke vet om. Det er veldig mange i salgsmiljøet der jeg jobber som tar kokain for å holde seg oppe og ha energi. Det er mange i salgsmiljøet som tar det, uten at du merker det. Mange taxisjåfører tar amfetamin for å kjøre et skift når det er mye kunder.”.

Jeg synes dette sier mye om Skrythalsens omgangskrets og det livet de lever. Hovland fant i sin studie at holdningene til unge kriminelle ble påvirket av omgangskretsens syn på dem. Hun mener at dersom majoriteten av den sosiale omgangskretsen består av lovlydige mennesker, påvirkes den innsatte til og ikke ha en selvoppfattelse preget av den kriminelle rollen. Dette aspektet finnes også hos Skrythalsen. Han forteller om en stor familie som besøker han regelmessig under soning, alle disse er lovlydige mennesker. Han meddeler at han aldri har sett på seg selv som kriminell.

”Jeg har aldri hatt et slikt enkelt liv som en narkoman eller dophode..”.

Dette stemmer ikke overens med Hovlands funn. Skrythalsen gjør også kriminaliteten han er dømt for til en veldig ufarlig aktivitet: *”Det jeg sitter for er slik som enhver ungdom kunne ha gjort, ikke sant.”.* I neste setning utdyper han det og unnskylder seg.

”Nå er ikke jeg en av de verste kriminelle da. Jeg har mer vært slik som har festet litt og dummet meg ut en del ganger.”.

På en måte så kan det virke som om han har delt personligheten sin mellom to kulturer, den lovlydige familien og den kriminelle gjengen. Godtakelsen han føler i begge kulturene spiller inn på selvoppfattelsen hans, og sett fra mitt synspunkt så ser det ut som om han drar godt nytte av di begge. Denne påstanden bunner i at han er regnet for å være en av Kriminalomsorgens gjengangere, men at han også har et lovlydig liv sammen med familien. Flere informanter presiserer at de både har kriminelle og lovlydige venner, og at det er uhyre viktig å holde disse to gruppene separerte fra hverandre. Skrythalsen mener det er samfunnets skyld at han blir stemplet som en kriminell og at dette er helt ute av hans kontroll. Han legger skylda på samfunnet og de *idiotiske regler som han bryter fordi han har lyst*. Christie påpeker at det er samfunnets rolle og myndighet å bestemme hva som er kriminelt og hvem som er kriminelle. Hans innstilling til kriminaliteten er preget av en tro på *uflaks* i forhold til at han

ble satt i fengsel. Forbrytelsene han og vennegjengen utførte i starten av hans karriere er preget av en avkriminalisering.

”Vi hadde noen uskrevne lover hvor vi ikke ødela når vi gikk inn eller gikk inn på steder som var forsikret. For vi har sterkt i mot de som ødela hus og stjal arvegods, bilder og alt mulig slike ting, da. Det likte vi ikke. Men butikker og sånt var helt greit da.”

Skrythalsen har en helhjertet og positiv innfallsvinkel mot kriminaliteten og det livet han har levd. Under intervjuet får jeg en følelse av at det er forventet at jeg reagerer med en sjokkartet begeistring over det han forteller og eksplisitt viser en misunnelse for det livet han har levd. Dette viser han med kroppsspråk, holdning, valg av ord og mimikk. Samtidig så kommer det frem i løpet av samtalen at han kaster bort samfunnets midler på å sitte i fengsel.

”For jeg har alltid tenkt at det å sitte på en celle, det er så dumt. Bare sitte der å kaste bort tida og bruke skattepenger, det.. Nei, det er virkelig tragisk.”

Løpegutten ser på seg selv som en yrkeskriminell. I løpet av karrieren har han utarbeidet seg strategier som skal få han til å virke som en uskyldig del av menneskemengden under utførelsen av kriminelle handlinger, målet er å ikke vekke oppsikt. Et annet tips han ga var å oppføre seg fullstendig normalt under de kriminelle handlingene. På denne måten vil ikke menneskene i nærheten reagere og la han fullføre den kriminelle handlingen. Generelt er holdningen han viser preget av at kriminalitet er et valg du gjør i livet på samme måte som jeg velger hvilken retning jeg vil ta innen utdannelsen min. Han forteller alt på den naturligste måten, man skjønner at kriminaliteten har vært en viktig del av livet og livsførselen hans.

Den glade sonerens holdning i starten var også preget av en avkriminalisering av de kriminelle handlingene.

”Det starta jo med å røyke hasj egentlig og da var vi jo ikke kriminelle.”

Dette stemmer også for Skrythalsens *alle gjør det jo!* Den glade soneren forteller om sin motivasjon til en eskalering av kriminaliteten.

”Det er alltid sånn da at når jeg får skryt så vil jeg vise enda bedre. Til folk. Det er noe som er viktig. Det er sånn motivasjonsgreie. Sånn har det jo vært med kriminaliteten og da. Har du fått skryt om at du er flink til å knekke biler og stjele biler så skal du vise at du klarer å ta enda fetere biler, ikke sant.”

Bakgrunnen for dette utsagnet er en historie om kontaktbetjentens rolle i forhold til hjelpen han trenger for å opprettholde det nye livet han har bygger seg. Siden han drar likhetstrekk fra dette til det å utføre kriminalitet, mener han det er overføringsverdi mellom aktivitetene på de to motstående områdene. På denne måten likestiller han det å være en lovlydig borger og en kriminell. Med tanke på hans bakgrunn er ikke dette en unaturlig reaksjon. Den glade soneren har gjennom hele livet sett på kriminaliteten og soning som noe naturlig, og hans historie fra barndommen bærer preg av en forståelse om at alle og enhver skal i fengsel en gang i løpet av livet. Samtidig forteller han om fordelene ved å sone i fengsel og hvordan fengslet har hjulpet han i hans tid som kriminell.

”Når du har et kriminelt liv hvor du ruser deg stort sett hele tiden så er det jævlig godt å komme inn et sted og være nykter og bare sitte og slappe av på cella si og..”.

Mathisen (2007) påpeker dette poenget i diskusjonen angående *pinen* Sykes (1958) og Christie (1982a) omtaler. Mathisen mener at enkelte kriminelle ser på noen aspekter ved fengslet som positive for perioden de må inn å sone.

På intervju tidspunktet ytrer Den glade soneren en bekymring for en ung medinnsett: *”(...) det kom en ung gutt nå. Han planlegger jo nye ting allerede liksom.”.* Han ser likhetstrekk fra sin egen ungdom da personen han ytrer bekymring for, ikke har tro på at den kan noe annet i livet enn kriminalitet. Dette foruroliger han da han mener veien dette vil gå, alt er tegnet opp.

5.4.2 Diskusjon: har holdningen sammenheng med dagens situasjon og alder?

En risikofaktor hos SOU (2010:15) er holdningen at *det er ok å utføre kriminelle handlinger.* Dette er ikke uvanlig hos kriminelle gjengangere. Løpegutten var den av informantene som startet først med kriminalitet, han var ni-ti år.

”(...) det var allerede i ni-ti års alderen at jeg begynte med å småstjele litt i butikker, tråsykkel-tyveri. Så bygde det på seg til mopeder, motorsykler, biler. Jeg har bestandig hatt interessen av å finne ut av ting, ingenting er umulig har jeg tenkt. Liksom, jeg var den første i vennekretsen, av vi som var jevngamle da, som klarte å stjele biler. Jeg hadde lært meg opp til dette selv, ikke sant. Fant ut av ting, hvordan du dro ut ledninger fra tenningslåsen, koblet sammen de for å få startet bilen, knakk tenningslåsen, om å gjøre dette fortest mulig.”.

Han forteller om sin søken etter spenning gjennom livet og ønsket om at ting skulle skje hele tiden. På spørsmål om hva som var motivasjonen for kriminaliteten i

utgangspunktet, retter han blikket mot hans ønske om å utforske og finne ut hvordan ulike ting fungerer. Gjennom intervjuet viser han ikke mye avvikende holdninger, men fremstår som reflektert mann som er klar over at fortiden bare kan skyldes hans selv. Hans lange liv i den kriminelle verden har selvfølgelig satt sine spor, men han er rask på å innhente ansvarsfraskrivelsen da den dukker opp i utsagnene hans.

”Så samfunnet har jo blitt gradvis mye strengere og da. De skal legge seg oppi alt, liksom. (...) Det er i hvert fall den måten jeg har sett det på.”

Heroinisten, Skrythalsen og Løpegutten opplevde ved en tilfeldighet at rusmisbruket eskalerte til et bruk av amfetamin. For to av disse var eldre mennesker involvert i denne tilfeldigheten og frie tøyler i oppveksten regnes også for å være en medvirkende faktor for alle tre.

”Jeg fikk en sprøyte amfetamin første gangen, jeg hadde aldri vært borte i alkohol eller noen ting før. Jeg var egentlig en ganske lovende motorcross-kjører. Så da gikk alt på ræva etter hvert da, mer og mer jeg tok. Så begynte jeg med heroin når jeg var 16. Og da var det kjørt, liksom.”

Den jevnaldrende vennegjengen tok avstand til Heroinisten og det økende stoffbruket og den nye omgangskretsen ble eldre venner som allerede var godt integrerte i rusmiljøet og i kriminaliteten. Det hele startet som en tilfeldighet.

”Nei, det var vel en ganske så uskyldig 16. mai som jeg fikk gå og pante tomflasker for mor og far. Da jeg gikk i rundt fant jeg hele murere som det het i den tiden, de store brune flaskene. Og da åpna jeg og drakk, så gikk jeg ned til de andre som satt og festet rundt bålet og etterdønninger av flower power.”

Han begynte med rus og kriminalitet i en alder av 12 år. Det hele startet med røyking av hasj sammen med eldre venner. Han tålte ikke dette og som en følge av dette eskalerte stoffmisbruket siden han måtte ha noe som gjorde han frisk. De eldre vennene eksponerte han for amfetamin.

”Da jeg var 13 så satt jeg mitt første skudd. (...) Nei, amfetamin. Heroin tok det mange år før jeg begynte med det. Jeg husker ikke helt når, men det begynte helt uskyldig med at jeg skulle sove på det da. Jeg gikk jo mye på amfetamin og da blir det vanskelig å sove, og så begynte jeg å ta heroin på kvelden for å sove godt. For så å gå på jobb igjen morgenen etter. Jeg var ganske flink på jobb da.”

Her viser heroinisten en innstilling som forteller at holdningene hans i forhold til rusmisbruket var preget av en ufarliggjøring og naivitet. Han forteller om en ukritisk holdning til de eldre vennene da de introduserte han for narkotikaen, han stilte ikke spørsmål.

Den unge startet først med kriminalitet som 18 åring og narkotikaen fulgte året etterpå. Han er, som nevnt tidligere, av utenlandsk opprinnelse, men han er født i Norge. Den unge har tre søsken, en eldre og to yngre. Han har gjennom hele livet blitt behandlet som det sorte fåret, bakgrunnen for dette er at han er den eneste i søskenflokket som driver med kriminalitet og rus. Forklaringen han har selv på dette omhandler andelen av utenlandske venner for han og brødrene, forskjellen ligger i andelen utenlandske venner, forteller Den unge.

”(…), fra jeg begynte på ungdomsskolen så begynte jeg å gå med venner utenfor ungdomsskolen da. Som ikke gikk på skolen i det hele tatt. (...) Ja, nei, noen var kanskje to år eldre. Ikke noe mer enn det. Stort sett bare utlendinger. Brødrene mine har jo alt fra norske til utlendinger, men de er jo liksom barndomsvenner da. Jeg dro ut etter de andre kriminelle.”.

Han har holdt sammen med denne vennegjengen siden han begynte med kriminalitet og rus, det er først under dette intervjuet at han begynner å stille spørsmålsteget med hvor gode venner de faktisk er. Vennegjengen har hele tiden eskalert med venners venner og bekjente med sammenfallende interesser. Dette følger Hauges sekundære fenomen. På spørsmål om Den unge er stolt over det han har oppnådd i livet, svarer han ettertenksomt.

”Det er sykt mye jeg har gjort som har ødelagt sykt mye for meg. Slik som jobb for eksempel, de mulighetene jeg har hatt lyst til å ha, de mulighetene jeg har hatt som er ødelagte på grunn av det, jeg er ikke stolt av det.”.

Skrythalsen har gjennom hele sin kriminelle karriere, et ensidig positivt syn på kriminaliteten han og gjengen har drevet med. De kriminelle vennene og gjengmedlemmene var det konformiteten som styrte hvem som fikk være medlemmer av gjengen.

”Så ble vi så flinke, så da.. De kalte oss for en liga i avisen, da ble det jo mer tøft.”.

”Så-å etter hvert ble jeg pekt ut som en leder selv. Syntes det var sprøtt egentlig, så ikke for meg å være leder, men de rundt meg de.. Ja. De syntes det var greit å dilte etter meg da. Så da ble det bare sånn da, uten noen baktanker.”.

Han sammenligner de kriminelle vennene sine med Bibelens Judas og forteller at det er et sterkt mindretall han har tillit til. Skrythalsen har en eldre nevø i det kriminelle miljøet, denne blir beskrevet som betydningsfull og høyt oppe i hierarkiet i de kriminelle miljøene i nærområde.

”Vi ble da sett på som to folk som man måtte respektere. (...). Han var god til å slåss. Uansett hvordan de prøvde å ta han på de utroligste måter, men det var ingen som klarte det. Han har overlevd det meste og tar de fleste. Og jeg da har vært veldig flink med hode og til sammen da så ble det jo helt vanvidd. Folk som støtta han da, ikke sant, og.. Det var kult.”

Historien hans kan til tider synes å være overdrevne. Han påpeker dette selv, men kommer aldri med en forklaring på hvorfor dette er tilfellet.

”Alt er så stort og grensene blir tøyd til det uendelige. Det er ikke snakk om å stjele en varebil, men en trailer, ikke sant. Vi var ute og flydde med et fly fra flyplassen på ..., ikke sant. Og i nettverket vårt hadde vi ikke ti-tolv, men vi hadde kanskje 2-300 ikke sant, rundt ... traktene.”

Han mener det innsatte, og da spesielt unge og førstegangssonere, får ut av å være i fengsel, er å knytte kontakter og relasjoner til kriminelle som har lengre fartstid og er høyere oppe i hierarkiet enn dem. Han har ikke den interessen og ønsker heller ikke å knytte kontakter med noen som har denne intensjonen.

”Nei, ønsker vi å fortsette å være kriminelle så er vi på et såpass høyt plan at det er ikke noe særlig ledd.. Mellom oss og videre. (...). Hvordan de skal få kontakt med de som sitter der oppe, ikke sant. Og det er liksom vi da, som sitter der oppe. Så-å over oss igjen så har du ikke så veldig mange plasser å gå.”

I løpet av historien får jeg ingen fornemmelse av at han angrer seg for det livet han har levd, men ansvarsfraskrivelse virker å fungere som en flukt fra å ta ansvar for egne handlinger.

”Det legger jeg mer over på skolen og sånn da. Jeg klarte å ta mine egne valg ganske tidlig da, men jeg tror ikke jeg hadde tatt de valgene hvis jeg hadde hatt det rette tilbudet og slapp å kjede meg. For når du er 12 år, liksom, så er du ikke akkurat voksen selv om du kan virke voksen.”

Utnytteren var 12-13 år da han begynte med kriminaliteten. Han forteller om opplevelsen av fengsel og hva det gjorde med holdningen hans til kriminaliteten.

”Jeg begynte som avisbud da jeg var 13 år gammel, jeg fikk vel 1500-1600 kroner i måneden så bare følte jeg at det ikke var nok. Det har alltid vært et mål å ha de peneste skoene, de peneste klærne og sånne ting som det der, og for å oppnå det så måtte jeg faktisk ty til kriminalitet. For å få de tingene jeg ville ha.”

”Jeg satt jo liksom ni måneder i varetekt da jeg var 18 år. 18årsalderen var jo så å si borte. Jeg fikk ikke oppleve det de fleste gjør når de akkurat er fylt 18 år. Det var en stor glede og komme ut igjen, men det å sitte inne var ikke noe..”

Den primære årsaken til at han begynte med kriminalitet var å kunne tjene penger. På intervjutidspunktet har han begynt å stille spørsmål om pengene har vært verdt tiden han har vært i fengsel. Han viser at det er andre ting i livet som kan bety mer enn penger.

”Altså, jeg har jo en far og mor som elsker meg mer enn alt annet på jord, jeg har jo fem søsken og de har jo alltid vært der for meg, selv på slike negative tider. Jeg har hatt et godt nettverk rundt meg, jeg har alltid vært ute i arbeid. (...) jeg har prøvd å ta snarveier da. Tjente noen ekstra kroner her, tjene noen ekstra kroner der, kanskje gjøre noe spennende her, gjøre noe spennende der.. Livet mitt har vært normalt, jeg har bare meg selv og takke for at jeg sitter i fengsel i dag.”

Den glade soneren var 20 år da han gjennomførte den første soningen. På spørsmål om når han begynte med kriminelle handlinger, forteller han at rusmisbruket startet uten sammenheng til kriminaliteten. Det oppsiktsvekkende her er at han ikke ser på bruk av illegale midler som kriminalitet.

”Det starta jo med å røyke hasj egentlig og da var vi jo ikke kriminelle. Det var først da vi fant ut at vi kunne tjene penger på å selge denne hasjen og at disse pengene ble importen til livet, det var da det egentlig begynte.”

Den glade soneren har gjennom hele livet hatt en innstilling der kriminaliteten og soning i fengsel er slik verden går. Han sitter nå på en tre års dom og dette er den lengste dommen han har hatt. Grunnet dette har han hatt mye tid til å tenke seg om og reflektere rundt egen livsførsel og tidligere atferd.

”Jeg ble dømt nå for et ran som var i 2007 og jeg slapp ut av varetekt så flytta jeg ut av Oslo. Jeg flytta til ... for å prøve å få litt orden på ting. Jeg begynner å bli såpass gammel nå så det er greit å få gjort noe annet her i livet. Etter at jeg flytta til ... har det nå vært rolig og jeg har nå sittet her i seks måneder. Jeg begynner nå å komme inn i soningen.”.

Han har et negativt syn på innsatte, spørsmålet som kan reises er i hvilken grad selvinnsikten har i dette synet.

”Jeg har alltid blitt fortalt at sitter du der inne så har du gjort en feil, det er ikke noe vits i å bli kjent med dem da. De har gjort en feil alle sammen, liksom.”.

”Du blir plukket ut til de tingene du er flink til.”.

Her så viser han to syn på kriminaliteten da han motsier seg selv. På den første sier han at kriminelle og innsatte har alle gjort en feil og at de derfor ikke er verdige bekjentskaper. På den andre setter han sin egen kriminelle kompetanse opp i et positivt lys. Andres feiltrinn har mindre verdi enn den kriminelle kompetansen han innehar. Andres kriminelle aktivitet blir beskrevet med et negativt ladet ord mens han slår om til å bruke et positivt ord på sin egen kriminalitet. Ut fra dette kan man settes spørsmålstegn ved Den glade sonerens holdninger i forhold til egen og andres kriminelle karriere.

I løpet av denne diskusjonen vises det at innsatte har mindre avvikende holdninger ettersom de blir eldre. Fremtidsutsikter etter soning, et alternativt sosialt nettverk til det kriminelle samt et annet miljø enn rusmiljøet å vende tilbake til etter løslatelse, har betydning for økningen av sosialt aksepterte holdningene. Informantenes situasjon slik den er på nåværende tidspunkt har den samme innvirkningen på holdningene. Her er det en følelse av anger og en tanke om rehabilitering som spiller inn. I enhver sammenheng er det ingen regel uten unntak og det er i dette tilfelle Den glade soneren. Han er 32 år og har startet på rehabiliteringen for to år siden, men viser fortsatt flere avvikende holdninger. Årsaken til dette kan være kriminalitetens tilstedeværelse i oppveksten hans med mange og betydningsfulle momenter, og det at han er blitt oppdratt inn i kriminaliteten av mennesker som sto han nær.

5.5 Rus

I dette avsnittet skal jeg undersøke om rusproblematikken er et aktuelt tema for informantene samt hva som kom først i deres karriere. Rusproblematikk blir i denne oppgaven definert som bruken av illegale narkotiske stoffer. Selv om narkotika er illegale rusmidler, har jeg ikke

definerte rusmiddelmissbruk som kriminalitet i samtale med informantene. Rusmisbruk er et aktuelt tema for fem av informantene, Utnytteren vil ikke ta del i denne diskusjonen. Tilslutt vil det bli diskutert om det er en sammenheng mellom rusmiddelmissbruket og kriminaliteten.

5.5.1 Hva kom først: rusen eller kriminaliteten?

Heroinisten kom borti narkotika da han var 12 år og hos han begynte det med rus. Første gang med rus var en tilfeldighet. Han møtte på den eldre søsterens venner da han var ute og gikk.

”Eldre karer og damer som jeg fikk det hos da. Så syntes jeg at det var jævlig kult da. Det hjalp meg liksom i livet.”

Negative hendelser på hjemmefronten bygget under Heroinistens motivasjon for en videre bruk av rusmidler. Dette forteller han om hverdagen i oppveksten:

”Da var det ikke så stabilt, men da var det jo bare å kaste sekken på ryggen og kjørte med crosssykkelen. Og da ble det til at jeg rusa meg mer og mer. Det var ikke særlig da mattern var drita full.”

Opplevelsen han fikk av rusfølelsen utgjorde også en motivasjon til at han fortsatte med misbruket og brukte det som en flukt i hverdagen.

”Med en gang jeg fikk rus så var jo det en kjempe velsignelse. Veldig mye skjedde da, jeg følte meg vel.”

”Det skjer jo noen ting hele tiden når du løper rundt og er rusa, ikke sant. Det blir mer A4 liv det der å være nykter, jobbe og kommer hjem fra jobb for å se TV da.”

Heroinisten begynte med amfetaminsprøyter som 13 åring og misbruket eskalerte senere til heroin for å ha noe å sove på. Han begynte å selge narkotika for å ha råd til egen rus. I forhold til fengsel og rusmidler forteller han at han ofte møter likesinnede og siden de som regel vanker på de samme stedene og i samme miljø, treffes de stadig utenfor murene.

”(...), tar litt stoff sammen og det blir jo til at vi gjør noe kriminalitet. (...) Da er det fikset penger den dagen, ikke sant.”

Skrythalsen og Løpegutten startet med rus i en alder av 13 år. Hos Skrythalsen var rusen starten på den kriminelle karrieren, kriminaliteten fulgte også her året etter. Han forteller at

den primære årsaken var nysgjerrighet og at det var ulike *tilfeldigheter* til at rusen ble en del av livet hans.

”Når du er mye ute, helt tiden ute og hvis du kanskje havner i litt feil miljø da og er veldig mye i det miljøet og kanskje etter hvert du kanskje begynner å røyke hasj.”

På samme tidspunkt ble han eldre og fikk enda friere tøyler, og som en følge av dette kunne han være ute senere på kveldene. Motivasjonen hans for å fortsette med rusen var at følelsen av rusen var *morsom*. Løpegutten startet med kriminaliteten allerede som ni-ti åring. Han oppgir at det også her var *tilfeldigheter* som forårsaket hans eksperimentering med tyngre narkotiske stoffer. En kompis av han skulle ut å handle hasj, men da han ikke fant dette brukte han heller pengene på noe de egentlig ikke visste hva var.

”Først hasj så gikk det et halvt år så datt jeg borti amfetamin første gangen. Det var jo ikke meningen, dette var jo ikke planlagt. Jeg sendte med penger til 5 gram hasj via noen bekjente. Han kom tilbake og sa han ikke hadde fått tak i noen hasj, men han hadde kjøpt med seg dette, sa han. Han hadde ett halvt gram amfetamin. Jeg hadde ikke noen planer om å prøve dette eller jeg hadde vel ikke tenkt tanken engang. Kjeften smalt på han lenge så til slutt ’nå som du har ordnet det, hvordan tar vi dette da?’ I og med at vi hadde fått tak på det så skulle vi nå hvert fall prøve det. Og da når jeg først fikk prøvd det, vi fløy jo ute hele natta. Vi fikk det og tok det ganske sent på ettermiddagen, vi fløy jo ute hele natta og røyka hasj hele dagen. Helt til 10-11 på formiddagen dagen etter og vi var i like god form enda. Dette var tommelen opp og jeg hadde liksom funnet min vei her i livet.”

Den glade soneren startet med rus det året han var 14 år og flyttet inn hos den kriminelle onkelen. Han var i et idrettsmiljø sammen med jevnaldrende venner og de eksperimenterte med forskjellige ulovligheter, han forteller om alt fra biltyveri, innbrudd og salg av narkotika. Han fremhever at det sosiale fellesskapet med idrettsmiljøet brått ble forandret da onkelen kom inn i bildet.

”Det var først da vi fant ut at vi kunne tjene penger på å selge denne hasjen og at disse pengene ble importen til livet, det var da det egentlig begynte.”

Hos Den unge startet rusmisbruket i en alder av 18 år og årsaken han oppgir er kjedsomhet. Kriminaliteten ble en del av livet hans året etter siden han måtte skaffe midler for rusmisbruket.

”Nei, altså hele greien startet da jeg var 18 da. Det eneste jeg har vært godt innenfor av narkotika har vært hasj og kokain. Det startet i det bitte, bitte lille så ble det større og større og større, så endte det til slutt at det ble smugling og salg, og.. Ja, så ble det mye større.”.

Flere informanter forteller om en tilbaketrekking av de jevnaldrende venner ved eskaleringen til utprøving av tyngre stoffer. De forteller at i løpet av utprøvingen med ulike kriminelle handlinger trakk flere og flere seg ut. Den glade soneren forteller om en forholdsvis stor gjeng som startet med rusen og kriminaliteten på samme tid, men at det var få som dro de kriminelle handlingene så langt som han. Tilslutt var det igjen en liten guttegjeng som sto sammen i *tykt og tynt*. Den glade soneren forteller blant annet om et varetektsopphold med isolering som varte i ni måneder der hele gjengen fra starten var innblandet. Ingen ble dømt for den aktuelle forbrytelsen grunnet deres beskyttelse av hverandre.

”Da jeg satt ni måneder i varetekt i 2002, så ble jeg jo frikjent. Og det er jo på grunn av at vi alle satt der og ikke sa et ord. Vi satt der og holdt helt kjeft, liksom. Vi sa navnet vårt og that’s it. Hadde vi ikke gjort det, så hadde det ikke gått ann å stole på folk. Dem går det ann å stole på, for du vet at de sier ikke noe som kan gå utover en annen.”.

Heroinisten og Løpegutten har begge merket avhengighetens makt. Heroinisten hadde klart seg seks år uten rus før han kom i en ulykke som forårsaket en del smerter og ubehag. Da var dessverre veien tilbake kort.

”Ja, så var jeg ute på kjøret igjen i 1 år og tre måneder, og 43 nye politisaker.”.

Løpegutten forteller om sønnen han har og hvordan han valgte stoffmisbruket over omsorgen for sønnen.

”Og da valgte jeg rusen.. Over min egen unge. Det er ganske sykt.”.

Begge forteller at angsten og oppgittheten først kommer til dem da de har hatt noen rusfrie dager i fengsel. Det å bli klar over sine feiltrinn og skaden man har påført andre, er ikke en følelse de ønsker at noen skal oppleve.

5.5.2 Diskusjon: hva er sammenhengen mellom rusmiddelmissbruket og kriminaliteten?

Risikofaktorene for en utvikling av et rusmiddelmissbruk kan sees å være de samme som for kriminaliteten. Vanskelige familieforhold, sosiale problemer, uheldig sosial innflytelse og

individuelle faktorer gir økt risiko for en eksperimentering med rusmidler og kriminalitet (Helland og Øia 2000). Fekjær (2005) mener brukerne av narkotika ikke er en tilfeldighet. Det er blant annet en sterk sammenheng mellom bruk av alkohol og bruk av ulovlige stoffer. Blant dem som bruker illegale stoffer, er majoriteten individer som ikke trives godt i deres daværende situasjon. Flere undersøkelser viser at de fleste rusmisbrukere har hatt store problemer allerede før de ble fanget av rusen. Alle fem av informantene som sier at de har brukt eller bruker rusmidler, oppgir at en medvirkende årsak til rusmisbruket var behovet for egenmedisinering. Årsakene til denne egenmedisineringen varierer fra psykiske utfordringer til hyperaktivitet.

”Jeg hadde store problemer som liten, dysleksi, AD/HD. Alle disse kjente tingene. Konsentrasjonsproblemer, mobbing. Stoffet førte til at jeg fikk en plass da.”

Heroinisten forteller om hans start på den kriminelle karrieren og hvordan eldre ungdommer introduserte han for alkohol og dermed kriminalitet. Gabrielsen (1990) har i sin studie funnet at forholdet mellom misbruk og kriminalitet er at de opptrer på samme tid (Helland og Øia 2000). Fekjær (2005) hevder at de fleste kriminelle narkomane har vært arresterte for kriminalitet før de ble narkomane. Dette sier litt om hans innstilling mot en eventuell påvirkning under første soning, men påstanden stemmer ikke for majoriteten av mine informanter. Den unge og Løpegutten er de eneste som har begynt sin karriere med kriminalitet. Rusmisbruket fulgte året, jeg velger å tro at dette skyldes den negative påvirkningen av den kriminelle omgangskretsen. Løpegutten begynte med kriminalitet allerede som ni-ti åring og rusmisbruket fulgte som 13 åring. De resterende informantene begynte den kriminelle karrieren sin med en eksperimentering av hasj, samtlige informanter oppgir at kriminaliteten fulgte året etter. Hvorfor dette ble aktuelt for majoriteten av informanter, har ulike årsaker. Den mest nevnte årsaken var behovet for å ha råd til egen rus.

”Vi var jo en kameratflokk som begynte å røyke hasjisj sammen. Så eskalerte det derifra.”

”(...) når jeg begynte med amfetamin så begynte jeg med kriminalitet. Når jeg røyka hasj så var det ikke mer kriminalitet enn sånn hverdagslig pøbling, rampestreker da. Så begynte jeg å selge hasjisj og det var jo det jeg havnet i fengsel for første gangen også.”

Beskrivelsene som er brukt for å forklare informantenes opplevelse av rusen, gir et bilde av avhengighetens makt. *Velsignelse, motivasjon, fjerne kjedsomhet, nysgjerrighet og morsom* benyttes av informantene for å beskrive deres første møte med narkotikaen.

En aktuell risikofaktor ved informantenes historier er *tilgangen på narkotika*. Tilgangen på narkotika synes ikke å være en utfordring for noen av informantene da de var omgitt av en kriminell gjeng der tilstrømmingen av rusmidler fremstår som kontinuerlig. Løpegutten forteller at en av faktorene som spilte inn i eksponeringen til kriminaliteten og rusmidlene, var bostedet. Han er fra en familie der far jobbet i forsvaret og dermed bodde på steder der forekomsten av kortvarige opphold av forskjellige familier og ungdommer, var tilstedet. Løpegutten forteller at en utagering med rusmidler var hyppig blant ungdommene som var tilknyttet disse gjentatte flyttingene (SOU 2010:15).

For enkelte av informantene oppleves ei soning for en nødvendig pause, Heroinisten forteller at han etter all sannsynlighet ville ha vært død nå om det ikke hadde vært for fengselsoppholdene. Narkotika og andre rusmidler er ulovlige i fengsel og en innførsel eller bruk av disse medfører sanksjoner fra fengselsledelsen. De ansatte i fengslet har ulike rutiner for å forhindre en innsmugling av rusmidler, ransakelse av person og visitasjon av celler er eksempler på dette. De innsatte bruker mye tid og ressurser på strategier for å lure de ansatte, og ved et ukjent antall forsøk, lykkes de. Rusmisbruk under soning er derfor ikke uvanlig. Likevel er det flere narkomane som velger å avstå fra dette på grunn av de regelmessige stikkprøvene som utføres de fengselsbetjentene. Alnæs' (2006) mente at sanksjonene som følger etter et brudd på fengslets policy i henhold til rusbruk, er ubetydelig for hvorvidt den innsatte ville ruse seg eller ikke. Hos mine informanter ble disse sanksjonene, begrensningene dette la i fremtidige fordeler og dermed progresjonen i soningen, fremhevet som et betydningsfullt element i denne vurderingen.

”Jeg må også legge til at den forrige dommen, halvparten av den dommen før der igjen og denne dommen er rusfrie. Ellers har jeg ruset meg like mye inne i fengsel som på utsiden. Det går sånn to-fire uker fra du blir satt inn i fengsel til du får kontakt med de på utsiden så får du fiksa og triksa rusmidler inn.”

Kriminalitet og narkotika er de felles interessene for samtlige innsatte, og prisonisering av innsatte bærer med seg en fare for en negativ påvirkning på de som ikke tidligere misbrukte rusmidler. Hovland og Pettersens informanter forteller også om mye prat om

kriminalitet i fengslet, fengslet blir sett på som en negativ påvirkningsarena for rus og kriminalitet.

”Det er veldig mye stoffprat, vet du, i fengsel.”.

”Sånn som jeg merker når jeg sitter her oppe, her er det veldig mye rusmisbrukere. De er bare rusmisbrukere. Vi har vært veldig fokusert på penger da, rusen har bare fulgt med. Her er folk mer fokusert på og ruse seg, de snakker om i gården daglig, liksom. Jeg blir sliten i hodet av det.”.

Informantene i Alnæs’ studie (2006) var av den formening at det burde gjøres mer for de narkomane i løpet av ei soning. Ethvert fengsel burde ha egne avdelinger for rusmisbrukere der en behandling av rusproblemet var i fokus. Dette hadde vært ideelt for å forhindre den negative påvirkningen av innsatte som ikke har debutert innen rus. Pettersen og Haugsgjerds informanter (1992) er også enige i dette.

”Fengslet gjør ingenting med meg, det bare sørger for at jeg ikke kommer ut og får meg et skudd. Det er bare en oppbevaringsplass man må regne med for narkomane og kriminelle som meg.” (Haugsgjerd 1992:29).

Et funn ved studien min er at kriminaliteten har sammenheng med når informantene startet med rusen. For informantene som debuterte med rusmidler først fulgte kriminaliteten raskt da det eskalerte fra hasj til tyngre narkotiske stoffer. De måtte benytte kriminalitet for å skaffe midler til rusmisbruket.

5.6 Oppsummering

Både Hauges primære og sekundære fenomen (1968) er representert i informantenes historier. Samtlige informanter forteller at de startet med kriminaliteten sammen med venner, eldre venner hørte til omgangskretsen til fire av informantene. Heroinisten, Den unge og Skrythalsen beskriver Hauges primære fenomen da eksponeringen av kriminaliteten skjedde gjennom en sosial interaksjon med eldre venner som allerede var inne i rusmisbruket og kriminaliteten. Den unge forteller om et konformitetspress fra gjengen han havnet i. Skrythalsen og Den glade soneren forteller om det sekundære fenomenet. Hos Skrythalsen var en felles interesse for kriminaliteten den utløsende faktoren for den kriminelle gjengen. Den glade soneren forteller om hvordan barndomsvennene har holdt sammen gjennom hele livet, fra starten av kriminaliteten og til i dag. I løpet av intervjuet viser Den unge en utvikling i positiv retning der en misnøye over at ingen av vennene hans har tatt kontakt og vist interesse

for hvordan det går med han i fengsel. Siden disse vennene var den primære årsaken til Den unges kriminalitet, kan dette ha betydning for hans fremtidige kriminelle karriere.

Farrington (1996) viser til en sammenheng mellom familierelasjoner og forekomsten av ungdomsavvik, han mener det ikke er mulig å fastslå hva som kom først. Heroinisten og Utnytteren er de to informantene som har erfart en fin og trygg barndom med foreldre som har stilt opp for dem. Frie tøyler i barndommen er et tema for Heroinisten, Skrythalsen og Den glade soneren. Heroinisten konkluderer med at dette har noe av skylden for oppblomstringen av den sosialt uaksepterte atferden. Hos fem av seks informanter var hverdagen i barndommen og oppveksten preget av vold og usikkerhet i hjemmet. Foreldres misbruk av narkotika og alkohol var også aktuelt for Løpegutten og Den glade soneren. Løpegutten hevder at farens utagering og alkoholmisbruk er noe av årsaken til at hans livsførsel. Den glade sonerens far døde av en heroinoverdose og dette oppgis å være årsaken til rusmisbruket hans ikke har eskalert til heroin. Ikke lenge etter farens død, flyttet Den glade soneren inn til den kriminelle onkelen sin, og etter dette eskalerte kriminaliteten eksplosivt.

Penger spiller inn for utviklingen innen kriminaliteten for samtlige informanter. Fokuset på penger varierer mellom informantene. Hos Heroinisten og Løpegutten så er det penger til narkotika som har vært det sentrale i den kriminelle karrieren. Begge forteller om at de er lei av livet som rusmisbrukere og ønsker å komme seg ut av det. Bødal (1999) utførte en studie på kriminelle gjengangere slet med store rusproblemer. Hans konklusjon i den studien er at rusfrihet er en forutsetning for et liv uten kriminalitet. Hos Heroinisten er det narkotikaen og avhengighetens kraft som avgjør om han klarer å slutte med kriminaliteten, han oppgir ingen spesifikk strategi for å oppnå den ønskede rusfriheten. Løpegutten derimot, har en konkret plan i hvordan han skal oppnå en rehabilitering. Både Løpegutten og Den glade soneren har fjernet den primære motivasjonsfaktoren til kriminaliteten, narkotikaen for Løpegutten og onkelen for Den glade soneren. Den unge, Utnytteren og Skrythalsen oppgir at klær og materielle ting som gir status i vennegjengen er det fundamentale for deres høye forbruk av penger. For Utnytteren var det penger som var hovedmotivasjonen for å drive med kriminaliteten. Han forteller om en revurdering av det kriminelle livet siden han føler at soningene ikke er verdt pengene han på nåværende tidspunkt ikke vet hvor er blitt av.

Samtlige informanter opplevde første soning som *tøft*. Fengsel var alt annet enn fryktinngytende og aktivitetene etter soningen viser at rehabiliteringstankegangen med fengsler har slått feil. I fengsel ble kriminelle kontakter knyttet, holdningen til kriminaliteten

ble forverret og de kriminelle handlingene eskalerte i frekvens og alvorlighetsgrad. Flere av informantene har uttrykt å ha problemer med skolen i det ordinære samfunnet og meddeler lattermildt at fengsel er en skole mer etter deres smak. Fire av informantene har oppgitt at de har fullført Grunnskole og at kriminaliteten eller rusmisbruket tok overhånd på livet deres etter dette. Bare en har fullført videregående opplæring. Årsakene til avsluttet skolegang oppgis å være AD/HD, konsentrasjonsvansker og dysleksi.

Informantenes holdninger er preget av hvor personen er i forhold til kriminaliteten og nåværende alder. Forforståelsen min var riktig da eldre innsatte viser en mer reflektert holdning til utviklingen fra de startet med kriminaliteten og til i dag. Heroinisten forteller om en konsekvensfri tankegang i starten av hans kriminelle karriere og hvordan han ville ha handlet annerledes på den tiden, om han har hatt den kunnskapen han har i dag. Dette er sammenfallende med flere av informantenes utsagn. Den unge er den eneste av informantene som viser overraskende forvirring over at vennene hans ikke har kontaktet han under soningen. Tankefylt uttrykker han at det er alminnelig i en vennerelasjon at partene bryr seg om hvordan den andre har det og kommer tilslutt i intervjuet frem til at de ikke lenger regnes for å være hans venner. De andre informantene har gjennom hele intervjuet en holdning om at man ikke finner oppriktige og varige vennskap i den kriminelle verden, de forteller at dette lærer man ser med tiden.

Pape (1997) mener at en tidlig debut med rusmidler fremprovoserer en langvarig kriminell karriere og en høy kriminell intensitet. For min studie stemmer dette med fem av seks informanter. Tre av informantene startet med narkotika før kriminaliteten, kriminaliteten fulgte året etter da rusmisbruket hadde eskalert til tyngre og mer kostbare rusmidler. Løpegutten og Den unge begynte med kriminaliteten først. Årsakene informantene oppgir er i hovedsak kjedsomhet og søket etter spenning. Samtlige forteller at de begynte med rusmidler som selvmedisinering. De som innehar den lengste kriminelle karrieren og rusmisbruket, ser på soning som en nødvendig pause i rusmisbruket. Heroinisten mener han hadde vært død uten. Samtlige informanter nevner implisitt eller eksplisitt at det er mye *dopprat* i fengsel og flere ser faren negativ påvirkning og fremprovosering av rusdebut for de som enda ikke har prøvd rusmidler.

6. Avslutning

I avslutningskapitlet vil jeg oppsummere diskusjonen på hva den første soningen gjør med unge mennesker. Jeg vil diskutere hvilken rolle fengslet har som rehabiliteringsanstalt. Siden alternative straffereaksjoner blir anbefalt fremfor ubetinget fengsel for unge lovbrøyttere, vil jeg avslutningsvis kommentere hvordan dette temaet er behandlet i aktuelle stortingsmeldinger. Tilslutt følger en kort sammenfatning av hva jeg har kommet frem til i oppgaven.

6.1 Virkningene av første soning

Mathisen (1965) har i sin forskning kommet frem til at innsatte som soner sammen på et lite, lukket område har enkelte temaer som regnes for å være private. Hvilke forbrytelser de har utført og hvordan dette regnes for å være av personlig karakter, er en av normene i et fangesamfunn. Likevel har dette stor betydning for rangeringen i hierarkiet blant innsatte innad fengslet (Eian 2007). Leer-Salvesen (1991) har i sin doktoravhandling skrevet om hvordan man i fengsel blir identiske med sine handlinger: *"Du er det du gjør."* (Leer-Salvesen 1991:52). Fra min jobb i fengslet har jeg erfart at det er de som har utført bestialske drap og omfattende narkotikaforbrytelser som er høyest på rangstigen i fengslet. Personlig karisma og en autoritær væremåte er også av betydning for maktposisjonen. Førstegangssonere sosialiseres inn i fangekulturen og blir kjent med forventningene som stilles dem i forhold til hvilke forbrytelser som skaffer dem en betydningsfull posisjon i fengslet.

Samtlige informanter i min studie er enige i at første soning "har skylden" for eskaleringen av kriminaliteten, både alvorlighetsnivå på forbrytelsene og frekvensen. Det første aspektet som er omtalt i den forbindelse er kulturen i fengslet og hvordan innsatte generelt er preget av en mistenksomhet mot det som er annerledes. Et sterkt konformitetspress er derfor reelt for innsatte, likhet innen holdninger og væremåter er en nødvendighet for et konfliktfritt soningsopphold. Førstegangssonere imiterer derfor en typisk fangerolle, og søker bekreftelse av de mer erfarne innsatte. Dette er det andre poenget ved en persons utvikling innen kriminaliteten. Flere av informantene fremhever at ung alderen ved første soning forårsaker et økt påvirkningspotensialet siden aksepten fra innsatte med lengre fartstid i den kriminelle verdenen og fengselsvesenet, er av større betydning. Tre av informantene forteller at de under første soning satt sammen med kriminelle som hadde utført forbrytelser av større alvorlighetsgrad enn dem selv og dermed ble disse rollemodeller for videreutviklingen av kriminaliteten. Det tredje poenget jeg ønsker å understreke er faren ved at de innsatte lever på et avgrenset område med en strengt begrenset kontakt med verden utenfor murene, deriblant familie og lovlige venner. Dette forsterker effekten av fokuseringen i samtaletemaene i

fengslet siden kriminalitet og rusmisbruk er et allment interessefelt blant fengslets innbyggere. Skryt, opplæring og kompetansebygging innen kriminelle handlinger er høyst aktuelle temaer for diskusjon. To av informantene ytrer en bekymring over medinnsatte under denne soningen. Disse er unge og dermed lettpåvirkelig. Informantene kjenner seg igjen og mener den ensidige fokuseringen på kriminalitet og rus gjør at unge personers kriminelle identitet blir forsterket under soning. Den kriminelle karrieren får dermed en eksplosiv fortsettelse siden kontakter og relasjoner knyttes i en rasende fart under soning. Det fjerde elementet jeg ønsker å trekke frem er innsattes opplevelse av at livet utenfor murene *står på pause* under soning. Etter løslatelse faller de tilbake til livet de hadde før innsettelse. Alle informanter, bortsett fra Den unge, forteller hvordan dette er en vesentlig årsak til at kriminaliteten vedvarer etter ei soning.

Friestad og Skog Hansens FAFO rapport viser at seks av ti innsatte er rusmisbrukere. Blant mine informanter debuterte tre med rusmidler før kriminaliteten, en startet samtidig med rus og kriminalitet. Hos de tre som startet med rusen først fulgte kriminaliteten året etter. Den femte startet allerede med kriminelle handlinger som ni-ti åring og rusen fulgte ikke før tre-fire år etterpå. Den siste benytter ikke rusmidler, men sitter inne for importering og videreformidling av narkotiske stoffer. Han er altså inne i rusmiljøet. Samtlige informanter meddeler at illegal virksomhet er uunnværlig for å opprettholde nok midler for rusmisbruket. En eskalering av de kriminelle handlingene sies å være proporsjonal med en utvikling av misbruket mot tyngre narkotiske stoffer. Dette gir et bilde av rusmisbrukerens hjelpeløshet i forhold til avhengighetens kraft og nødvendigheten for kriminelle handlinger. Avhengighetens makt er sterk, en av informantene mine forteller om hvordan rusmisbruket fikk han til å velge den sosialt avvikende livsførselen over sin nyfødte sønn. På intervjudtidspunktet viser han stor anger for dette valget.

Flere informanter forteller om utviklingen innen rusmisbruket under soning, dette gjelder både bruk og salg. Flere har fått kontakter som gjør at deres salg av narkotika har eskalert fra hasj til tyngre rusmidler. Dette resulterer i at de tjener mer på salget og dermed bruker mer på sitt eget rusmisbruk. I fengsel går samtalene ut på erfaringer de innsatte har gjort seg med bruken av rusmidler og ting de har oppnådd som følge av det. Dette kan være alt fra godt humør til fremgangsmåter for å oppnå en posisjon eller noe annet ønskelig.

6.2 Fengsel synonymt med rehabiliteringsanstalt?

Stoltenberg-regjeringen har vært opptatte av å bygge ut det norske fengselsvesenet for å imøtekomme soningskøen. Mathisen viser sterk motstand til dette (2006, 2007). I artikkelen *Ti grunner til ikke å bygge nye fengsler* uttrykker han sitt syn på fengsler. Jeg har valgt å trekke frem fire av disse årsakene da de samsvarer godt med det jeg har funnet i min undersøkelse.

For det første mener Mathisen at fengsler ikke rehabiliterer, og han angriper dermed Storberget i at rehabilitering ikke blir satt som en betingelse for soningen. Mathisen mener at forskning og studier, med noen få unntak, viser dette. Fokuset hans ligger på hvorvidt de innsatte ikke blir tilbudt tiltak som fremmer en rehabilitering av deres kriminelle atferd. Alle som soner en dom har aktivitetsplikt, dersom de får tilbud om det skal de enten arbeide eller gå skole i løpet av soningen. Målet med sysselsettingen er todelt, det har en egenverdi å ha noe å foreta seg under soningen og de innsatte skal forberedes til å stå på egne bein ute i samfunnet. Alnæs' sine informanter ser på skolegang som det mest rehabiliterende tiltaket i norske fengsler i dag.

Kriminalomsorgen har fokus på kontaktbetjentrollen og dens funksjoner i forhold til innsatte i norske fengsler. En kontaktbetjent er en tjenestemann som har et særlig ansvar i å følge opp en enkelt innsatt under fengselsoppholdet. Kontaktbetjentens oppgaver og funksjoner varierer fra fengsel til fengsel, men de skal være grunnpilaren i rehabiliteringsarbeidet av den kriminelle. En god støtte, samtalepartner og bindeledd mellom den innsatte og fengslet er kvaliteter som skal kjennetegne kontaktbetjentarbeidet. Om oppdragelse, moralpåvirkning og disiplinering av den enkelte kriminelle forekommer, stiller Mathisen seg spørrende til. Kriminalomsorgen ser på kontaktbetjentordninga som selve ryggraden i rehabiliteringsarbeidet og innsatsen mot endring og reintegrering av innsatte (Kriminalomsorgen 2006). I hvilken utstrekning kontaktbetjentordningen fungerer i det daglige ved norske fengsler, er vanskelig for meg å forutsi. Med tanke på tilbakefallsprosenten blant løslatte kriminelle i Norge, kan man tolke kontaktbetjentenes engasjement og innsats til å være sparsommelig. Dette er ikke ment for å være en generaliserende påstand for samtlige kontaktbetjenter og fengsler.

Det andre momentet Mathisen trekker frem er at fengsel ikke virker allmennpreventivt da det verken avskrekker eller forhindrer at andre begår kriminelle handlinger. Dette stemmer overens med mine informanters uttalelser. Mathisen trekker i denne forbindelse frem

gjengkriminalitet, gatekriminalitet og rusrelatert kriminalitet, og hans uttalelser taler for Hauges konklusjoner i henhold til dette teamet, konformitetspress og solidaritet med gjengmedlemmene er reelt for medlemmene. Den glade soneren forteller om en gjeng fra barndommen som gjennom hele livet har utført kriminelle handlinger sammen. Solidariteten gjengmedlemmene i mellom viser at en avskrekking og forhindring av at andre begår kriminelle handlinger ikke var merkbar i deres gjeng. Mathisen mener også at påstanden om at fengsel er allmennpreventivt er et argument som tas for gitt i samfunnet, og derfor ikke lengre viser noen virkning blant befolkningen.

Det tredje argumentet Mathisen velger å presentere er uskadeliggjøringen av forbryterne som sitter inne for soning. Galtung (1959), Mathisen (1965, 2006, 2007), Goffman (1967), Hauge (1968, 2001), Christie ((1952, 1982a, 1982b, 1993, 2004), Pettersen (2001) og Alnæs (2006) mener at fengsel er en kriminalitetskole (jfr. kapittel 3). Kriminelle likesinnede bor sammen i et lite, lukket samfunn med minimal innvirkning fra lovlidige mennesker. Myndighetenes bestemmelser er basert på individualprevensjon og fokuset rettes mot den enkelte lovbrøyer. Den skal nøytraliseres ved å fysisk forhindre og redusere farepotensialet for samfunnets befolkning. Mathisen påstår at det blir begått kriminalitet inne i fengslene og at dette ikke er med i myndighetens vurdering av uskadeliggjøringen av innsatte. De innsatte har ofte kontakt med sin kriminelle omgangskrets på utsiden av murene og kan bruke disse i planlegging og utføring av kriminelle handlinger.

Rusbruk i fengsel er blant annet et høyst aktuelt problem i norske fengsler siden innsatte smugler inn, kjøper og bruker illegale stoffer. Den glade soneren presiserer at opplevelsen han fikk av første soning innebar at han bare byttet lokasjon, både menneskene og handlingene var de samme som på utsiden. Kyvsgaard (1990) mener de mest lovende rehabiliteringstendensene ved en løslatelse er konkrete programmer med siktemål mot å hjelpe de kriminelle til en reintegrasjon i samfunnet. Det å gi tidligere innsatte økonomisk hjelp og arbeid eller annen sosial assistanse er effektive måter å begrense deres kriminelle atferd på (Helland og Øia 2000). Mathisen kritiserer også den økende kontrollen og krenkelsen som blir utøvd i fengsler for å forhindre uønsket atferd, kriminalitet og rusmisbruk. Han mener at dette slår feil da det bare er effektiviteten av handlingene som svekkes. Videre hevder han at det er den ressursvake delen av samfunnet som befinner seg innenfor murene. Dette står til samsvar med Christies *skjeve pyramide* (1982a) samt funnene i Skardhamar (2002), Friestad og Skog Hansen (2004), Skardhamar og Telle (2009) sin forskning. Mathisen mener fengsel svekker samfunnets bekjempelse av fattigdommen.

Det fjerde argumentet omhandler følelsen av rettighet for samfunnets befolkning og da spesielt de skadelidende. Mennesker som utfører sosialt uaksepterte handlinger og skader uskyldige med det de utretter, bør føle på samfunnets sanksjoner. Dette er majoritetens oppfattelse av rettferdighet. Mathisen mener myndighetene kan løse den omtalte soningskøen og overbefolkningen i norske fengsler på andre måter enn å bygge nye fengsler. Fremskutt løslatelse er et av alternativene og dette har hjemmel i Straffegjennomføringsloven. Det innebærer en løslatelse noen dager tidligere enn endt tid. En mer utbredt bruk av løslatelse på to tredjedelstid er også en mulighet for å spare antall soningsdøgn. Mathisen legger grunnlaget for denne påstanden i fengslets beviste rehabiliteringssvikt, svikt i allmennpreventiv virkning og svikt i uskadeliggjøring, og mener at samfunnets ordinære befolkning ikke vil merke noen forskjell dersom dette blir satt i virkelighet. Mathisen mener at en økt bruk av alternative straffemetoder som samfunnsstraff, er en mer sannsynlig og gjennomførbar løsning. Han påpeker også at politiet har en utstrakt bruk av varetektsfengsling som gjør at soningskøene ikke krymper. Domstolenes strenge straffenivå i forhold til narkotikakriminalitet, er et annet argument. Mathisen mener Norge er internasjonalt kjent blant annet for sitt høye straffenivå når det gjelder narkotika.

6.3 Alternative straffereaksjoner

Under behandlingen av den oppdaterte Straffeloven ba Justiskomiteen regjeringen om å legge fokuset på soningsforholdene for de under 18 år på fengslingstidspunktet. I Stortingsmelding nr. 20 (2005-2006) er det sentrale å følge opp Justiskomiteens forespørsel og bedre situasjonen for denne aldersgruppa. I Stortingsmeldingen er det fokusert på å utvikle formålsrettede straffereaksjoner, å begrense bruken av fengsel er en av dem. Videre skal en eventuell straffegjennomføring være preget av progressivitet og den skal ikke være mer inngrepene enn nødvendig. Stortingsmeldingen oppgir at det vanligvis sitter mellom to og ti personer under 18 år i fengsel og den gjennomsnittlige soningen i 2004, var på 60 dager. Dette dreier seg ofte om korte varetektsopphold.

Bakgrunnen for Justis- og politidepartementet anmodning om fokus på soningsoppholdene til de under 18 år var de negative langtidsvirkningene. Den preventive effekten av et fengselsopphold er liten da de mener samfunnets behov for å bli beskyttet fra den unge forbryteren ikke kan forsvare bruken av fengsel. De slår fast at det mest ideelle for barnet vil være en alternativ soningsform og oppfølging. En ubetinget fengselsstraff bør være unntaket for unge mellom 15-18 år, og bør bare forekomme etter at barnevernet har prøvde de tiltakene de rår over. Regjeringen oppfordrer til å ta i bruk de alternative straffereaksjonene som

allerede finnes samt foreta en utvikling av nye. Det er lagt frem forslag om at ungdommer skal sone i institusjoner fremfor fengsel dersom samfunnet fortsatt blir vernet på nødvendig vis. Gjennomføringen av straffereaksjonen blir da under barnevernets regi.

Justis- og politidepartementet ser hvilke utfordringer en slik omlegging vil føre til. Ungdommene har ulik bakgrunn og dermed ulike behov, og derfor kan det være utfordrende og ressurskrevende å skreddersy individuelle opplegg for den enkelte ungdommen. Arbeidet med unge innsatte krever en retningsstyrt, adekvat innsats og et forpliktende samarbeid mellom ulike sektorer og forvaltningsnivå både før, under og etter soning. Hovedregelen regjeringen foreslår er at i tilfeller der fengselssoning er uunngåelig, skal åpen soning forsøkes. En undersøkelse om personlige behov, individuell plan og en mentorordning skal være sentrale elementer for å sikre en individuell og helhetlig oppfølging av unge kriminelle i fengsel (St. meld. nr. 20 (2005-2006)).

Bakgrunnen for Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) var en revurdering av samfunnets straffereaksjoner. Ett av momentene myndighetene har kommet frem til er at fengsel er lite egnet som rehabiliteringsanstalt for kriminelle. Et forslag er å heve minstestrafen i fengsel fra fjorten dager til tre måneder, her skulle alternative straffemetoder bli tatt i bruk. Statistikken over domstolenes valg av straffereaksjon er endret over tid, det har vært en økning på antall dommer på samfunnsstraff og likende reaksjoner utenfor fengsel. Det er nødvendig å merke seg at dette har skjedd på samme tid som antall dommer har økt i Norge. Justis- og politidepartementet ser fortsatt et stort potensial for å øke bruken av frihetsinnskrenkende straffereaksjoner da det stilles spørsmål om ubetinget fengsel er den mest hensiktsmessige reaksjonen. Straffegjennomføringsloven § 16 lovfester en gjennomføring av straff utenfor fengsel, prøveløslatelse og frigang. I 1991 ble det en mulighet for å overføre en straffesak til konfliktrådsbehandling, det innebærer at saken tas helt ut av straffesakssystemet og at det sivile samfunnet blir ansvarlig for å finne en løsning ovenfor samtlige parter i saken.

Ordningen med en overføring til konfliktråd tar primært sikte på kriminalitet av en lavere alvorlighetsgrad. Et videre siktemål er å avholde den siktede fra ny kriminalitet da målet med konfliktråd er å avverge soning i fengsel. Innføringen av samfunnstjeneste i 2002, er et annet eksempel på alternative straffemetoder. Samfunnstjeneste består i at den domfelte skal utføre samfunnsnyttig ulønnet arbeid i et visst antall timer under kontroll av Kriminalomsorgen. Den skal være et alternativ til ubetinget fengsel opp til ett år og målgruppen var primært gjengangere innen vinningsforbrytelser. I prinsippet kan samfunnsstraff idømmes for hvilken

som helst type lovbrudd som vil innebære en fengselsstraff på mer enn ett år, men det anbefales ikke å benytte samfunnsstraff ved alvorlige volds- og sedelighetsforbrytelser. Formålet var å avholde dem fra kriminaliteten like lenge som de ellers ville ha sonet i fengsel. Fordelene med samfunnstjeneste var å begrense de personlige og økonomiske kostnadene som vil følge en fengselsstraff.

Fra 2006 kan rusmisbrukere som tidligere ville ha blitt dømt til ubetinget fengselsstraff, erstatte fengselssoningen med et rehabiliteringsprogram. Den frivillige ordningen gjelder for Oslo og Bergen, og domfelte kan velge fengselsstraff i stedet. Dersom domfelte ønsker en deltakelse i programmet, men bryter vilkårene som settes, kan reaksjonen bli omgjort til ubetinget fengselsstraff for resttiden. Promilleprogram er et særvilkår for en betinget dom ved promillekjøring. Målgruppen er opprinnelig promillekjørere med et erkjent alkoholproblem og ordningen ble gjort permanent i 2008.

I følge Friestad og Skog Hansen (2004) er 60 % av norske innsatte rusmisbrukere, 80 % av disse erkjenner at de er blandingsmisbrukere. Siden flere norske undersøkelser har vist at det finnes en klar sammenheng mellom rusmiddelmisbruk, andre helseproblemer og kriminalitet, har Straffegjennomføringslovens § 12, gjennomføring av straff i institusjon, blitt til. Denne paragrafen omhandler en rehabilitering av rusavhengige i fengsel, og innsatte kan søke om å bli overplassert til en behandlingsinstitusjon under soning. Jeg har undersøkt hvor ofte dette blir benyttet, men har ikke funnet noen statistikk på det.

I 2008 ble elektronisk kontroll innført som en ny straffegjennomføringsform. Ordningen er tilgjengelig i sju av Norges fylker og skal fremme den domfeltes muligheter til å ivareta og opprettholde sine sosiale og økonomiske forpliktelser under straffegjennomføringen. Kriminalomsorgen mener dette formen for straffegjennomføring bidrar til å redusere faren for tilbakefall og ny kriminalitet. Dommen må ha varighet på maksimum fire måneder eller en innsatt skal kunne søke om elektronisk kontroll da den har igjen fire måneder av den ubetingede dommen sin. En egnet bolig, sysselsetting og rusfrihet er betingelsene for elektronisk kontroll og lovbrøyteren blir pålagt å møte regelmessig hos Kriminalomsorgen.

Under Stortingets behandlingsprosess av St. meld. nr. 37 (2007-2008) kom det frem bekymring om hvorvidt barnevernet og andre tiltenkte institusjoner utenfor justissektoren var i stand til å håndtere de aller mest krevende ungdommene som settes i varetekt eller er dømt for grove forbrytelser. Kriminalomsorgen har i sitt arbeid for å bygge opp tilfresstillende tiltak

som alternativer til fengsel, satt i gang umiddelbare tiltak som skal lette situasjonen for barn i enkelte fengsler i Norge. Dette er i påvente av bedre løsninger for de unge kriminelle.

Fengslene av høysikkerhetsnivå i Oslo, Larvik, Bergen og Trondheim har styrket sin kompetanse på barns behov. I samarbeid med barnevern, skole og andre offentlige etater har de etablert en særlig beredskap for å ta i mot den aller yngste gruppen av innsatte. Myndighetene og Kriminalomsorgen er enige om at fengsel med lavest mulig sikkerhetsnivå er det beste alternativet for barn mellom 15-18 år. Derfor bør et barn snarest mulig overflyttes til institusjon, fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsboliger når det oppstår kapasitet til det. For denne gruppen vil myndigheten gjøre skadevirkningene av fengsel minst mulig. I Kriminalomsorgens forberedelser til ungdomsanstalter for unge kriminelle, er det lagt vekt på et omfattende arbeid med den enkelte ungdommens situasjon. Familie og pårørende skal trekkes inn i tilbakeføringsarbeidet. Relasjonsbygging, konflikthåndteringsarbeid, tilbud til foreldreveiledning og familieråd skal bedre ungdommens livsomstendigheter til den løslatelses. Det skal bli satt inn store ressurser for å forhindre tilbakefall til kriminaliteten. For at det ikke skal bli dannet sterke og negative subkulturer, skal det alltid være en voksen tilstede i ungdomsanstalten. Denne gruppen må også holdes borte fra eldre innsatte da negativ påvirkning bør unngås. En slik institusjon for barn krever bred kompetanse og høy bemanning.

Länsman har forsket på samfunnstjeneste som straffereaksjon, og hun har sett på forskjellen på tilbakefallsrisikoen med samfunnsstraff og ubetinget soning i høysikkerhetsfengsel. Konklusjonen Länsman har kommet frem til er at valg av straffereaksjon har betydning for påvirkning til tilbakefall og kriminell karriere spesielt hos unge kriminelle. Eldre innsatte viste også en forskjell i tilbakefallsraten, men effekten var mer beskjeden enn hos den unge gruppa. Studien viser at en persons fremtidige kriminalitet blir negativt påvirket av en soning i et høysikkerhetsfengsel. Roxell mener det er større sannsynlighet for tilbakefall dersom en person har jevn kontakt med det kriminelle miljøet. Hun har funnet at det sosiale nettverket har størst betydning for et tilbakefall til kriminaliteten. Mathisen mener at fengsel er alt annet enn rehabiliterende og at de offentlige begrunnelsene for bruken av fengsel, ikke kan forsvare de negative følgene det har for innsatte.

6.4 Sammenfatning

I denne oppgaven har jeg sett på oppfattelsen av fengsel fra de innsattes synsvinkel. Samtlige informanter uttrykker at fengsel er en forbryterskole der de blir sosialisert inn i en kriminell

livsstil med innsatte med mer fartstid i kriminalitetens verden og en omfattende liste med tidligere soninger, som rollemodeller. Alle informantene uttrykker seg positivt om første soning, de uttrykker en følelse av tilhørighet og samhold blant sine medinnsatte. De tilbakeviser at samfunnets offentlige begrunnelser der rehabiliteringsperspektivet er fremtredende, ikke står til forventningene. Ved første soning var informantene i en alder 16-19 år, og flere av dem presiserer betydningen av den unge alderen da de sto ovenfor kriminelle som hadde begått alvorligere kriminalitet enn dem selv. Samtlige informanternes første soningen resulterte i en drastisk eskalering av de kriminelle handlingene.

Justis- og politidepartementet oppfordrer til mer forskning på unge innsatte. Bruken av tvang, straff og eventuelle virkninger av dette er viktige elementer for utviklingen av en passende og rehabiliterende straffemetode for unge lovbrøyttere.

7. Litteraturliste

Alnæs, Ø. (2006); *Fengsel – en forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det*. Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS): Nr 1/2006 i Småskrift-serien.

Amundsen, M.-L. (2007): *Gjengangerne i norske fengsler. En studie av tilpasset opplæring innenfor gruppefelleskapet*. i *Spesialpedagogikk*. Oslo: Utdanningsforbundet.

Amundsen, M.-L. (2009): *Tro på fengsel som virkemiddel?* Fontene Nr. 1/09, side 50-56.

Andreassen, T. (2003): *Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?* Oslo: Kommuneforlaget.

Berg, T. I. og M. Vikås (2010, 6. oktober): *Får kick av kriminelle handlinger*. VG Nett. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10017113>. Lest: 2. februar 2011.

Berg, T. I. (2010, 11. oktober): *Vurderer å tvangsflytte barnevernsbanden*. VG nett. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10025469>. Lest: 2. februar 2011.

Bourdieu, P. (1977): *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brinkmann, S. og L. Tanggaard (2010): *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bø, B. P. og B. C. Rappana Olsen (2008): *Utfordrende foreldreskap: under ulike livsbetingelser og tradisjoner*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Bø, I. og P. M. Schiefloe (2007): *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bødal, Kåre (1999): *I det lange løp. En undersøkelse av langtidsdømte i Norge, 1980-89*. Justis og politidepartementet.

Christie, N (1952): *Fangevoktere i konsentrasjonsleire. En sosiologisk undersøkelse*. Oslo: UiO/ISO.

Christie, N. (1982a): *Pinens begrensning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Christie, N. (1982b, 2.utgave): *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.

- Christie, N. (1993): *Kriminalitetskontroll som industri: mot GULAG, vestlig type?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, N (2004): *En passende mengde kriminalitet.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Clemmer, D. (1940): *The prison Community. The Christopher Publishing House.* New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Creswell, J. W. (2007, 2. utgave): *Qualitative inquiry & research design. Choosing Among Five Approaches.* Thousand Oaks, California: Sage.
- Damsgaard, H. L. (1994): *Ungdom i et sosiologisk og kriminologiskperspektiv. Ungdomskriminalitet i Asker og Bærum.* Rapport nr. 2, Lillegården kompetansesenter.
- Dullum, J.: *Alder og kriminalitet.* i Finstad, L. og C. Høigård (1997) *Kriminologi.* Oslo: Pax Forlag A/S.
- Eian, H. (2007): *Fengslende makt. En kvalitativ undersøkelse av makt blant innsatte.* Oslo: Universitetet i Oslo.
- Eliassen, H. og E. Sandve (2010, 8. oktober): *Status å havne i fengsel.* NRK. Hentet fra <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.7328080>. Lest: 2. februar 2011.
- Engdahl, B.: *Venner - viktige hele livet.* i Talseth, R. (2002): *Gjenger - på godt og vondt.* Temamagasin for foreldre 1/2002.
- Eriksen, T. H. (2008): *Storeulvsyndromet.* Melhus: Lydbokforlaget.
- Farrington, D. P. (1996): *Understanding and preventing youth crime.* York: York Publishing Services.
- Fekjær, H. O. (2005, 2. utgave): *Rus. Bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historikk.* Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Friestad, C. og I. L. Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte.* Oslo: FAFO-rapport.
- Galtung, J. (1959): *Fengselssamfunnet. Et forsøk på analyse.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Gilje, N. og H. Grimen (1993): *Samfunnsvitenskaplige forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi.* Oslo: Universitetsforlaget.

Goffman, E. (1967): *Anstalt og menneske. Den totale institution sosialt set.* København: Paludan.

Halvorsen, K. (2008, 5. utgave): *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskaplig metode.* Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS.

Haugsgjerd, H. (1992): *Løvetann. Bak murene på Bredtveit kvinnefengsel.* Oslo: Aschehoug & Co.

Hauge, R. (1968): *Gjengkriminalitet og ungdomskulturer.* Oslo: Universitetsforlaget.

Hauge, R. (1990): *Kriminalitetens årsaker. Utsnitt av kriminologiens historie.* Oslo: Universitetsforlaget.

Hauge, R. (2001, 2. utgave): *Kriminalitetens årsaker.* Oslo: Universitetsforlaget.

Helland, H. og Øia, T. (2000): *Forebyggende ungdomsarbeid.* Bergen: Fagbokforlaget.

Heggheim, S. (2010, 12. november): *Barnevernsbarn må i fengsel.* NRK. Hentet fra <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.7378485>. Lest: 2.februar 2011.

Hovland, E. (1999): *Sosialt nettverk og selvoppfattning. En kvalitativ studie av ungdom i fengsel.* Høgskolen i Oslo: HiO-hovedfagsrapport 1999 nr. 22.

Justis- og politidepartementet (2008): *Straff som virker. Kriminalomsorgsmelding.* Oslo:

Justis- og politidepartementet. Hentet fra:

<http://img3.custompublish.com/getfile.php/757346.823.fbrwfrdwr/populaer.pdf?return=www.kriminalomsorgen.no>.

Kriminalomsorgen (2006): *Kontaktbetjenten - en grunnpilar i rehabiliteringsarbeidet.* Oslo:

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Hentet fra:

<http://www.kriminalomsorgen.no/kontaktbetjenten-en-grunnpilar-i-rehabiliteringsarbeidet.321800-52027.html>.

Kristiansen, K. (2009): *Forskning og medforskning.* i Borg, M. og K. Kristiansen m. fl. (red.): *Medforskning. Å forske sammen for kunnskap om psykisk helse.* (s.17-28) Oslo: Universitetsforlaget.

Kristoffersen, R. (2006): *Tilbakefall til ny kriminalitet, med fokus på kriminalomsorg*. Nettpublikasjon.

Kvale, S. (1997): *Det kvalitative forskningsintervjuet*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Länsman, T. (2007): *Dømt til frihet eller fengsel? En vurdering av samfunnsstraffens funksjoner og dysfunksjoner*. Høgskolen i Bodø og Universitetet i Tromsø: Hovedfagsavhandling i sosiologi.

Leer-Salvesen, P. (1991): *Menneske og straff. En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Malterud, K. (2004, 2. utgave): *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Mathisen, T. (1965): *The defences of the Weak. A Sociological Study of a Norwegian Correctional Institution*. London: Tavistock Publications.

Mathisen, T. (2006): *Ti grunner til ikke å bygge nye fengsler*. Hentet fra: <http://www.kriminalpolitikk.uio.no/Ti%20grunner.pdf>.

Mathiesen, T. (2007, 3. utgave): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax Forlag.

Meland, P. (2010): *Barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo 2010. En trendrapport laget av Oslo politidistrikt og Oslo kommune*. Oslo: Oslo politidistrikt og Oslo kommune.

Monti, D. (1994): *Wannabe - gangs in suburbs and schools*. Oxford: Blackwell.

NOU 1985:3: *Tiltak for ungdom med atferdsvansker*. Oslo: Sosialdepartementet.

Næss, E.: *Gjenger og ungdomskriminalitet*. i Talseth, R. (2002): *Gjenger - på godt og vondt*. Temamagasin for foreldre 1/2002.

Ommundsen, E. G. (2008, 16. oktober): *Barn må fortsatt i fengsel*. Dagsavisen. Hentet fra <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article375046.ece>. Lest: 7. februar 2011.

Ommundsen, M. (2011, 10. mars): *15-åring dømt for ni lovbrudd*. Fvn.no. Hentet fra <http://www.fvn.no/lokalt/kristiansand/article842528.ece>. Lest: 14. mars 2011.

Rasmussen, K., R. Almvik og S. Levander (2001): *Attention deficit hyperactivity disorder, reading disability, and personality disorders in a prison population*. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 29. Side 186-193.

Ringdal, K. (2007, 2.utgave): *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget.

Roxell, L. (2007): *Fångar i ett nätverk? Fängelser, interaktioner och medbrottslingsskap*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholm universitet

Ruud, H.-M. Thømt (2008, 29. august): - *Nå er han sendt til forbryterskolen*. Dagbladet. Hentet fra <http://www.dagbladet.no/nyheter/2008/08/29/545170.html>. Lest: 19. desember 2010.

Ruud, H.-M. Thømt og B. Langsem (2008, 2. oktober): - *Plutselig er jeg en livsfarlig person*. Dagbladet. Hentet fra <http://www.dagbladet.no/nyheter/2008/10/01/548854.html>. Lest: 19. desember 2010.

Ruud, H.-M. Thømt (2008, 2. oktober): - *I fengsel går praten om raske penger og ny kriminalitet*. Dagbladet. Hentet fra <http://www.dagbladet.no/nyheter/2008/10/02/548953.html>. Lest: 19. desember 2010.

Pape, H. (1997, 2.utgave): *Karakteristika ved ungdomskriminalitet og unge lovovertredere*. Oslo: Politihøgskolen.

Pettersen, T. (2001): *Sosialisering i fengsel, sett fra de innsattes perspektiv*. Hovedoppgave i pedagogikk. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Postholm, M. B. (2010, 2. utgave): *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sagatun, S. (2005): *Vanlig og uvanlig. Miljøarbeid hjemme med 14-18 åringer*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Sandbæk, M. (2002): *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Schaanning, E. (2000): *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør*. Oslo: Unipub forlag.

Skardhamar, T. (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Universitetet i Oslo: Hovedfagsoppgave i kriminologi.

Skardhamar, T. og K. Telle, 2009: *Etter avsoner dom - arbeid og risiko for ny fengsling*. Hentet fra <http://www.ssb.no/ssp/utg/200904/08/>.

SOU 2010:15: *Kriminella grupperingar - motverka rekrytering og underlätta avhopp*. Stockholm: Justisdepartementet.

Statistisk sentralbyrå (2010): *Kriminalstatistikk. Tabeller*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

St. meld. nr. 20 (2005-2006): *Alternative straffereaksjoner ovenfor unge lovbrøyttere*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

St. meld. nr. 37 (2007-2008): *Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

Sutherland, E. H.: *Differential association*. i Sutherland, E. H. og D. Cressey (1966): *Principles of criminology*. Philadelphia: Lippincott.

Sykes, G. M. (1958): *The society of Captives. A study of maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press.

Thagaard, T. (2002, 2. utgave): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thorenfeldt, G. (2010, 9.mai): *Slik er ungdommen som er krimgjengangere*. Dagbladet. Hentet fra <http://www.dagbladet.no/2010/05/09/nyheter/ungdomskriminalitet/innenriks/vold/trusler/11642579/>.

TV2 (2006): *Gjengene i Oslo. Young Guns*. S.l.: Av-sentralen.

Vikås, M. og T. I. Berg (2010, 7. oktober): *Her er barnevernsbanden som herjer Sørlandet*. VG Nett. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10017151>. Lest: 2. februar 2011.

Wheeler, S. (1961): *Socialization in Correctional Communities*. American Sociological Review, vol: 26, page 697-712.

Østli, K. S. (2010, 17. september): *Gira på frihet*. A-magasinet nr. 37, side 22-30 i Aftenposten, 17. september 2010.

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Berit Berg
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap
NTNU
Dragvoll
7491 TRONDHEIM

Vår dato: 02.06.2010

Vår ref: 24306 / 2 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 27.04.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

24306	<i>Betydningen av nettverk i en kriminalitetskarriere</i>
Behandlingsansvarlig	NTNU, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Berit Berg
Student	Janne Garten

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, vedlagte prosjektvurdering - kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henriksen

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Janne Garten, Hovslagervegen 25 B, 2619 LILLEHAMMER

Prosjektvurdering - Kommentar

24306

Prosjektet omfatter intervju med 8-12 innsatte. Rekruttering og førstegangskontakt skjer gjennom Kriminalomsorgen region nordøst.

Det gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke for deltakelse. Personvernombudet finner skrivet, mottatt 31.05.2010, tilfredsstillende.

Intervjuene tas opp på lydbånd. Innsamlete opplysninger registreres på privat pc tilknyttet Internett. Personvernombudet legger til grunn at bruk av privat pc er i tråd med NTNU sine rutiner for datasikkerhet.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om at person har blitt dømt for en straffbar handling, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 b).

Prosjektsslutt er angitt til 30.06.2011. Senest ved prosjektsslutt vil datamaterialet være anonymisert, det vil si at verken direkte eller indirekte personidentifiserende opplysninger lenger foreligger i materialet. Lydopptakene og navnelisten slettes. Indirekte personidentifiserende opplysninger i det øvrige materialet slettes eller grovkategoriseres på en slik måte at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes.

NTNU
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap
Att.- Berit Berg
7491 TRONDHEIM

Deres ref:

Vår ref:
2010/10156-12/602

Dato:
13.09.2010

SØKNAD OM FORSKNING

Vi viser til søknad om tillatelse til å intervju 8 – 10 innsatte i kriminalomsorgen region nordøst. Intervjuene er et ledd i mastergradsoppgaven i sosialt arbeid ved NTNU og den overordnede problemstillingen for masteroppgaven er: "Hvilken betydning har sosiale nettverk for en kriminalitetskarriere?"

Søknaden er oversendt Kongsvinger fengsel 18.08.10 for lokal vurdering av søknaden, og de har i brev av 06.09.10 sagt seg villige til å tilrettelegge for undersøkelsen.

Søknaden innvilges.

Kontaktperson i fengselet er assisterende fengselsleder Joar Haug, tlf. 62 88 84 50. Studenten bes ta kontakt i god tid før intervjuene skal gjennomføres.

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Dersom prosjektet endres i vensentlig grad, må det forelegges Kriminalomsorgen region nordøst for ny godkjenning.

Forskere må til enhver tid forholde seg til de sikkerhetsmessige vurderingene og beslutningene som fengselets ledelse måtte finne nødvendig. Fengselet vil også kunne innhente opplysninger om forskerensandel fra det sentrale strafferegisteret. Dette er et rutinemessig ledd i sikkerhetsvurderingen.

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetspliktsbestemmelsene er straffbart, jf. straffeloven § 121. Videre er det en forutsetning at forsker blir gjort kjent med lov om personopplysninger med tilhørende forskrift, spesielt § 7.27 i forskrift om personopplysningsloven.

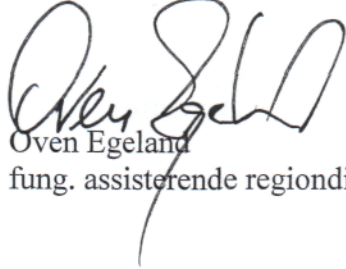
Det er et vilkår at forsker undertegner taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enheten der forskningen skal gjennomføres, her Kongsvinger fengsel.

Vi presiserer at det skal påses at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet

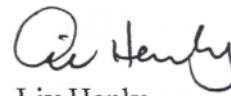
materiale som inneholder slike indetifiserbare data skal slettes/makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak for denne hovedregelen, må dette godkjennes av Datatilsynet.

Vedtaket kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klagefristen er tre uker fra underretning om vedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § § 28 flg. En eventuell klage bes sendt om Kriminalomsorgen region nordst.

Forsker skal sende et eksemplar av rapporten til Kriminalomsorgen region nordst, til Kongsvinger fengsel, til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning og til Kriminalomsorgens utdanningssenter. Det er ønskelig at forskeren medler resultatene tilbake til respondentene i en eller annen form.

Ove Egeland
fung. assisterende regiondirektør

Liv Henly
seniorrådgiver

Kopi til: Janne Garten, Hovslagervegen 25 b, 2619 Lillehammer, Kongsvinger fengsel, KRUS og KSF,

Til innsatte ifengsel

Forespørsel om deltakelse i intervjuundersøkelse

Jeg studerer ved NTNU og skal nå begynne å arbeide med masteroppgaven min. Temaet for masteroppgaven er betydningen av nettverk i en kriminalitetskarriere og jeg vil undersøke om det finnes fellesnevnerne i livet til kriminelle.

For å finne ut av dette vil jeg intervju 8-10 innsatte. Jeg har valgt å konsentrere meg om personer med 1-2 dommer eller mer. Intervjuspørsmålene vil blant annet dreie seg om bakgrunn og oppvekst, familie, skolegang, soningen og tanker om livet etter soning. Jeg ønsker å finne ut om disse aspektene har sammenheng med den kriminelle historien. Dersom det er greit for deg, ønsker jeg å bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time og jeg kommer til det fengslet der du soner.

Det er frivillig å være med, og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen juni 2011.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, ber jeg deg skrive under på den vedlagte samtykkeerklæringen. Samtykkeerklæringen sendes i svarkonvolutten.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S og Kriminalomsorgen. Kriminalomsorgen har stått for utsending av denne forespørselen aktuelle informanter.

Med vennlig hilsen

Janne Garten

Samtykkeerklæring

Jeg mener jeg har mottatt tilstrekkelig informasjon om forskningsprosjektet.

Jeg soner ved _____ fengsel, _____ avdeling.

Jeg ønsker å delta og la meg intervju:

(navn)

Intervjuguide

Forskningstema	Intervjuspørsmål
Bakgrunn	Alder? Antall soninger? Første soning? Narkotika: Når begynte du? Hvem med? Begynte du med kriminalitet på samme tid? Hvorfor driver du med kriminalitet?
Oppvekst	Hvordan var livet ditt da du vokste opp? Med mor og far? Søsken? Hva gjorde/gjør de? Ja: Hvordan går det med de? Hvorfor? Rolig og stabilt familieliv? Trivdes du i barndommen/Hadde du en fin barndom? Føler du at du har fått tilstrekkelig hjelp/støtte/omsorg fra familien/omgangskretsen din? Hva er støtte/hva betyr dette for deg og din livsførsel? Mye venner? Hvilke venner? Hvordan var din atferd i oppveksten? ... i vennekretsen?
Skolegang	Hvordan var du på skolen? Atferd? Stor vennekrets? Trivdes du på skolen? Har du gått mye skole? Venner: mange? Jevnaldrende? Hvorfor sluttet du på skolen? Hva gjorde du etter skolen?
Soning	Kan du fortelle meg om en vanlig dag i fengslet? Lett å få venner? Mange? Aktiviteter? Snakker dere om det dere har drevet med/sitter for? -> skryt? Har fengselsoppholdet (-ne) påvirket din kriminelle karriere? Ja: Hvordan? Nei: Hvorfor ikke? Holder du kontakten med de du møter her inne utenfor? Har du gjort det før? Møtes dere? Hva gjør dere? Lærer du mye nytt om kriminalitet her inne? Utvides vennekretsen din etter soning? Venners venner..
Nåværende vennekrets	Har du mye venner ute? Hvilke venner? Driver de med kriminalitet/narkotika? Har du venner du bedriver kriminalitet med?

	<p>Ja: Hvor kjenner du de fra? Hvilke mennesker har du kontakt med under soning/etter soning? Kontakt med familien under soning? Stoler du på vennene dine?</p>
--	---

Forespørsel om flere informanter

I forbindelse min masteroppgave har jeg søkt Kriminalomsorgen, region Nordøst om og få intervju 8-10 informanter i deres region. 13.september 2010 fikk jeg tildelt Kongsvinger fengsel og har siden da hatt samtaler med min kontaktperson, Joar Haug. Fem innsatte meldte sin interesse for forskningsprosjektet og sa seg villige til å la seg intervju. Disse fem intervjuene ble utført 30.september 2010. I tiden etter dette og frem til 21.oktober har jeg hatt løpende kontakt med Joar Haug og vi har i samarbeid benyttet flere metoder for å få flere informanter.

Dette har ikke lyktes og vi har blitt enige om at samarbeidet nå er avsluttet. For å fullføre masteroppgaven, ønsker jeg å få tildelt et nytt fengsel slik at jeg kan få intervju de resterende 3-5 informantene.

Med vennlig hilsen

Janne Garten

KOPI

NTNU
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap Att. Berit Berg
Dragvoll
7491 TRONDHEIM

Deres ref:

Vår ref:
2010/10156-14/602

Dato:
27.10.2010

SØKNAD OM FORSKNING- FORESPØRSEL OM FLERE INFORMANTER

Vi viser til vårt vedtak av 13.09.10 der vi gir student Janne Garten tillatelse til å intervju 8 – 10 innsatte i Kongsvinger fengsel.

I epost av 22.10.10 orienterer Garten om at det ikke har lyktes henne å mobilisere mer enn 5 informanter i Kongsvinger fengsel. Hun ber om å få tildelt et nytt fengsel i region nordøst, slik at hun kan få intervju de resterende 3 – 5 informantene.

Denne forespørselen er oversendt Hedmark fengsel, avdeling Bruvoll, som i epost av 26.10.10 sier seg villige til å tilrettelegge for undersøkelsen.

Søknaden innvilges.

Kontaktperson i fengselet er inspektør Morten Sørensen, tlf. 62 97 85 00.

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Dersom prosjektet endres i vesentlig grad, må det forelegges Kriminalomsorgen region nordøst for ny godkjenning.

Forskere må til enhver tid forholde seg til de sikkerhetsmessige vurderingene og beslutningene som fengselets ledelse måtte finne nødvendig. Fengselet vil også kunne innhente opplysninger om forskerens vandel fra det sentrale strafferegisteret. Dette er et rutinemessig ledd i sikkerhetsvurderingen.

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetspliktsbestemmelsene er straffbart, jf. straffeloven § 121. Videre er det en forutsetning at forsker blir gjort kjent med lov om personopplysninger med tilhørende forskrift, spesielt § 7.27 i forskrift om personopplysningsloven.

Det er et vilkår at forsker undertegner taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enheten der forskningen skal gjennomføres, her Hedmark fengsel, avdeling Bruvoll.

Vi presiserer at det skal påses at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data skal slettes/makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak for denne hovedregelen, må dette godkjennes av Datatilsynet.

Vedtaket kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klagefristen er tre uker fra underretning om vedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § § 28 flg. En eventuell klage bes sendt om Kriminalomsorgen region nordøst.

Forsker skal sende et eksemplar av rapporten til Kriminalomsorgen region nordøst, til Kongsvinger fengsel, til Hedmark fengsel avdeling Bruvoll, til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning og til Kriminalomsorgens utdanningssenter. Det er ønskelig at forskeren melder resultatene tilbake til respondentene i en eller annen form.

Ove Egeland
fungerende ass. regiondirektør

Liv Henly
seniorrådgiver

Kopi til: Janne Garten, Hovslagervegen 25 B, 2619 Lillehammer, Hedmark fengsel, v/Agnar Klungland

Intervjuguide

Forskningstema	Intervjuspørsmål	Stikkord
Bakgrunn	Kan du fortelle meg litt om livet ditt?	Alder Første soningsopphold Narkotika Arbeid Debut kriminaliteten
Oppvekst	Hvordan var du når du vokste opp?	Mor Far Stabil oppvekst? Venner Atferd Trivsel
Skolegang	Trivdes du på skolen?	Fullført skole Jevnaldrende Venner Trivsel Årsak til avslutning Hva gjorde du etter skolen?
Soningen	Kan du fortelle meg om en vanlig dag i fengslet?	Omgangskrets Ny kunnskap om kriminalitet Venner Nye venner Gode venner Tillit Forutsigbarhet Kontakt med disse utenfor